

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

Expedieras från

Föreningen för svensk undervisningshistoria

Drottninggatan 108, Stockholm Va

IVAR ANDRÉN / FOLKUNDERVISNING OCH FOLKBILDNING

111

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
111

**FOLKUNDERVISNING
OCH FOLKBILDNING
I VÄSTMANLANDS LÄN
MED STÖD AV LÄNETS
LANDSTING**

AV

IVAR ANDRÉN

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

FÖRENINGEN FÖR
SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001165064

Em-c:k
(p)

UPPSALA UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET

IVAR ANDRÉN

FOLKUNDERVISNING OCH FOLKBILDNING

152/251/64

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÄRGÅNG XLIV 1964
VOLYM 111 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

IVAR ANDRÉN

FOLKUNDERVISNING
OCH FOLKBILDNING
I VÄSTMANLANDS LÄN
MED STÖD AV LÄNETS
LANDSTING

Makuleras

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska institutionen
Biblioteket
Signum *Em-c:K(P) Ex 1*

*Arbetet utgivet med anslag från
Längmanska Kulturfonden*

STOCKHOLM 1964

FÖRORD

Vårt landsting har från början känt förpliktelse att främja kulturarbetet i länet och tillsatte snart härför speciella kommittéer.

Då jag från 1911, resp. 1913 varit verksam i dessa fick jag på sin tid uppdrag att utarbeta en historik över landstingets insatser för såväl folkundervisning som folkbildning. Grundliga arkivstudier måste göras på de vidsträckta och mångskiftande områdena. Andra krävande arbetsuppgifter har hindrat mig att tidigare kunna fullfölja uppgiften. Sent omsider kommer nu denna detaljerade berättelse vid sidan om landstingets jubileumsverk med anledning av 100-årsminnet.

Mitt varma tack riktar jag till fil. dr Albert Wiberg, som välvilligt berett plats för det försenade arbetet i Årsböcker för svensk undervisningshistoria liksom också till styrelsen för Längmanska kulturfonden, som frikostigt anslagit 4.000 kronor som bidrag till tryckningskostnaderna.

Västerås den 21 september 1964.

Ivar Andrén.

LANDSTINGET STÖDJER FOLKUNDER- VISNINGEN

1. Folkskolstadiet får hjälp till lärares fortbildning.

Landstingets främsta uppgift blev skapandet och upprätthållandet av behövliga lasarett i länet. Men landstingsförordningen riktade också tingens uppmärksamhet på den allmänna undervisningen "för så vitt som dennas befrämjande icke redan blivit gjort till föremål för annan myndighets åtgöranden".

Redan vid första landstinget 1863 väckte *läroverksadjunkten Axel Peterson[-Segelberg]* i Västerås ett par skolmotioner. Han ville ha anslag till *premier åt flitiga skolbarn* och till *belöning åt nitiska folkskollärare*. Men tinget hade ännu inga pengar. Den första motionen återtogs och återkom aldrig, medan den andra gjordes vilande till följande år, då 300 rdr anslogs till fördelning mellan sex folkskollärare. Anslaget upprepades något år senare. Man sände också ut till skolråden 100 exemplar av Olof Eneroths skrift *Folkskolan*.

Konrektorn vid Västerås läroverk, den liberale *riksdagsmannen och redaktören för Västmanlands läns tidning Daniel Olausson* väckte 1866 motion om "den allmänna undervisningens höjande och stärkande i enlighet med de fordringar, som den nya utvecklingen av våra samhällsförhållanden påkallade" genom bl. a. lärarebildningens tillgodoseende och folkskolinspektionens ordnande och utvidgning enligt länets behov. Axel Peterson yrkade på anställandet av en landstingets folkskolinspektör. Av tinget tillsatt utredningskommitté föreslog följande år, att tinget skulle påtaga sig den högre kostnaden för en *heltidsanställd folkskolinspektör* i stället för de tre deltidförordnade. Tinget biföll detta och begärde, att få ge k. maj:t förslag på tre personer, vilket avslogs och saken förföll.

Med bifall till kommitténs nästa förslag tillsatte tinget en *folkundervisningskommitté*, som i samråd med folkskolinspektörerna

skulle disponera tingets anslag till folkundervisningen och på grund av vunna erfarenheter föreslå nya åtgärder. I den insattes den mångbetrodde och varmhjärtade *rektorn för Västeråsläroverket Ludvig Mossberg* samt *rektor M. Barkén i Köping* och *läkaren F. Kalén i Sala*. Mossberg var länge vice ordförande i landstinget och ordförande för landstingsrevisorerna. Som ordförande skötte han kommitténs arbete mycket patriarkaliskt. Sammanträden var obehövlige. Det blev livsvarig uppgift; han dog snart efter avgången 1899. I avdelningen om småskolläroverket är intagen förteckning över kommittéordförandena intill upplösningen 1920.

Likaså bifölls kommittéförslaget om anslag till folkundervisningskommittén för *utbildning av småskollärare*, men åt denna omfattande verksamhet ägnas en särskild avdelning.

Slutligen beslutades på kommitténs förslag att ingå till k. maj:t med anhållan om åtgärder för att *bereda skolgossar tillfälle till förberedande vapenövningar* under ledning av instruktörer ur armén.

Dansktyska kriget 1864 eldade intresset för skarpskytterörelsen, som tinget med vissa avbrott stödde med anslag 1865—1917. Riksdagen hade 1859/60 uttalat sig för vapenövningar i skolorna. K. maj:t måste svara tinget, att medel ej fanns till bekostande av instruktionen. Men till *kurser i gymnastik och vapenövning för skollärare* i stiftet hade anslag givits under två år. Vid 1872 års skolmöte i Västerås uttalade skollärarna önskan, att landstinget måtte bereda dem tillfälle att lära den nya exercisen. De fick också på landstingets bekostnad följande år gymnastik och militärövning som biämne vid då pågående längre lärarkurs. Det upprepades vid kurserna 1880—83. På många håll anskaffades till skolorna trägevär med fastsittande enkla tennbajonetter.

Fram på 1900-talet anslag tinget ett tiotal år medel till *stipendier för beivrande av gymnastikkurser* åt lärare i både folk- och småskolan, som fördelades av landstingets folkbildningskommitté. Det blev snart svårt att få sökande, och de sista åren ordnades i stället för lärarinnorna småkurser i gymnastikundervisning ute i bygderna.

Här kan infogas, att landstinget 1870 på hemställan från *Fosterländska föreningen i Stockholm* uppdrog åt folkundervisningskommittén att på större orter *skaffa ombud för insättningar i Ränte- och Kapitalförsäkringsanstalten*. Den avsåg "betryggande av de arbetande och mindre bemedlade klassernas framtida ekonomiska oberoende och minskande av kommunernas fattigvårdstunga". Anslag lämnades till ombudsarvoden samt

Läroverksrektor Ludvig Mossberg,
Västerås

förvaltningskostnader för obemedlade insättare som tjänare, torpare, backstugusittare och manskap från armén. Verksamheten pågick till 1908. Insättningssumman uppgick första året till 20.000, steg raskt till 40.000, återgick snart till 20.000 och dalade mot slutet ner till knappa 5.000 kr. År 1888 hade kommittén ombud utom i de 4 städerna även i 5 bergslagssocknar och i en bondsocken, Simtuna. Ett ombud på varje plats.

Om småskollärarna måste utbildas, så behövde *folkskollärarna fortbildas*. Först försökte man från 1870 med att sända några lärare fyra veckor under pågående termin till närliggande seminarier med tillhörande normalskola för att öka sina kunskaper och i synnerhet inhämta den förbättrade metod och praktiska övning som där erbjöds. Sen fick man tinget med på att i stället ordna *sommarkurs under skickliga ledare*, varigenom deltagarna mera omedelbart kunde dra nytta av lärarens undervisning och söka tillägna sig hans lärometod. Den gick av stapeln 1873 med *seminarieadjunkterna Hugo*

Crona och Olivia Sundler som lärare. Dessa höll mönsterlektioner i olika ämnen, som deltagarna fick tillämpa på skolbarn under instruktörens ledning. Särskilda instruktörer gav undervisning i militärövningar och i trädgårdsskötsel. I kursen deltog 27 folkskollärare och en folkskollärarinna. Folkskollärarna hindrades dock att utan avbrott hela tiden delta genom att de även innehade andra befattningar, som också under ferierna tog deras tid i anspråk.

Fortsättning var inte lockande. Men så kom ett nytt uppslag. Instruktionsen för *folkskolinspektörer* av 1876 ålade dessa att *hålla sammankomster med lärarna* för att genom läsprov och meddelanden rörande undervisningen bereda dem tillfälle till vidare utbildning. Kommittén fick *årligt anslag på 1.000 kr till underlättande av lärarnas deltagande* i dessa möten. Det utgick 1879—1906 och fick snart användas även för andra lärarmöten.

Det fanns mer att önska. Undervisningen i *teckning i folkskolan* vann allt större erkännande som viktig och gagnande, men de flesta för att icke säga alla folkskollärare saknade av lätt begripliga skäl all kännedom om samt insikt i den nya metoden för undervisningen i detta ämne, och man kunde varken fordra eller vänta, att de på egen bekostnad skulle söka att förvärva denna insikt. Kommittén fick medel till kurser i ämnet 1880 och 1881, även nu med tillfälle till utbildning i gymnastik och vapenövning. Lärare var *Västerås-läroverkets teckningslärare O. Brander*. Andra året deltog dock blott sju manliga och tre kvinnliga lärare i den fyra veckor långa sommarkursen, och så var den sagan all.

Nytt uppslag för nästa år. Folkskollärare, särskilt de som för längre tid sedan genomgick sin seminariekurs, behövde *repetitions-kurs*. *Seminarieadjunkten P. B. Regné* i Umeå blev lärare. Det skämtades om "halvsulningskurs". Också nu hängdes på gymnastik och vapenövning och andra året vid samtidigt pågående annan kurs teckning och välskrivning samt undervisning i fysik. Deltagare var första året 3 lärare och 4 lärarinnor, andra 10 och 6. Efter en fri sommar kom turen till *svampkurser* två somrar. Redan 1867 hade kommittéordföranden Mossberg fått landstinget att hemställa till Hushållningssällskapet att anslå lämpligt belopp för att bereda folkskolans lärare tillfälle att inhämta kännedom om de ätliga svamparna och lavarna för att genom lärarna nå folkets barn. Sällskapet inköpte också och utsände till skolorna 200 ex. av *professor Anderssons skrift Våra bästa matsvampar*. Nu ordnades svampkurser

för lärare på någon vecka med *folkskolläraren Lars Hellqvist i Björskog* som lärare. Han besökte och undervisade i ämnet i ett 50-tal skolor. Allmänt skaffades genom statens bemedling en låda med svampar av vax. Professor Mörner i Uppsala hade dock 1886 meddelat, att *svamparna voro så gott som värdelösa ur närings-synpunkt*, då deras kväve vore i det närmaste osmältbart. Svamppropagandan hade ingen inverkan på allmänhetens matvanor.

Anslaget till inspektörmöten blev snart ej fullt utnyttjat. Därav lämnades då i större utsträckning bl. a. *bidrag till skolmöten*, såsom de vart tredje år återkommande stiftsmötena i Västerås eller Falun. Det sista hölls 1902. Länets samlade lärarföreningar ordnade 1908 ett *länsläarmöte i Västerås*. Till mötena i Västerås 1911 och i Köping 1921 beviljande landstinget vardera 500 kr. När man återkom efter tre år blev det avslag: dylika kortare lärarmöten vore *lärarnas egen sak*.

Kring sekelskiftet togs till sist under fyra år av anslaget medel till stipendier åt folkskollärare för bevistande av *universitetens sommarkurser*.

Det var alltså åt *Folkundervisningskommittén* såsom förtroendeorgan som tinget anförtrodde uppgiften att ombesörja denna fortbildning. Sen *Folkbildningskommittén* tillkommit 1910 fick den hand om alla nya fortbildningsuppdrag och från 1920, då Folkundervisningskommittén avlöstes av särskild styrelse för småskolseminariet, fick den också ta de stipendiefördelningar som blivit kvar hos den gamla kommittén.

Folkskolan var stadd i snabb utveckling, som ställde ökade krav på lärarna. *Centralförbundet för nykterhetsundervisning* höll med statsstöd årliga *sommarkurser* i Stockholm, så småningom särskilt inriktade på *sociologi samt hygien och fysisk fostran*. Från 1910 till 1932 lämnade landstinget årligen stipendier för deltagande till några lärare från olika länsdelar liksom det lämnade anslag till Centralförbundets *länskurser* — mest besökta av lärare — åtta gånger under åren 1908—1946. Till *Folkuniversitetets kurser i hembygds-vård och i fysisk fostran* utgick stipendier under två år.

Hembygdsundervisningen hade fått allt större utrymme i folkskolan, vilket också bekräftades i 1919 års undervisningsplan. Redan 1917 kunde folkbildningskommittén med rikliga anslag från stat och landsting på Tärna folkhögskola hålla en *tre veckors hem-*

bygdskurs för 40 lärare i folkskolan och 40 i småskolan och 1920 i Västanfors under en månad för tillsammans 50 deltagare.

”Så småningom” var rubriken på en artikel av f. seminarielärare L. Gottfrid Sjöholm i tidskriften Skola och samhälle 1963:5. Den ville visa, hur arbetsidéerna i den nya grundskolan tidigt förbereddes och tog som exempel Tärnakursen, där Sjöholm medverkade.

Professor Helge Nelson blev mycket omtyckt genom sina föreläsningar och studieutflykter. Föreläsningarna (geologi, geografi, hembygdsforskning) var gemensamma för alla. Men i studieresorna deltog bara lärarna på mellanstadiet samt lektor Strindberg och teckningslärare Goës. Lågstadiets lärare stannade hemma, och jag fick prata om den första hembygdsundervisningen, syssla med arbetsövningar och trava omkring i omgivningarna och resonera med deltagarna om vad som skulle kunna lämpa sig för de första naturstudierna.

Sedermera chefen för Danmarks lärarhögskola G. J. Arvin, senare vida känd reformpedagog, hade bett få vara med på kursen. Han sa: Du använder så ofta ordet ”så småningom”. Ja, visst flammade, lyste och värmdes arbetsskolidén. Nu ska det bli slut på bokskolans regemente. Nu ska arbetsskolan träda i dess ställe. Pluggskola, läxskola — din tid är förbi! Men omläggning av arbetssättet kräver minst en lärargeneration. Så småningom har kulturen växt fram. Så småningom har undervisning blivit var mans rättighet. Så småningom har arbetslivet i skolan utvecklats i den riktningen, att det är barnet som står i centrum.

Lektor Strindberg föreläste i biologi och ledde naturstudierna. Han var klar och redig i sin framställning. Men likväl inträffade något som jag aldrig har varit med om varken förr eller senare: Deltagarna bad honom ta om en föreläsning. Upprepa den! Vi fick inte tag på det! Vad var det som var så svårt? Ärftlighetslära. Han berättade om Mendel, om arvsanlag, dominant och recessiva anlag, de mendelska lagarna o. s. v. Så vitt jag nu kan bedöma saken, var det till omfattningen ungefär som nuvarande kurs i ärftlighetslära i realskolan. Likväl var det för vår lärargeneration så främmande, att de grundläggande begreppen saknades hos flertalet av åhörarna. Det säger något om vad som har skett inom lärarutbildningen det senaste halvsekllet.

Båda föreläsarna ville inte att skarpa gränser skulle dras mellan naturvetenskapliga och humanistiska ämnen. De betonade det i föreläsningarna, och de praktiserade det under fältstudierna. Där gällde likväl hur naturen hade danat landskapet som hur kultur växt upp under de av naturen givna förutsättningarna, att nu inte tala om den historia, varigenom kulturutvecklingen hade kartlagts. En sida av denna utveckling fick sin särskilda belysning genom Tärnaläraren Sven Kjerséns föreläsningar om diktare från de trakter, som sänt deltagare till Tärna: Uppland, Västmanland och Dalarna. Nog blev det klart med Rickard Dybeck och Du gamla, du friska, och nog dånade i föreläsningssalen Wallins Vivant Vestmannias samt Dalecarlias urfält och berg! Tarvighet närde oss, modersord lärde

Seminarielärare L. Gottfrid Sjöholm,
Göteborg.

oss, farsarv beskräde oss muskler och mjärg. Det var nog inte så tokigt med denna helhetssyn.

Med helhetssynen på studieområdet följde också, att minnena av den äldre materiella kulturutvecklingen observerades. Hembygdsgårdar och -muséer växte fram i dessa bygder och blev närliggande åskådningmaterial.

När *fortsättningskolan 1918 omdanades till praktisk ungdomsskola* blev det brådsåkande med *utbildning av lärare* för dess olika grenar. Folkbildningskommittén höll samma år ett stort folkbildningsmöte i Västerås. Dess ordförande Anders Pers inledde där en överläggning om anordnandet av kurser för ändamålet. Mötet gjorde en framställning till folkskolöverstyrelsen i saken men anhöll också, att kommittén måtte vända sig till landstinget för att få till stånd kurser redan följande år. Redaktör Pers väckte också motion härom, vilken samlade 29 röster för bifall mot 16 men likväl föll, då ärendet som avseende nytt ändamål krävde kvalificerad 2/3 majoritet. Följande år gick tinget med på upprepat förslag, så att *kurserna kunde börja 1920*. När staten hann komma igång med kurser, kunde anslaget minskas för att endast användas till *stipendier, vilka utgingo till 1929*. Sen fann tinget, att saken helt var en statens angelägenhet.

Det kan vara av intresse att se stipendiernas fördelning på olika ämnen: Jordbruk 123, Kvinnlig slöjd 71, Handel 31, Medborgarkunskap 26, Bergsbruk 22, Mekanik och elektroteknik 20, Hushållskunskap 9, Hygien 7, Jordbruk och skog 5, Träslöjd 1. Summa 315 stipendier. Utgiftssumma 23.100 kr.

2. Landstinget och hushållningssällskapet samverka för främjandet av praktiska ämnen.

A. Undervisning i trädgårdsskötsel.

”Läroämnen i folkskola vare — — trädgårdsskötsel och trädplantering, där lämpligt jordland därtill blivit upplåtet.” I folkskolstadgan 1842 bestämdes vidare: ”Dessutom bör, så vitt sig göra låter, ett lämpligt jordland ställas till skollärarens disposition, dels till brukning för eget behov, dels för att lämna tillfälle till undervisning i trädplantering och trädgårdsskötsel.”

Saken var alltså frivillig. Därför gick det också trögt med förverkligandet. Allmänna folkskolläromötet i Västerås den 9 januari 1851 vände sig till domkapitlet och hushållningssällskapet för att få jord, böcker och redskap till varje fast sockenskola. Hushållningssällskapet hemställde 1855 till domkapitlet i Västerås, Uppsala och Strängnäs att erinra skolråden om deras skyldighet att skaffa trädgårdar vid sina skolor. Men Västeråskapitlet inskränkte sig till att rekommendera F. A. Ekströms Trädgårdsbok! Det var ju alltid något, då denna initiativrike skollärare i Gunnilbo¹ var väl förfaren på trädgårdsområdet och anlade en mängd trädgårdar både vid herrgårdar och skolor. Han fick för resten stipendier för flera utrikes studieresor i ämnet och sällskapets guldmedalj för sin bok.

Men staten hade glömt, att skollärarna behövde själva få utbildning i ämnet. Det kom ej upp på seminariernas undervisningsplan förrän 1865. Då hade likväl seminaristerna i Västerås fått trädgårdsundervisning alltsedan 1856 på hushållningssällskapets bekostnad i den intill seminariet belägna Kungsträdgården, nuvarande Vasaparken. Men så indrogs seminariet 1867.

Folkskolinspektören och skolprästen i Munktorp Seth Karlsson — senare kyrkoherde i Ramnäs — skildrar tillståndet i sin inspektionsberättelse 1866:

”Där läraren har håg och förmåga att ägna sig åt denna undervisning, omfattas den vanligen med mycket intresse av barn, som för vinnande av praktisk övning däruti böra få vara tillstådes vid kupning, trädförädling,

¹ Västmanlands läns kungliga hushållningssällskap 1815—1915 av August Fahr.

sådd och skörd, helst många av dessa planteringsland nu äro försedda med träd från Trädgårdsföreningen i Stockholm. Vid 35 skolor finnas ock planteringsland åt barnen, vilka hava egna trädgårdssängar att så och skörda. Jag har mången gång med förundran sett, huru för trädgårdsskötseln nitälskande lärare gjort oländig mark fruktbarande och prytt backar, från vilka sten flitigt blivit bruten och bortskaffad, med blommor och köksväxter. Oftast har detta försiggått utan tillhjälp av församlingen, men någon gång även med bidrag från skolroten, genom behövliga dagsverken till platsens upprödning.”

Som goda exempel från senare tid kan nämnas P. A. Rosenius i Salbo, V. Färnebo, och Knut Björklund i Yllesta, Kolbäck.

Följande år hemställde Seth Karlsson till hushållningssällskapet att befordra uppkomsten och vården av skolträdgårdar genom att dels anmoda ordförandena i länets distriktsföreningar att intressera sig för åstadkommande av skolträdgårdar genom rekvisition av länsträdgårdsmästaren till de socknar, där hans biträde vore för ändamålet erforderligt, dels ock ej mindre anslå medel till nödigt biträde åt honom och till inköp av nödigt antal kärnstammar och bärbuskar samt blomsterfrön och prydnadsväxter än ock bereda tillfälle för folkskollärare att kostnadsfritt få genomgå en praktisk kurs i trädgårdsskötsel helst hos länsträdgårdsmästaren. Denne förklarade sig också villig, att under en årlig kurs av 14 dagar på våren och 14 på hösten åt folkskollärare i länet meddela den undervisning, som vore dem för skötseln av skolträdgårdarna nödig.

Sällskapet biföll framställningen och anslog 1.000 rdr till inköp åt skolorna av kärnstammar, bärbuskar och blomsterfrön med 5 rdr åt varje folkskola, i den mån visat blivit, att de förberedande åtgärderna blivit vidtagna, och anslog åt länsträdgårdsmästaren ett årligt belopp av 50 rdr till lärarkurser, såvida antalet elever ej överstiger 10 och 100 rdr om det överstiger denna siffra, och uppdrog åt folkskolinspektörerna att gå i författning om skolträdgårdars ordnande enligt förslaget.

Eric Ingeberg hade 1865 antagits av sällskapet som den första länsträdgårdsmästaren. Hans berättelse för 1868 belyser läget.

Visserligen synes håg för trädgårdsskötseln ännu icke förefinnas hos andra än de mera bemedlade till de privata ställenas försköning och nytta. Ännu synes föga tecken till intresse för trädgårdsodling hos folket i allmänhet, och annat torde man väl näppeligen få begära, förr än man lyckats få folkskollärarna att inse den stora nyttan, som trädgårdsodlingen

verkligen medför i både ekonomiskt och moraliskt hänseende och att själva intressera sig att inhämta kunskap där, för att sedan meddela den det unga uppväxande släktet. Kraftigt skulle även härtill bidra, om hrr större trädgårdsinnehavare, åtminstone sådana som ha trädgårdsmästare, ville dels anlägga trädskola vid gården för utdelande av träd och buskar till sina underhävande, samt låta sina trädgårdsmästare bliva församlingens skollärare eller lärarinna till hjälp med att i gårdens trädgård undervisa barnen i trädgårdsskötseln, dels ombesörja, att skolträdgård bliver anlagd inom församlingen så fort sig göra låter.

Sällskapet fick upprepade påstötningar från Seth Karlsson. Han föreslog 1872 fortsättning av utdelning av träd och växter till skolorna, tills varje skola fått sådana under tre år men därefter blott när det styrkts att från varje skola till barnen utdelats minst 30 äktade träd och 10 bärbuskar. Året efter ger han fullständig rapport om skolträdgårdarna och arbetet där i hans inspektionsområde. Mera fullständigt ordnade skolträdgårdar med trädskolor hade de senare åren anlagts i 11 församlingar och voro därtill i 5 under anläggning. I övriga landsförsamlingar voro med ett par undantag trädskolor anordnade. Intresset för saken hade ökats och torde bli mer allmänt i samma mån som utdelningen av äktade träd till skolorna kan bli allmänare. Han föreslog att en eller annan skicklig trädgårdsmästare på sällskapets bekostnad utsändes att under en tid av omkring 3 veckor på våren ett och annat år resa omkring från församling till församling för att undervisa i — och verkställa — ympning i trädskolorna samt tillika meddela underrättelser om skötseln. Sällskapet nöjde sig dock tydligen med vad länsträdgårdsmästaren kunde göra. Utdelningen av växter till skolträdgårdarna fortsatte. Så utdelades på 1890-talet växter till omkring 70 skolor per år. Det pågick till nedläggandet 1915 av sällskapets trädskola.

Verksamheten bar också frukt som framgår av länsträdgårdsmästarens berättelse 1884:

Till följd av de efter hand där och var uppstående sakkunnigt ordnade större eller mindre trädgårdsanläggningarna synes allmänheten allt mer och mer bliva hågade att i sin mån förskaffa sig sådana, inseende att dessa bättre motsvara sitt ändamål än dem de själva eller med tillhjälp av ofta i ämnet mindre förfarna personers biträde kunnat åstadkomma. Även ägare av ganska små hemmansdelar börja nu anlägga små nätta tidsenliga trädgårdar vid sina ställen, icke skyende de därmed förenade efter deras förhållanden ganska dryga kostnaderna därvid.

Från 1886 fick länsträdgårdsmästaren anlägga arbetarträdgårdar vid Surahammars bruk.

När trädgårdsdirektör Frans Johansson år 1891 övertog arrendet av trädskolan hörde det till villkoren, att han skulle hålla årliga kurser för lärare. *Det pågick till 1906*. Här utdrag ur brev från folkskolläraren Aug. Kalleberg, Östtuna, Hallstahammar:

1897 fick jag plats här med både lärar- och skolträdgård. D. v. s. obruten jord av vilken skulle göras trädgård. Därtill kände jag mig komplett oförmögen. Då föll mina ögon på en annons om *trädgårdskurs i Västerås för lärare*. Jag grep räddningsplanen, och den bar mig i hamn. Särskilt tacksam är jag mot direktör Johansson för hans undervisning om fruktträdsförädling. Tack vare denna har jag sedan kunnat förädla och uppdraga c:a 1.200 äpple- och päronträd, vilka av fackmän vunnit odelat erkännande. Av dessa ha omkring 200 utdelats gratis till avgående skolorna och resten sålts för i medeltal 1 kr st. Småningom har här framväxt ett ytterst livligt intresse för fruktodling och även annan trädgårdsskötsel. Men då jag uppdragit enbart ett par äpplesorter, har jag i övrigt kunnat hänvisa till de utmärkta trädskolorna i Västerås. Första åren hjälpte jag allmänheten med att skriva efter träd, men slutligen blev den trafiken alltför vidlyftig. Alltså: ordna åter kurser med direktör Johansson som ledare! Han äger en underbar förmåga att intressera och helt rycka sina lärjungar med sig.

På initiativ av folkskollärare Ivar Bohlin erbjöd sig Frans Johansson våren 1904 att hålla gratisföredrag i Västerås lärarförening. Men lärarinnorna ynkade sig, att de skulle vara tvungna åhöra, och så blev det avslag.

Frans Johansson höll *fruktodlingskurser 1901—20*. Många folkskollärare deltog i dem. De som var med 1909 hemställde till hushållningssällskapet om *återupptagande av lärarkurserna*. Ingen åtgärd. Samma resultat vid försök av Anders Pers och av Västmanlands lärarråd. Detta vände sig också till landstinget. Svar: utredning saknades. Jag var medlem i rådet och gjorde utredning och förslag om anslag till folkbildningskommittén för ändamålet till nästa ting 1915. Det blev bifall. Därtill fick vi statsbidrag. *Kursen hölls följande år med Frans Johansson som ledare och den kände pedagogen seminarielärare L. G. Sjöholm* — författare till en skolträdgårdsbok — *som extra föreläsare*. Det räckte också till stipendier åt deltagarna. Till kursen hörde trädbeskrifningsdel följande vinter. Ny kurs kunde hållas nästa år spar med samma anordning och ytterligare en 1922. Av 55 sökande till mellankursen kunde 32 antagas.

Åren 1922—23 och 1928—29 höll vi liknande 15-dagarskurser med samma ledare men nu med *enbart statsbidrag*. De hade vardera ett 25-tal deltagare, varav några utifrån riket. Detta blev de sista centrala kurserna.

Även i fortsättningen var givetvis länsträdgårdsmästarna behjälpliga vid anläggning av skolträdgårdar, men småningom bortdog intresset för skapande av nya.

Från deltagarna i en av våra trädgårdskurser för lärare fick vi påstötning att söka göra något i saken. I motion till landstinget 1918 framhöll Anders Pers, att de *gamla skolträdgårdarna behövde upprustas och nya anläggas* särskilt vid nybyggnad av skolhus. Härför behövde skolråd och lärare ha tillgång till fackman och få bidrag till kostnaderna. Tinget beviljade kommittén 1.000 kr till arvode åt *skolträdgårdskonsulent* och 1.000 till hans omkostnader och därtill 1.000 kr till *hjälp åt skolråd för anläggningskostnader*, vilket sistnämnda anslag dock drogs in efter ett par år. Konsulentanslaget kvarstod emellertid till 1945. Vi fick den utomordentligt skicklige, erfarne och intresserade *direktör Frans Johansson* att åta sig uppdraget. Redan första året besökte han 19 skolträdgårdar och gjorde förslag till omläggning av nio. Även i fortsättningen blev han flitigt anlitad. Frans Johansson kvarstod som konsulent till 1926 men hjälpte oss mot tillfälliga arvoden till 1929, då han flyttade sin verksamhet till Karlstad.

I trädgårdstidskriften *Viola* 1928:31 ägnades Frans Johansson en hyllning av d:r Henry B. Goodwin. Efter att ha berört den rika trädgårdslitteratur, som har honom till författare, skriver han bl. a.:

”Plantering” ser ut att vara ett anspråkslöst litet häfte, skrivet för Stensborgs Trädskolas egna kunder. Men att läsa i det, det är som att höra en erfarne praktiker ge oss vinkar och varningar, som ohyggligt många gånger saknas i den anspråksfullare litteraturen. Likaså har Frans Johansson i den större nyss utkomna ”Fruktodling” skrivit ned allt det som vi vid arbetet i fruktträdgården och vid husväggens spaljé mest behöva komma ihåg. Här ligger i enkel form en hel del livserfarenhet samlad så vist och fördomsfritt att vi andra som skriva stora och dyrbara böcker känna oss små och fåfänga.

Sällskapet önskade 1931 tillsätta en trädgårdskonsulent till allmänhetens tjänst. För att välkvalificerad sökande skulle erhållas lovade vi att mot arvode använda konsulenten för skolträdgårdssaken, så länge landstinget gav anslag. Den valde Axel Eliasson

Trädgårdsdirektör Frans Johansson,
Västerås.

gjorde också goda insatser. När landstinget indrog anslaget kunde han dock som konsulent hos sällskapet fortfarande på dess bekostnad stå skolråden till tjänst.

År 1963 meddelade tidningarna, att skolorna så gott som överallt nedlagt skolträdgårdsundervisningen. Lärare och barn ska vara sommarlediga som alla andra!

B. Slöjdundervisning.

Den mångsidigt socialt aktive liberalen *tobaksfabrikör A. T. Sundin i Västerås* arbetade livligt för att där få *träslöjd för gossar* inför i folkskolan. Vid 1869 års landsting yrkade han på anslag till undervisningens bättre ordnande i folkskolorna med avseende på slöjd, teknik, husliga bestyr osv. Ärendet överlämnades med förord till *Hushållningssällskapet*. Cirkulär i saken kom också från Lantbruksakademien 12/11 1869. Sällskapet erbjöd församlingarna *bidrag för införande av slöjd i skolan*. Det hade ju liksom landstinget rikliga brännvinsmedel att tillgå. Men de tröga västmanlänningarna hade svårt att komma sig för. Första året 1871 söktes bidrag av blott tre församlingar: Dingtuna, Lillhärad och Vittinge. Det blev flera, men det gällde *endast införande av flickslöjd*.

Tillsynslärarinnan i slöjd fru Emma Wahlbäck, Västerås.

Folkskollärarymötet i Västerås 1875 uttalade sig för slöjdens införande och fann sig särskilt behöva yrka på gosslöjd. Men denna krävde dyrbarare utrustning. I flickslöjden användes givetvis då inga symaskiner. Från 1876 fick sällskapet anslag från landstinget för att kunna ge högre bidrag till träslöjden. År 1909 kunde sällskapet ge hjälp till 61 församlingar med 6.970 kr, varav tinget bidrog med 3.500, sällskapet med 2.720 och staten med 750. Från 1911 måste sällskapet dra in sitt bidrag men fortsatte fördelningen av landstingsbidraget, som utgick t. o. m. 1916. Det var då 6.000 kr, som gick till 63 skoldistrikt med 30 kr till 114 goss- och 15 kr till 200 flickslöjdskolor. Ännu två år utgick bidrag direkt från tinget. Statsbidrag till slöjd utgick från 1896.

Hushållningssällskapet ordnade också utbildningskurser i slöjd. Med hjälp av statens slöjdinstruktörer hölls 1877—80 en kurs på två veckor per år. I sista årets treveckorskurs deltog 14 folkskollärare, 16 lärarinnor och 2 andra personer. De tränades i korgarbeten, flätning av rotting till stolsitsar, trä- och stålarbeten, halm- och listkotillverkning m. m.

Så upprättades 1882 Centralslöjdskolan i Västerås på grundval av en donation av apotekare Chr. Zimmerman, som disponerades av Västerås stad, jämte anslag av hushållningssällskapet och landstinget. Denna övertog omedelbart ansvaret för slöjdläroverksamheten.

Slöjdcurs för lärarinnor i fortsättningsskolan på seminariet i Västerås 1926.

ningen, som ifråga om träslöjd bedrevs efter Nääsmetoden. Den fick härför anslag av sällskapet t. o. m. 1915 och av landstinget ett år längre. Det kan här nämnas, att skolan 1920 omorganiserades till Västerås stads skolor för yrkesundervisning, som likaledes åtnjöt bidrag av landstinget t. o. m. 1959. De får åter bidrag från tinget från 1964.

Centralslöjdskolan höll genast kurser i träslöjd för lärare på 6 veckor och i sömnad först på 6, senare 4 veckor årligen till 1889. Men slöjdskolorna för gossar var ännu så få, att skollärarna ej fick användning för sin slöjdekunskap. Då hölls i tio år kurserna endast vartannat år, och de inbesparade medlen utdelades som bidrag till införande av träslöjd. Efter motioner i landstinget om anslag blev det fortsättning på både sömnads- och träslöjdcurserna 1912 och 1916. Därmed var det slut på lärarkurserna i träslöjd.

I början kunde flickslöjd tydligen starta utan utbildning av lärarinnor. År 1888 bedrevs syslöjd vid 45 skolor. På småskolseminariet

i Västerås fanns slöjd på schemat först 1882. Centralslöjdskolan kom till hjälp. När den upphörde, fick vi landstinget att anslå medel till en *sexveckors sömnadskurs sommaren 1920* för utbildning av lärarinnor för den nya praktiska fortsättningsskolans behov. På skolöverstyrelsens uppdrag och bekostnad ordnade vi *liknande tvåsomrarskurser 1922—23, 24—25 och 27—28*. De hölls på småskolseminariet med slöjdlärarynna *fru Emma Wahlbäck som ledare*. Även lärarinnor utom länet deltog.

Landstingets sista bidrag till denna fortbildningsgren blev anslag till *stipendier à 200 kr åt slöjdlärarynna 1942—46*. Då sistnämnda år begärdes fortsatt anslag med rätt att eventuellt med anslaget ordna kurs blev det avslag. "Utbildningskurser bör bekostas av arbetsgivaren".

C. Skolköksundervisning.

Det tredje området för samarbete var skolköksverksamheten.

Utbildningen av skolkökslärarynna började i Stockholm 1892 och i Uppsala tre år senare. Västerås fick sin första skolkökslärarynna 1905. Samma år föreslog Anders Pers *Hushållningssällskapet* att anställa en *ambulerande skolkökslärarynna*, till vilken statsbidrag kunde erhållas enligt riksdagens då fattade beslut. Först 1909 kom verksamheten i gång med kurser på tre orter. De pågingo sex veckor och avsågo flickor i åldern 14—20 år men även gifta kvinnor. Upp till fem kurser hölls per år, tills kriget orsakade livsmedelsbrist och man inskränkte sig till några konserveringskurser för att slutligen helt upphöra med verksamheten.

År 1919 hölls i Västerås 18 skolkökskurser, i Västanfors 7, i Köping 5, i Arboga 3 och i Sura 3. I sin stat hade sällskapet fortfarande 600 kr till skolköksverksamhet utan att det kom till nytta. Då vi stod i livlig förbindelse med skolråd och lärare *erbjöd vi oss följande år* att med användning av anslaget *ombänderha organiseringen av denna verksamhet*. Sällskapet biföll och sju kurser ordnades.

Vi vände oss genast till landstinget med hemställan att få fortsätta verksamheten. Vi anförde, att utbildningen i praktiska ämnen blev alltmera nödvändig. Fortsättningsskolornas omläggning till praktiska ungdomsskolor gäve ökade möjligheter, men de små skol-

Skolkökskurs i Lillhärads kyrkskola januari 1942.

distrikten kunde ej ensamma utnyttja dyrbar materiel och lärarynna. Hushållningssällskapet kunde ej vidare bära ansvaret. *Tinget beviljade 3.000 kr till omkostnader och materielanskaffning*. Sällskapet överlät materielen till kommittén liksom också senare Västerås stad den materiel för krigstidskurser, som vi en tid fått låna för det hastigt växande antalet kurser. Nya kök inköptes och *kompletterades med elektriska spisar*, vilka skänktes av Älvkarleby kraftverk och Bergslagens gemensamma kraftförvaltning liksom flatbottnade kokkärl av Stålpressningsbolaget i Eskilstuna och aluminiumkärl av Svenska metallverken. Kök lånades dessutom från olika håll. Landstingets anslag varierade mellan 1.500 och 1.000 kr.

Antalet årligen ordnade kurser steg snabbt till ett 30-tal, höll sig 1934—38 vid ett 40-tal men sjönk sen genom minskat antal från folkskolan utexaminerade flickor. Köken hade nämligen nu fått sin största användning i fortsättningsskolkurser. Så hade många skoldistrikt *gjort denna undervisning obligatorisk och skaffat egna kök*. I ekonomiska nedgångstider måste vi hjälpa svaga kommuner med bidrag till kurskostnader liksom elever med kursavgifter.

Landstingets yrkesskolor lånade ofta köken till kurser för vuxna. Efter en kraftig upprustning för 7.000 kr *överlämnades också köken* den 1 januari 1949 *till yrkesskolorna*.

För *skolkökslärarynnornas fortbildning* fick folkundervisningskommittén av det allmänna lärarbildningsanslaget använda 100 kr under 1910—12. Ett särskilt årligt belopp på 150 kr utgick för åren 1916—18 och därefter 200 kr. När folkundervisningskommittén upphörde 1920 fick vi överta stipendiefördelningen. Vi skaffade också ett *särskilt bibliotek för skolkökslärarynnorna* och samlade dem även till *expertdagar* med framstående föreläsare i aktuella ämnen. De relativt fåtaliga *skolkökslärarynnorna* var till *sist ensamma om att uppbära stipendier*, som utgick ända till 1948.

3. Landstinget påtar sig uppgiften att utbilda småskollärarinnor.

A. Början göres med kortare kurser.

Folkskolan av 1842 byggde på lancastersystemet. Den vanligen enda lagstadgade av kommunen bekostade skolan fick ofta över 100 barn, som i grupper runt väggarna fick plugga under ledning av äldre kamrater, monitörer. Skolan skulle ha examinerade lärare, och staten påtog sig att genom domkapitlen inrätta ett seminarium för varje stift. Här fick läraren i Västerås folkskola, *slottspastor O. F. Wablin*,¹ uppdraget att ombesörja denna utbildning i samband med det vanliga arbetet i skolan. Kurslängden var obestämd men blev i början vanligen ett år. Seminariet pågick till 1867 och hade då flera gånger bytt föreståndare, förlängt kursen till tre år, skiljts från folkskolan och fått egen lokal i den senare s. k. Gaggeska gården i hörnet av Fiskartorget och Trädgårdsgatan, nu flyttad till Vallby friluftsmuseum.

Folkskolstadgan föreskrev, att dessutom flyttbara skolor borde inrättas, där uti ett vidsträcktare pastorat åtskilliga byar, hemman torp eller lägenheter vore från den fasta skolan så avlägsna, att hinder för dess begagnande för många av församlingens barn uppkomme. Även dessa skolor skulle ha examinerade lärare.

Skolorna skulle vara kommunernas sak, men efter tre år fann riksdagen det nödvändigt med statsbidrag, om något skulle åstadkommas. I sina memoarer skrev *ärkebiskop H. Reuterdahl*, att detta

¹ Folkundervisningen i Västerås av Georg Eriksson.

Skolkökslärarynnor instrueras i elektrisk matlagning 1937 av ingenjörer från Älvkarleby kraftverk och Bergslagens gemensamma kraftförvaltning.

syntes honom skäligen opåkallat. Man kunde få skolor till stånd utan några väsentliga kostnader för det allmänna, om man ställde lägre krav än stadgans minimikurs och tog lärare av billigaste slag. Han blev ecklesiastikminister och utfärdade 1853 en förordning, enligt vilken skolor, fasta eller flyttande, i avlägsna bygder ingalunda behövde examinerade lärare. De kallades mindre skolor. Det räckte, att lärarna inför pastor och skolstyrelse företett betyg om god frejd och kristligt leverne samt ådagalagt, att de kunde obehindrat och riktigt läsa svenskt och latinskt tryck, hade god kristendomskunskap efter katekesen, skrevo läsligt, innehade de enklaste och allmännaste begreppen av räknekonsten samt besatte förmåga att i dessa stycken undervisa. Lönen gjordes beroende av avtal med husfäderna och skulle utgöras av en tillräcklig i penningar eller levnadsmedel utgående ersättning ävensom husrum, där så nödigt vore. Dessa lärare skulle alltså meddela barnen i bygden all den undervisning, som det allmänna bestod dem. Skolformen kom att fortleva under namn av *mindre folkskolor* med småskollärarinnor som lärare.

Lancasterskolans elever på alla stadier fördelades i monitörgrup-

per alltefter vunna färdigheter. Men när Rudenschöld efter Pestalozzi krävde, att barnen måste få åtnjuta *lärarens egen omedelbara undervisning*, fann man det nödvändigt att *särskilja nybörjarna* från de mera försigkomna. Visserligen hävdade många, att det var hemmens sak att meddela denna undervisning, eventuellt genom hemskolor, men 1858 års kungörelse kom till hjälp: mindre skolor må till det antal som församlingen finner behöfligt inrättas i ändamål att det *första förberedande kunskapsmättet för nybörjare* måtte i dessa skolor kunna inhämtas. Folkskolstyrelsen kunde från 1863 föreskriva, att den egentliga folkskolan *endast mottoge barn som kunde hjälpligt läsa innantill*, där allmänunderstödd småskola funnes. Statsbidrag till småskollärares avlöning utgick från 1871 endast till lärare i sådan förberedande småskola. De 1861 tillkomna folkskolinspektörerna skulle noga följa utvecklingen på detta område.

När k. cirkuläret 1864 krävde avdelnings- och klassindelning i folkskolan inträdde ett behov av biträdande lärare, och det blev oftast småskollärarytor. De behövdes nu alltså på tre arbetsområden.

Medan staten från början förpliktade sig att stå för utbildningen av lärare för den egentliga folkskolan, drog den sig mycket länge undan från allt ansvar härutinnan, när det gällde småskolans lärare, liksom när det gällde småskolan över huvud taget. Denna angelägenhet skulle vara kommunernas ensak. Just i detta läge skapades för storkommunen-länet den representation, landstinget, som kunde bli den räddande ängeln. Västmanlandstinget var ett av de tre första som trädde in för utbildning av småskollärare. Första tinget 1863 hade inga medel och beslutade inga utgifter. Men den mångsidigt intresserade *adjunkten vid Västerås läroverk Axel Peterson* fick andra tinget att anslå 300 rdr till *sommarkurser för tjänstgörande eller blivande småskollärare*. Verkställigheten uppdrogs ej åt domkapitlet utan åt en kommitté: *seminarieprefekten i Västerås Per Pettersson* (sedermera prost i Rättvik), *folkskolläraren och klockaren Joh. Alfr. Sjöström i Västerås* och den vida kände *folkskolläraren och organisten F. A. Ekström i Stjärnvik, Gunnilbo*.

I hela landet kämpade två meningar om småskollärares utbildning.² En del ansåg, att de borde hänvisas till någon folkskollärare

² Småskollärarytorutbildningen i Sverige av Sven Nylund.

Folkskollärare J. E. Östman, Vikmanshyttan.

i närheten för att under pågående termin tillsammans med barnen i hans skola få sin utbildning, andra fann samlade kurser på sommaren för välrenommerad skollärare vara att föredraga. Den kände lektorn och folkskolinspektören *Abraham Rundbäck i Växjö* hade varit lika snabb att utverka anslag. Han ordnade tre veckors sommarkurser. Här ville Ekström ordna efter första alternativet, medan de båda andra som majoritet genomförde en sommarkurs på sju veckor. Till ledare antogs *folkskolläraren J. E. Östman i Vikmanshyttan*, vilken avlönades med 100 rdr. Han hade examinerats från Västeråsseminariet med 7 A i betyget och blev senare som lärare i Köping en av stadens ledande män och redaktör för *Köpings Tidning*. Ekström klagade hos landstinget och stöddes av sin inspektör prosten H. J. Robson i Arboga. Tinget lade saken i de tre folkskolinspektörernas händer.

Robson följde då förstas Ekströmlinjen och ordnade saken med sex lokala lärare under pågående termin. Denna utbildning tillsammans med skolbarnen lockade dock blott ett par tre till varje lärare utom J. E. Sefvelin i Strömsholm, som kunde komma upp till 10-

talet per år. Inspektören prosten Joh. Fr. Åkerblom i Folkärna tillämpade dalapincipen med sommarkurser på några ställen av skollärare C. Wallin i Sala. I Fjärdhundradelen av länet sökte ingen att få utbildning.

Ett försök att få staten att medverka i saken gjordes 1867 av *folkskolinspektören i Stockholm C. J. Meijerberg*. I riksdagsmotion yrkade han, att *statens seminarier även skulle utbilda småskollärarinnor*. Men det blev avslag. Behovet vore så stort, att staten ej kunde tillgodose det utan att med stora kostnader utvidga seminarieorganisationen. Det kunde ifrågasättas, om det ålåg staten att sörja för saken. Statens förhållande till småskolan kunde ej vara detsamma som till folkskolan. Småskolorna stode genom sin betydelse och uppgift *vida närmare hemmen*. Landstingen borde fortsätta med utbildningen.

Stockholms läns landsting fick dock genom ett mindre anslag *Stockholmsseminariet att inrätta en klass för utbildning av småskollärarinnor*.³ Så skedde även vid några andra seminarier. Men när folkskolseminarierna 1878 fick en fjärde klass blev småskollärarinneklassen närmast en förberedande första, där man kunde få småskollärarinneexamen. Nästan alla elever fortsatte dock upp till folkskollärarinneexamen. Denna examensrätt upphörde 1914.

Vårt landsting kände också alltfört ansvaret. Den hade *från 1868 en folkundervisningskommitté*, som bl. a. även skulle ha hand om småskollärarinnekurserna. Den ordnade *sommarkurser* och nu kom även Fjärdhundra med genom kurser av J. P. Martinell i Harbo eller C. G. Karlinder i Altuna. Så övergick man 1874 till storkurser. Som ledare fick man *från Skara seminarium adjunkten Olivia Sundler*, som höll kursen i Västerås i det nya skolhuset = sedermera "Gamla folkskolan" vid Hållgatan. Hon fick hjälp av lärarinnan där Lina Svensson och sånglärarinnan Amalia Gagge. Kursen pågick sex veckor på sommaren. Den fick 62 deltagare — följande året 55, av vilka några svagare fick auskultera — varför de måste delas upp i två grupper. Meningen var egentligen att *bibringa eleverna förmåga att meddela undervisning, ehuru väl svagheten i kunskaper* vid inträdet i kursen hos ganska många också bland dem, som re-

³ a. a. sid. 38.

Seminarieadjunkten Olivia Sundler,
Skara.

dan voro anställda, gjorde det nödvändigt att även söka avhjälpa denna brist.

Olivia Sundler arbetade från ungdomen med undervisning. Vid 30 års ålder utexaminerades hon från Skara folkskolseminarium, där hon som lärarinna fick enligt rektor Cederbom ett oerhört stort inflytande på de ungas utbildning och fostran till lärarinnor. En elev fick plats i Västerås. Lektorn och folkskolinspektören D. A. Sundén hörde på en lektion: "Det hörs, att mamsell varit mamsell Sundlers elev. På den grund valde vi Mamsell oaktat er ungdom."

Nu var tiden mogen för inrättande av ett egentligt småskolseminarium. Men somrarna 1879—81 höll *folkskollärare Victor Göransson i Sala* de sista sexveckorskurserna, då han fortbildade 76 i småskolan anställda lärarinnor. Summan deltagare i alla dessa kurser gick betydligt över 500 med dubbelräkning för de många som gick på flera kurser.

B. Småskolseminariet börjar.

Folkskolläarmötet i Västerås den 3 augusti 1875 uttalade: Längre tid än för närvarande måste anslås till inövande av dugliga småskollärare och -lärarinnor, och ansågs *minst ett år behövas* för att bibringa dem den behövliga lärdoms- och undervisningsskicklig-

heten, helst i en tid, då småskolan ofta måste åtaga sig den undervisning och vård, som fordom det svenska *hemmet* så kärleksfullt självt utövade och icke gärna ville släppa ifrån sig.

Samma år vände sig också folkundervisningskommittén till landstinget med hemställan om ett anslag på 3.000 kr för nästföljande år för att kunna ordna en 8-månaderskurs. Motiveringen var följande: De hittillsvarande kurserna hade ej kunnat utsträckas över sex veckor, varigenom endast de bättre begåvade och mera försigkomna eleverna varit i tillfälle att tillägna sig större och varaktigare frukter av undervisningen och bristen på skickliga småskollärare (-innor) fortfarande vore ganska kännbar, och då vidare *folkskolan* aldrig kunde uppfylla sin bestämmelse, förr än en rätt grund lades genom en god undervisning i *småskolan*. Anslaget beviljades utan vidare.

Genom förbindelser fick rektor Mossberg kännedom om en ung pigg folkskollärarinna i Finspång, som skulle vara särdeles lämplig att förestå kursen. Efter åtskillig skriftväxling lyckades han förmå *Charlotte Bergman* att åta sig uppgiften. Skolrådet upplät välvilligt en sal i småskolan vid Mariaberget, läroverkets avlagda långbänkar fick lånas liksom en del materiel från folkskolan och vid behov barn för undervisningsövning från en småskolklass i huset. Inträdesfordran var folkskolstadgans *minimikurs*. Av 28 sökande antogs 24. Vid höstterminen tillkom 6, så att 30 kunde utexamineras i november 1876, därav 5 manliga. Sådana intogos ej vidare. Eleven Augusta Runngren skrev senare: "Det bästa av allt var att vi hade en genomädel, enkel, hjärtegod och skicklig lärarinna, vilken helt tillvann sig våra unga hjärtans varma, hängivna kärlek". Då anställningen här liksom i Finspång ej gav tjänsteårsberäkning, flyttade hon efter detta år hem till folkskolseminariet i Skara, och gift Andersson efter pensionstagandet levde hon ännu vid vårt seminariums 50-årsjubileum 1926 men hindrades av hjärtfel att infinna sig och avled ett år senare.

För Mossberg blev två saker omedelbart klara. 1. Anslag måste beviljas för flerårsperiod för att en fullgod föreståndarinna skulle kunna erhållas och behållas. 2. Övningsskola med särskild lärarinna måste inrättas. Landstinget beviljade också för fem år ett årligt anslag på 4.000 kr. På nyåret annonserades i stockholmstidningarna tre dar å rad och sen en gång i veckan föreståndartjänsten med 1.200 kr lön, men ändå måste kursens början uppskjutas ett par

Blåsogatan ännu 1964. Seminariebyggnaden låg på gården bakom senare byggda huset till vänster.

veckor, tills första-lärarynna i Ladugårdslands (numera Östermalms) skola *Emma Näf* kunde tillträda. Till lärarinna i övningsskolan togs ovannämnda fjolårets primuselev *Augusta Runngren*. Men Mariabergsskolans tre övriga salar var helt upptagna av stadens skolor, och så måste den lilla övningsskolan vid salens ena sida arbeta samtidigt med seminarieklassen. Äntligen 1 oktober kunde man flytta till övre våningen i det ännu kvarstående lilla huset i nordvästra hörnet av Rektorsgatan-Lappgränd. Lyckligtvis togs endast in 17 seminarieelever. Efter två år blev Emma Näf organistfru Norström i Skinnskatteberg. Augusta Runngren sökte sig till landet efter ett år. Till efterträdare antogs den nyexaminerade eleven *Edla Rörvallius*.

Nu lyckades Mossberg förmå föreståndarinna för Hwasserska flickskolan i staden *Selma Nyquist* att åta sig föreståndarinneplatsen. Men lika galet! Efter två år gifte hon sig med "Gud Fader" = chefen för Västerås mekaniska verkstad, den allt bestämmande och ordnande i stan *disponent O. F. Wijkman*. Om henne⁴ skriver eleven *Maria Spångberg-Rosenius, Salbo*:

⁴ Årsböcker i svensk undervisningshistoria nr 47—48.

Föreståndarinnan var alltid allvarlig och höll hårt på respekten. Det friserade håret förvandlades till slätkamning, klädedräkten antog mer än enkla former. Manliga bekanta skulle helt bannlysas, i annat fall riskerade man att förvisas från seminariet. Punktlighet och ordning fordrades i superlativ grad. Mellan henne och oss var ett stort svalg befast. Hon undervisade med lätthet. Hennes kristendomsundervisning var varm. Många gånger gick den så till hjärtat, att vi sutto med tårade ögon. Hon ägde förmågan att göra varje ämne intressant utom svenska språket och räkning, då hon alltid var nervös och otålig. Antagligen voro vi i dessa ämnen oförlätligt inskränkta. En och annan gång höll hon lektioner med barnen i övningsskolan. Då sprudlade hon av glädje och livlighet och hade förmågan att rycka med sig de mest sömnaktiga och tröga barn. — En annan elev, *Mina Berglund, Västerås*: Vid de olika ämnenas genomgående uppmanades vi på det allvarligaste till fortsatt självstudium. Vi fick vid alla lämpliga tillfällen undervisning och ledning till självfostran för att vara ej endast lärarinnor utan därejämte goda fostrarinnor.

Höstterminen 1879 flyttade seminariet till en annan gammal gård på Kyrkbacken. När *Cecilia Fryxells* flickskola på Karlslund vid hennes flyttning 1859 till Kalmar upphörde, fortsatte *Natalia Andersson* skolverksamheten i *Blåsbogatan 5*, tills hon 1866 fick bättre lokaler nere i staden vid Smedjegatan. Visst var det fridfullt och vackert vid Blåsbogatan invid gamla kyrkogården, men den lilla gårdsflygel, som seminariet fick överta, var mycket skröplig och trång. Folkundervisningskommittén begärde också genast och fick landstingets uppdrag att söka anskaffa egen bättre lokal, men det stannade i alla fall vid långtidsförhyrning av den lokal man hade. Den senare föreståndarinnan *Hilda Eriksson* hade minne av att lokalerna var förskräckligt kalla och dåliga på alla sätt. Den lilla tamburen, där eleverna måste ha sina ytterkläder, var iskall. Barnen fick ha sina ytterkläder inne i övningsskolans rum, som därigenom blev ännu trängre och osundare. Och i denna lokal skulle vid elevernas provlektioner åtminstone halva seminarieklassen även trängas in. Men här fick man stanna ända till 1902.

Nöjsam var även gymnastiken.^{4a} Kapten *Bolling*, alltid glad och vänlig, ansåg sitt ämne vara ett uppfriskningsmedel, där all ansträngning var bannlyst. De strama tyglarna fingo slappna, och vi kände oss fria från känslan av att "det passar inte en blivande lärarinna". Där voro vi unga flickor, vilkas livsglädje ej behövde stängas inne utan kunde få luft. "Damerna få leka, skratta, hoppa

^{4a} a. a. sid. 240.

Seminarie lokalen in på gården Blåsbogatan 5.

och rasa, till dess jag kommenderar giv akt!" Hur många gånger upprepade ej kaptenen det löftet. Uppfriskade och med ökade kropps- och själskrafter återvände vi till arbetet.

Den nya föreståndarinnan *Fredrika Pihlgren* började med ljusa förhoppningar. Född i Hälsingborg 1855 hade hon avlagt examen som småskollärlarinna i Bollnäs och som folkskollärlarinna i Stockholm. Hon började sin tjänstgöring med höstterminen 1881 och skulle alltså förbereda den befintliga klassen till examen vid terminsslutet. Det var sannerligen ingen lätt uppgift,⁵ säger eleven *Ida Johansson-Grönberg, Västerås*. Hon var en utomordentligt fin och djup personlighet, samvetsgrann och rättvis i allt sitt görande och låtande; enkel och flärdfri blev hon en eftersträvansvärd föresyn för de blivande lärarinnorna.

Det var två nyheter, som de stackars seminaristerna vid denna tid fick slita med. 1. Den nya katekesförklaringen med sina lik- och olikheter i förhållande till den gamla Lindblomska. 2. Förvandlingstalen mellan det gamla och det nya mått-, mål- och viktsystemet.

⁵ a. a. sid. 236.

En elev skriver: Vi skulle kunna både gamla och nya systemet, och alla dessa jämförelser mellan nya och gamla både fram till nya och åter till gamla fordrades att vi skulle kunna, men det var ju rent omöjligt. Varför inte då lära oss något, som vi behövde för vår skola?

Åter vart det bekymmer med föreståndarinna, denna gång genom att fröken Pihlgren drabbades av bröstsjukdom. Utan landstingets ekonomiska inblandning reddes det upp genom den nya övningskollärrarinnans självuppoffrande kamratliga hjälp. Man hade beslutat, att övningskolan skulle från höstterminen 1883 förestås av folkskollärrarinnan, och på föreståndarinnans förslag antogs hennes examenskamrat *Hilda Eriksson*. Även hon hade börjat med examen och praktik som småskollärrarinnan. Vårterminen 1886 blev fröken Pihlgren allt klenare och kamraten övertog alltmer av hennes undervisning utan ersättning. Då föreståndarinnan till hösten reste till södern, åtog sig fröken Eriksson hela hennes arbete med bibehållande av sin övningskollärlön 900 kr, medan *Minnie Tomson* som ny lärarinna i övningskolan fick 900 av föreståndarinnelönen och Pihlgren resten av sin lön 1.500 kr. Eriksson sände henne mera hjälp, och då Pihlgren julen 1887 var på hemväg, mötte hon henne i London två dagar före hennes död och ordnade och bekostade själv begravningen. Landstinget hade ingen förpliktelse.

Nu övergick bekymret till övningskollärrarinnan. När hon vårterminen 1896 blev sinnessjuk, åtog sig fröken Eriksson, nu föreståndarinna, hennes ämnestimmar med seminarieeleverna, medan en småskollärrarinnan fick ta småskolbarnens undervisning. Dennas arvode på 600 kr togs av Tomsons 900, och så kunde denna få behålla resten, och landstinget betungades ej heller denna gång. Först 1901 lämnade staten bidrag till sjukvikarie vid landstingsseminarium. Efter Tomson anställdes 1897 *Alice Fröström*, som 1891 tagit examen vid seminariet och 1896 folkskollärrarinneexamen i Falun. Hon tjänstgjorde utan sjukledighet till pensioneringen 1929. Härmed var de ständiga lärarbekymren övervunna allt intill nydaningen 1920. Men nu var också Mossbergs tid ute. Han avgick ur folkundervisningskommittén-seminariestyrelsen med 1899 och dog 1901.

Det är klart, att under de gångna 25 åren en betydande utveckling skett på undervisningens område, ej minst ifråga om lärarutbildningen. *Höjningen av inträdesfordringarna 1881* medförde gi-

Seminaristerna gymnastisera på gården utanför läroverkets gymnastikhus.

vetvis en förbättring. Redan från början fick man så många sökande, att man efter utgallring av hälften kunde ha ett 20-tal elever i klassen, alltså de med de bättre förkunskaperna.

Folkundervisningskommittén, där *domkyrkokomministern F. Linders* nu var ordförande, var 1903 klar med att seminariekursen icke utan överansträngning för såväl elever som lärarinnor kunde grundligt medhinnas, och den fick landstingsmannen *kyrkoherden L. Lindberg i Sala* att föreslå landstinget *kurstidens utsträckning till tre terminer*. Han hänvisade till att vid all undervisning som allmän regel gäller att icke blott hinna genomgå en föreskriven kurs, utan också att giva kunskapen på ett sådant sätt, att lärjungens eftertanke väckes och det inlärdas kan bevaras och ytterligare förkovras. Ingen ökning vare sig i kursens innehåll, i lärarkrafter eller i ekonomiskt hänseende behövde ifrågakomma. Tinget gav sitt bifall.

Efter åtta år utverkades landstingets bifall till *tvåårig kurs*. Motiveringen var väsentligen densamma som ovan. Dock framhölls det, att tillgången på småskollärrarinnor nu vore betydligt större än efterfrågan, varför minskningen i utexamination genom *intagning blott vartannat år* ej kunde orsaka brist på småskollärrarinnor. Förändringen medförde ej heller nu ökad utgift för tinget.

Seminarieföreståndarinnan Hilda Eriksson.

Helt annat var förhållandet 1917, då skolöverstyrelsen fann lärarbrist hotande och manade till ökad examination. Tinget beviljade också behövliga anslag, så att *enkelseminariet kunde förvandlas till dubbelseminarium* med *elevintagning varje år*. Därav följde anställande av ytterligare en lärarinna, till vilken fröken Fröström fick överlämna övningsskolan för att bli ämneslärarinna. Den nya kraften blev *Margareta Skog*, som hade både småskol- och folkskolpraktik.

Just inför omläggningen enligt nya stadgan för småskolseminarier *avgick med pension föreståndarinnan Hilda Eriksson den 31 juli 1920* efter 37 års arbete vid seminariet, därav 34 år som föreståndarinna. Vid avskedet uttalade styrelsen sin stora tacksamhet för det utmärkta nit, den trohet och skicklighet, som hon under sin mångåriga verksamhet som ledarinna av seminariet ådagalagt, varigenom hon ock tillvunnit sig ej mindre styrelsens än många generationer lärjungars odelade aktning och förtroende.

Fröken Eriksson var i många år ledamot av skolrådet i Västerås. Eleven Ruth Rosenius-Högman, examinerad 1909, berättar:⁶

⁶ a. a. sid. 240.

Seminarie lärarinnan Alice Fröström.

Föreståndarinnan Hilda Eriksson var enkel, öppen, klar och fast. I fullaste bemärkelse humanist förstod hon att öppna våra sinnen mot livet självt och dess företeelser, att med egna ögon skåda och lära. Seende hade hon själv färdats genom livet och delgav oss på sitt rättframma, frasfria språk åtskilligt av vad hon erfarit. Som uppfostrare hade hon en ovanligt lycklig hand. Troligen berodde det på att hon sorgfälligt undvek att söka trycka sin stämpel på oss. Det enda, hon gärna ville ändra på, var våra frisyrer, men alltid i den riktningen, att de bättre skulle anpassas efter vars och ens individualitet. Intet förbud existerade. Hon utgick som en självklar sak från den förmodan, att vi voro ansvars-kännande unga flickor, som visste att ta vara på oss själva, och hennes tillit väckte omedvetet vår ambition. Vi behövde ej med ont samvete smyga oss till biograf och teater; vi fingo vara fria glada unga människor. Vänligt anordnade hon förströelser för oss, som betänkligt måtte ha ingripit i hennes privatliv. Hur fingo vi ej vända upp och ned på hennes bohag för att göra lärosalen trevlig vid de ofta återkommande klubbafnarna och husera i hennes kök med kaffekok och annat.⁷ (Hon bodde i seminariet.) Hon bemötte oss ovanligt kamratligt. Vi hade rättighet, ja, hon ville, att vi skulle säga våra åsikter om både ett och annat.

Helt underordnande sig föreståndarinnan, ehuru man ibland ej kunde undgå att ana, att hon skulle handlat annorlunda, om hon följt sina egna principer, intager *Alice Fröström* en framstående plats i mitt minne, särskilt som undervisare. Hon ägde stor förmåga att reda ut och klarlägga

⁷ Traditionen fortsattes till seminariets nedläggande.

Seminaristernas julfest 1926.

till synes invecklade problem. Ytterst samvetsgrann fordrade hon oerhört mycket mer av sig själv än av oss, som hon alltid bemötte särdeles rättvist och taktfullt. Tyst och tillbakadragen som hon var, kände vi oss alltid inför henne en smula tafatta, vilket gjorde, att hon mången gång gick miste om uttrycken av den tillgivenhet, vi kände för henne. Särskilt skulle jag vilja frambära min djupt kända tacksamhet för den gedigna och grundliga pedagogik- och metodikundervisning, hon meddelade oss, och av vilken jag haft ovärderlig nytta. Fröken Fröströms undervisning är den bästa som kan bestås. Vid intet annat seminarium bland de många, från vilka jag skaffat mig underrättelser, få lärjungarna på så kort tid (3 terminer) hålla så många lektioner; hälften eller 2/3 på en tvåårskurs.

Landstingets folkundervisningskommitté var styrelse för småskolseminariet. Ordförande, sekreterare, kassör (1908 övertog landstingskamrern uppgiften) samt verkställande ledamot var läroverksrektor *Ludvig Mossberg* 1868—1899, domkyrkokomminister *Filip Linders* 1900—08, läroverksrektor *Peter Bagge* 1909—12 och domprost *Fredrik Fåhræus* 1913—1920. Ivar Andréén var ledamot av kommittén från 1913.

"Examen i Ruskaby" uppfördes 1924. Berta Hedlund stilenlig lärarinna.

C. Seminariet under ny stadga och ledning.

Landstingens frivilliga åtagande att sörja för småskolläro-utbildningen var så oreglerat, att det fanns landsting som just ej gjorde något åt saken, och seminarierna utgjorde en provkarta på detta högst växlande intresse. Både från seminariehåll och från Sveriges allmänna folkskolläro-förening gjordes framstötter om statligt ingripande. När *Folkskolöverstyrelsen tillkom 1914*, fick den omedelbart uppdrag att utreda frågan. Efter fyra år låg förslag färdigt. Krigstidens ekonomiska påfrestningar gjorde, att överstyrelsen ej vågade sträcka sig så långt som skolfolket önskat. Förstatligande kom ej ifråga. Riksdagsbeslutet blev, att *kursen skulle vara tvåårig, lärarkompetensen folkskolläroexamen* eller likvärdig, *en av lärarna skulle av folkskolöverstyrelsen förordnas till rektor, och lärarlön skulle vara lika som för lärare vid folkskolseminariums övnings-skola*. För vårt seminarium innebar detta organisatoriskt alltså blott nyheten med rektor men dessutom en noggrann reglementering.

Föreståndarinnan *Hilda Eriksson* fick avsked med pension sommaren 1920. Till den efter henne lediga lärartjänsten valdes folk-

skolläraren i Västerås *Ivar Andrén*. Han var bl. a. behörig till lärtjänst vid högre folkskola och hade tjänstgjort vid seminariet som timlärare i geografi från 1918. Skolöverstyrelsen utnämnde honom till *seminariets rektor* från den 1 september. Med årets utgång avgick Fähræus ur styrelsen och *efterträddes som ordförande av folkskolinspektör J. O. Garpe*, som liksom rektor kvarstod i resp. befattning intill seminariets nedläggande 1932.

När landstinget beslutade utsträckning av kurstiden från ett år till 1½ och 2 år hade alltid betonats, att det ej var fråga om att utvidga undervisningsämnenas omfattning, endast om fördjupning. Nya krav hade dock framträtt med undervisningsväsendets allmänna utveckling. Landstingets undervisningsutskott (där styrelseledamoten Andrén var sekreterare) hade förmått 1918 års landsting att i remissutlåtande angående småskolseminariernas ombildning *påyrka statsbidrag även till över de föreslagna två åren utsträckt seminariekurs*, vilket dock aldrig medgavs av statsmakterna.

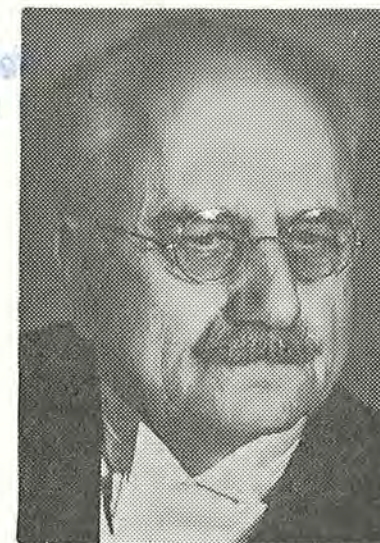
Seminariekursen var således *alltfort tvåårig*. Undervisningsplanen av 1920 införde dock åtskilliga nyheter, bl. a. ifråga om övningsämnen. Det var här aldrig svårt att få behövliga kvalificerade timlärare. Som förut fortgick utbildningsarbetets utveckling alltefter nya behov i lugnt tempo och med genom stats- och landstingsbidrag ökade resurser.

För såväl landsting och styrelse som seminarieledare var dock seminariets återstående 12 år en *ovisshetens, utredningarnas och orons tid*.⁸ Orimligheten i de skilda landstingens engagement i uppgiften blev allt klarare, medan statens oginhet att ta på sig ansvaret blev ytterligare skärpt genom den långvariga ekonomiska depressionen. Det var länge hopplöst för skolöverstyrelsen, där *undervisningsrådet Sven Nylund* nitiskt företrädde småskolseminarierna, att komma med förslag, som ställde anspråk på statskassan. Den måste försöka få landstingen att *träda emellan*.

Min uppgift som rektor att följa utvecklingen underlättades i hög grad av ställningen som *verkställande ledamot i styrelsen för Småskolseminariernas lärarförening*. För dess verksamhet redogöres i bilaga. Där berättas om svårigheterna i *lönefrågan*. Enligt omorganisationsbeslutet skulle vår kår i lönehänseende vara likställd

⁸ Småskollärarytbildningen i Sverige av Sven Nylund.

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

Seminariestyrelsens ordförande folkskolinspektör Joel Olsson Garpe.

med övningskollärare vid folkskolseminarium. Men när dessa fick dyrtidstillägg "glömdes" vi. Föreningen gjorde framställningar till skolöverstyrelsen och till k. maj:t. Överstyrelsen hemställde till landstingen att omedelbart för året lämna motsvarande anslag, men *vårt ting kunde svara, att så redan skett*. Jag fick fram motionärer i riksdagen, men *lönekommitténs ordförande förklarade*, att genom bifall *"utredningen skulle kunna föregripas"*. Slutet blev, att *staten gäldade 3/4 av den tillfälliga löneförbättringen och 9/10 av dyrtidstillägget*.

I 1921 års lärarlönekommitté fick jag företräda småskolseminarierna. Jag yrkade där, att våra lärare på grund av lärarutbildningens krav och betydelse i lönehänseende skulle minst vara jämställda med lärare vid yrkesbestämd högre folkskola eller kommunal mellanskola. Då kommittén stannade för status quo reserverade jag mig för angivna krav.

Styrelsen för Sveriges allm. folkskollärarytbildning tillsatte 1921 en kommitté för utredning om småskollärarytbildningen, i vilken jag blev medlem. Vi yrkade bl. a. att *kompetensfordran för ämneslärare vid småskolseminarium* skulle vara lika med *fordran för lärare vid kommunal mellanskola*, vilket krav stöddes av *Svenska seminarielärarytbildningen*.

ning följande år rådde delade meningar. Medan förvaltningsutskottets majoritet ansåg, att seminariet då borde nedläggas, fann seminariestyrelsen landstingets mening ha varit *fortsättning tills riksdagsbeslut förelåg* och det därmed vore klart, om seminariet enligt landstingets önskan finge fortsätta som statsseminarium. En sista klass intogs alltså 1930.

Ännu en utredning "1929 års seminariesakkunniga" arbetade med både folk- och småskolseminariernas problem. Även folkskolseminarier skulle nedläggas och deras lokaler kunde användas för småskolseminarier. Utredningen kom till samma resultat som skolöverstyrelsen tidigare. *Beslut om förstatligandet fattades av 1931 och följande års riksdag*. Strängnässeminariet kom till stånd, och Västeråsseminariets saga var all den 30 juni 1932.

Av seminariets två ordinarie lärare fick lärarinnan i övningskolan *Margareta Skog motsvarande tjänst i Strängnäs*. Med den stora seminariedöden kunde rektorn åter ej få likvärdig tjänst. Redan 1927 hade dock seminariestyrelsen uttalat till landstinget, att vid eventuellt nedläggande rektor borde få bibehålla ej blott ordinarie lärarlön utan även rektorsförmåner, då tjänsten i praktiken torde vara likställd med ordinarie och då staten vid omläggningen av militärväsendet tagit hänsyn till sådana reella synpunkter. Tinget gjorde då ingen invändning. När saken nu förevar i landstinget upplystes, att åtminstone ett par landsting beslutat i enlighet härmed, och undervisningsutskottet intog samma ställning med ett par reservationer. Tinget gick dock ej med på förslaget. Rektor erhöll sålunda under de sju år som återstod till pensionsåldern *endast sin ordinarie lärarlön*, vilket genom statsbidrag stannade vid en årlig utgift för landstinget på omkring 1.200 kr under dessa år. Han hade *från 1911 betjänat landstingets folkbildningskommitté som sekreterare och verkställande ledamot* och kunde nu genom nämnda löneförmån mot billigt arvode *ägna all sin tid åt denna uppgift jämte rektoratet för landstingets på hans initiativ upprättade yrkeskolor*. Han blev därigenom *landets första bildningskonsulent* och kvarstod i dessa uppgifter till 1 januari 1945.

Sista kursen hade seminariet sin andra studentska, *Maj Hansson*. Hon tog sedan examen vid folkskolseminariet i Stockholm och är nu lärarinna där vid det med seminariet förenade småskolseminariet. Hon berättar 1963 västeråsminnen:

Som äkta pärla fogas till äkta pärla och blir ett glittrande sammanhang, så upplevde jag dagar, stunder, situationer, helhet och enskildheter på seminariet i Västerås. Och så ter sig seminarietiden i minnet. Den äkta pärlan har ju en särdeles tillblivelse. Till bilden av detta glittrande sammanhang hör också något djupt meningsfyllt och sakligt.

Med studentexamen, handelskorrespondentutbildning och kontorstjänstgöring bakom mig mötte jag vid inträdet på seminariet en utbildningsanstalt, där pedagogiska idéer, som jag under tidigare skolor dunkelt hade drömt om och som nu på sistone rekommenderas i lag, redan självklart fungerade.

Till det yttre tedde sig seminariet torftigt. Flickskolan och tekniska läroverket fick dela med sig av sina resurser. Lektioner och laborationer hölls gärna i lånad lärosal. Dessutom borde enligt Rektor seminaristerna inta de första platserna på de föreläsningar som gavs i folkbildningens tjänst. Dessa kommenterades också på lektionstid.

För den som under sin skoltid hade vant sig vid exakt upprutat schema och bestämda uppgifter kändes det förbryllande att plötsligt stå tämligen utanför sådant. "Rekapitulera och anticipera", var ett ständigt återkommande studieråd. Ordet "integration" uttalades inte men tillämpades (kristendom, modersmål, historia och geografi). En sådan studieteknik stegrade enormt studielusten. Men vida mer bidrog här till den eggande vitalitet och drastiska åskådighet, som utmärkte lektionerna.

I övningsskolan prövades just en helt ny läsmetodik. Till vår grämselse kunde vi sedan inte tillämpa den i våra egna klasser. Men kanske tack vare den blev vi så mycket mer lyhörda för vad som senare kommit fram och för vad man kan lära av det enskilda barnets behov.

I matematik gällde absolut krav på åskådighet. Ekvationer godtogs inte, däremot klart formulerad lösning av problemet. Varken i skolorna eller ute i marknaden fanns då någon vidare matematikmateriel (undantag Kruse, Sjöholm). Som självklar uppfattning tog vi med oss från seminariet den uppfattningen, att en småskollärlarinna tillverkar själv sin egen materiel.

I småbarnens gymnastik skulle ingå rörelsesagor med innehåll från hembygds kunskap, musik och modersmål. Efter mitt första vikariat ombads jag av den ordinarie läraren att till en pedagogisk gymnastikdag öva in ett program med klassen. Skolöverstyrelsens konsulent uppskattade vår rörelsesaga som ett helt nytt grepp.

Västerås var då en liten stad. Vi hade alla nära till seminariet, och vi kunde lätt ordna samkväm med debatter och teater. Då en elev skulle hålla föredrag om C. J. L. Almqvist föreslog rektorn, att klassen gemensamt skulle ordna en Almqvist-afton och att styrelsen som vanligt skulle inbjudas. Föredraget bildade stommen och musik, sång, uppläsning och dialoger levandegjorde det hela.

Efter vår examen skulle seminariet upphöra. Men jag kan inte minnas att vi hos lärarna kände någon besvikelse eller resignation. I stället värmdes vi av fin personlig omtanke. Några exempel: Övningsskollärlarinnan

kallade hem till sig två elever, som börjat in på läsåret, för att med dem gå igenom ett redan avslutat moment — välskrivning. — I förstugan stötte rektorn vid ett tillfälle ihop med ett par elever som inte lyckats så bra med en uppsats om Jesu dop och frestelse. Han slog sig ned med dem där i farstun och kommenterade så uppsatsen, att evangeliets berättelse både vidgades och förtätades. — När jag hade råkat ut för en olyckshändelse under ett studiebesök, fick jag många bevis på omtanke. Så kom fysiklektorn upp med några böcker, som han trodde skulle intressera mig.

Livet på seminariet och kontakten med nya aktiverande pedagogiska rön (t. ex. Montessori, Parkhurst, Dewey, Arvin, Sjöholm, Hellsten, Anna Sandström) gjorde att man som ny lärarinna gick ut till en aldrig avslutad försöksverksamhet.

D. Seminariets lokaler, ekonomi, elever.

Seminarielokalernas dåliga beskaffenhet påtalades i landstinget 1895 av *biskop Gottfrid Billing*, innan han flyttade till Lund. Kyrkoherden i Sala *Ludvig Lindberg* (senare biskop i Växjö) förde fram saken i motion till landstinget. Han hade påkallat hälsovårdsnämnden, som fullkomligt utdömde lokalerna. Reparation av den hyrda lokalen vore knappast möjlig. Annat hus stode ej att vinna. Nybyggnad vore nödvändig. Vid ärendets utredning anmälde övriga städer och Kolbäck villighet att upplåta fri tomtmark för att få seminariet till sig. Västerås gjorde sammalunda, och så byggdes det invid Djäkneberget efter ritningar av Arvid Grane med en kostnad av 34.500 kr. Det innehöll på nedra botten en stor sal för seminarieklass med ett litet materielrum och en stor sal för övningsskolan och mellan dem en stor tambur, där senare vid ena väggen placerades ribbstol för barnens gymnastik. Elevernas gymnastik försiggick alltid i läroverkets gymnastiksal. På övre våningen hade andra seminarieklassen en mindre sal, och där fanns också två lägenheter för lärarinnor. Huset togs i bruk 1902. Detta blev tredje landstingsseminariet i landet med egen byggnad.

Efter omorganisationen 1920 kunde i den mindre bostadslägenheten köket användas till *skolkök*, medan *matsalen jämväl tjänade som lärarrum och bibliotek*. Jämtte seminariets välförsedda bibliotek inrymdes här också det av landstinget understödda Västmanlands läns pedagogiska bibliotek till tjänst både för seminaristerna och bekväm tillgång för länets lärare. Ett litet rum för *rektorexpedition* fanns också. Andra lägenheten blev rektorsbostad. Den hade jämtte kök och sal två små kamrar. I detta skick såldes seminariet

Påskfröjd i övningsskolan 1931.

vid nedläggandet till Västerås stad för 60.000 kr, som avsågs att gå till det blivande landsbiblioteket. Dit gick också såväl seminariets bibliotek som pedagogiska biblioteket, medan Tärna folkhögskola fick inventarier och undervisningsmateriel. Däri ingående piano hade anskaffats genom basarer och gåvor. Expeditionsinventarierna överläts till landstingets folkbildningskommitté liksom skolköksinventarier och symaskiner.

Landstingets anslag till seminariet var första året 3.000 kr, varav hälften gick till understöd åt elever. Följande år då övningsskolan tillkom ökades det till 4.000 kr. Då stannade elevhjälpen vid 850 kr, ty man måste skaffa skolmöbler och undervisningsmateriel. Två år senare grundlades en alltsedan fortgående sed att uppmuntra barnen i övningsskolan med en slant. Likväl var alltid plats i övningsskolan så eftersträvad, att nyfödda barn knappt hann döpas, förrän plats tingades. Så vart det klart, att småskolläraryrket behövde åta sig *slöjdundervisning med folkskolans flickor*, och då

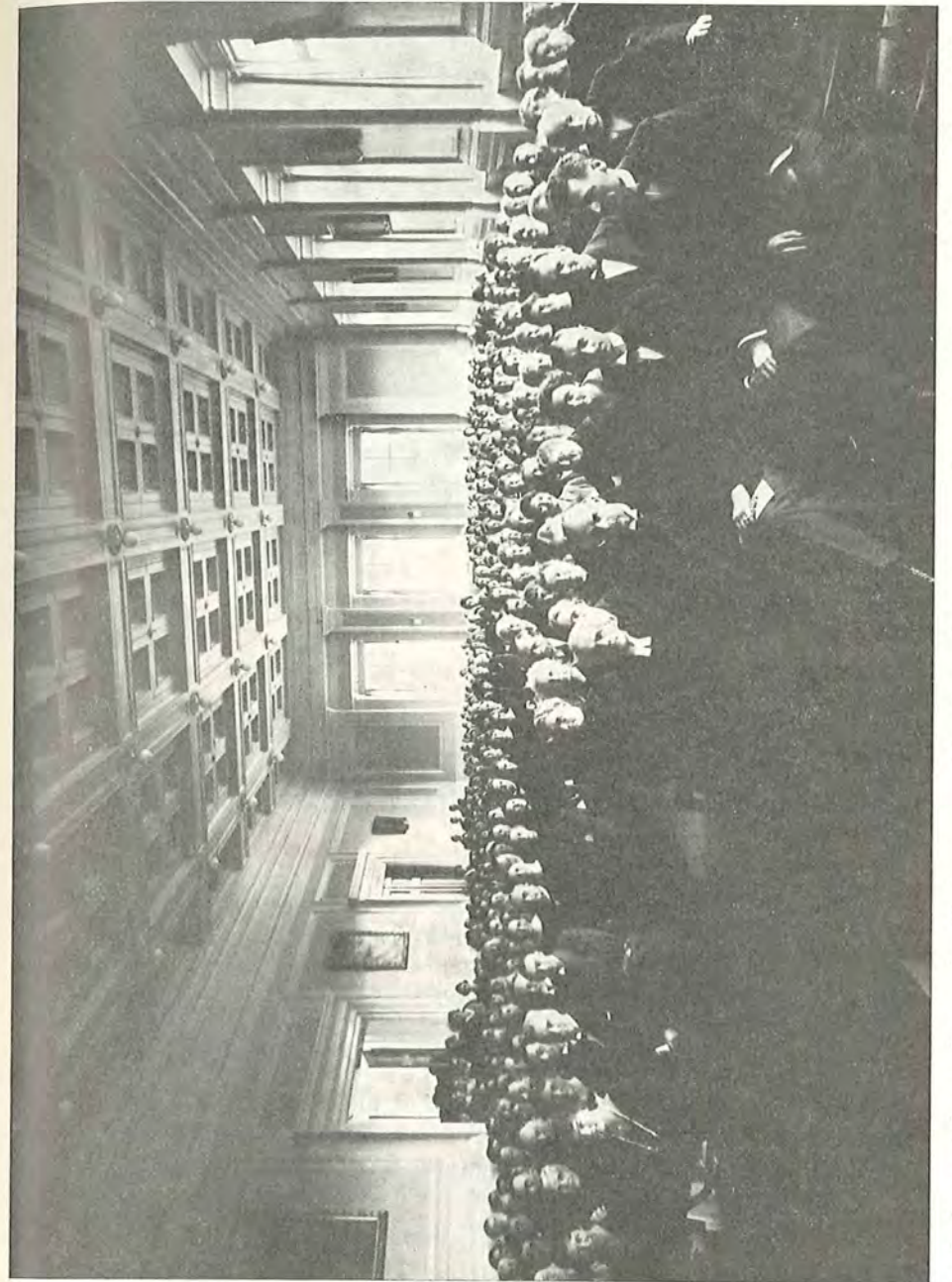

Seminariebyggnaden av 1902, Hållgatan 26, gårdssidan.

infördes ämnet på seminariet med anslagshöjning på 500 kr. Mot sekelslutet stod anslaget på 5.500 kr. *Från 1899 erhöles statsbidrag till de två fasta lärarnas löner* efter samma grunder som gällde för kommunalanställda lärare, och detta blev ett ytterligare tillskott, som ej minskade landstingsanslaget.

Landstingets anslag till småskolseminariet 1918—1939.

För år	Utgifter	Statsbidrag	Landstingets anslag
1918			9.968:—
19	24.320:—	6.220:—	= 18.100:—
20	34.070:—	18.567:—	= 15.503:—
21	48.720:—	32.467:—	= 16.253:—
22	50.977:55	32.617:—	= 18.360:55
23	48.356:01	30.545:13	= 17.810:88

50-årsfesten i läroverkets aula. Undervisningsrådet Sven Nylund t. v. andra raden. Framst t. h. biskop Einar Billing, landshövding W. Murray, stadens folkskolinspektör P. Emanuel Granér, rektor Ivar Andréén, t. h. bakom denne domprosten Fredr. Fähræus.

24	43.256:01	—	28.845:13	=	14.410:88
25	42.956:01	—	„	=	14.110:88
26	„	—	„	=	„
27	41.956:01	—	„	=	13.110:88
28	39.256:01	—	28.345:13	=	10.910:88
29	39.556:01	—	28.645:13	=	„
30	29.470:24	—	20.973:80	=	8.496:44
31	„	—	20.999:80	=	8.470:44
32	17.414:81	—	10.012:28	=	7.402:53
33	13.424:24	—	12.248:73	=	1.175:51

1934 1.280:—, som var bidrag till

förre rektors lärarlön och fortsatte till april 1939, då han fick pension direkt från Statens pensionsanstalt.

Landstinget avsåg givetvis att *utbilda småskollärarinnor för länetts behov*. De nyantagna eleverna 1894 fingo underteckna följande förbindelse: Var och en av oss undertecknade förbinder sig att söka och mottaga tjänst vid allmän skola inom Västmanlands län, såvida lämpligt tillfälle därtill yppar sig inom sex (6) månader efter genomgången lärokurs vid det i Västerås för bildande av småskollärarinnor anordnade seminarium. Det var enda gången. Men länet fick ju också hit på andra håll utbildade lärarinnor. I stället beslutade landstinget 1896, att seminariet endast skulle få antaga elever, vilkas föräldrar eller målsmän bodde inom länet. Men 1913 påtalades i tinget, att seminariet intagit 20 elever från Västerås och S:t Ilian men endast 8 från länet i övrigt. Till undervisningsutskottet ingav seminariestyrelsens ordförande på begäran detta yttrande:

1. Vid varje inträdesexamen i världen måste naturligen främst avseende fästas vid inträdessökandes ådagalagda kunskaper, och seminariets styrelse anser sig sakna anledning att frångå denna självklara grundsats, för så vitt som landstinget icke dekreterar någon annan princip;

2. att majoriteten bland de antagna äro flickor från Västerås är obestriddligt, och beror detta helt enkelt på att dessa i allmänhet redan i skolan får bättre underbyggnad, särskilt i den här anordnade femte klassen;

3. Men ännu mer torde dessa flickors överlägsenhet bero på den särskilda förberedande kurs för seminariet, som de senare åren här upprättats av ett par lärare i Västerås. Man kan ej undgå att märka, att de som veckorna närmast före inträdesprövningarna genomgått denna kurs i regel är betydligt bättre tränade än de andra.

År 1911: sökande från Västerås 21 (intogs 15), utom Västerås 28 (12), „ 1913: „ „ „ 22 („ 18). „ „ 22 (10).

4. Seminariets styrelse hyser fullt förtroende till de examinerande lä-

Nyexaminerade 1928 starta per lastbil Torsby—Kongsvinger, mål Bergen.

rarinnorna, som hava mångårig, erkänd vana och utan minsta mannamån avgiva sina vitsord;

5. om också icke så många elever som önskligt vore från länetts landsbygd kunnat intagas, måste det ju i alla fall vara till fördel för denna landsbygd, dit de flesta av de utexaminerade lärarinnorna få sin verksamhet förlagd, att få lärarinnor, som prövats äga de bästa förutsättningar för sitt kall.

Landstinget vidtog ingen åtgärd, men styrelsen beslöt, att rättvist avseende vid de framförda synpunkterna borde tas.

Nämnda *förberedande kurser* började omkring 1908. Dyrtiden vid krigsslutet nedbringade antalet inträdessökande 1919 och 1920 till 23. För att bringa hjälp till förberedelse utverkade seminariestyrelsen av landstinget anslag på 1.500 kr till stipendier åt behövande deltagare i denna kurs. Förvaltningsutskottet ville visserligen ge stödet till elever, som *inte* genomgick kursen, men tinget beslutade, att stipendierna skulle ges till behövande elever *från annan ort* än Västerås och som för inträde haft särskild kostnad för förberedande kurs eller eljest för inhämtande av nödiga kunskaper för inträdet. Anslaget utgick i tre år.

Seminarie-kassan kunde även lämna någon hundralapp till de ny-examinerades avslutande *skolresa*. Klassen hade särskild sparbanksbok för ändamålet. På den inflöt besparingar och inkomster från tillställningar. Resorna gick till Dalarne och Jämtland, till Göteborgsutställningen och runt Vättern på lastbil till Kinnekulle. Under tvåklasstiden, då jag var klassföreståndare för ena klassen, ställde vi vanligen färden till Norge över Ludvika—Kil—Fryksdalen, sen över gränsen på lastbil till Kongsvinger, tåg till Oslo och vidare på den då nya Bergenbanan. Men vi steg av vid Myrdal och vandrade sick-sackvägen ner i Flåmsdalen, på en halvtimme upplevande de nakna körsbärsträdens knoppande och utslagning i full blom på den varma dalbotten. På ångbåt under de skyhöga fjällsidorna ut på Sognefjorden och in i nästa sidodal. På den turen hade vi en gång sällskap med ett par skjuts- och gästvänliga japaner. Vidare över Stalheim till Voss och järnvägen till Bergen. En gång passade det oss med båt därifrån runt Sydnorge till Oslo, Strömstad och Göteborg. Gamle redaktör Anders Pers sa: Du ska väl inte vid livets början föra dem till höjdpunkten i livet! — Ja, men annars kommer de aldrig dit!

Stiftsstadens Västerås berövades sitt folkskoleseminarium 1867 och småskoleseminariet 1932. Men storstaden Västerås är bland de främsta när det gäller förskolundervisning. Riksdagen beslutade 1964 att i Västerås ett seminarium för utbildning av förskollärarinnor kommer att fortsätta den gamla traditionen.

BILAGA

Småskoleseminariernas lärarförening.

A. Föreningen stiftas.

Man kan säga, att *småskolan i Sverige växte fram av sig själv*, av det lokala behovet. Statsmakterna intresserade sig ej, vare sig för stöd till småskolan eller för utbildning av dess lärare, som blev landstingens sak. Det började 1864, då anslag för ändamålet beviljades av *landstingen i Jönköpings, Kronobergs och Västmanlands län*, och övriga län följde raskt efter. Det blev enkla, isolerade anstalter, mest ledda av folkskollärarinnor eller någon folkskollärare. Först fram mot sekelskiftet började ecklesiastikministrarna något reglera och stödja dem, tills 1919 års riksdag beslutade en genomgripande omorganisation.

Folkskoleseminarierna stod direkt under statens omvårdnad, men deras lärare funno dock 1905 tiden vara inne att för gemensam strävan *bilda Svenska seminarieläraryöreningen*, vilken ej som medlemmar mottog småskoleseminariernas lärare. Dessa borde ju haft ännu mycket större anledning till sammanslutning kring de splittade småskoleseminariernas och lärarkårernas gemensamma intressen. Intet sådant märktes, de kände sig väl för små och obetydliga. Kvinnorna överhuvudtaget hade ännu ej kommit fram till organisationsintresse.

Inför småskoleseminariernas nydaning 1920 stiftades detta år *Småskoleseminariernas lärarförening*. Om tillkomsten berättar protokolls-bokens ingress: *I Tionde svenska seminarieläraryöret i Göteborg den 9—12 aug. 1919* deltog minst ett 30-tal lärare och lärarinnor från landets småskoleseminarier. Mot mötets slut talades om samling till enskild överläggning om egna angelägenheter, som dock ej kunde ordnas förrän efter mötets avslutning, då många måst resa. Träffen omfattade ett 15-tal lärare från 9 seminarier. Man

enades om att *bilda sammanslutning* och uppdrog förberedelserna åt *seminarieföreståndarinnan Elisabet Rydell, Skara*. På grund av sjukdom överlät hon under hösten uppdraget åt folkskolläraren Ivar Andrén, Västerås, vilken deltagit i Göteborgsmötet i egenskap av ledamot i Västerås småskolseminariums styrelse och timplärare vid seminariet. Vid studieresa på hösten sammanträffade han med rektorn vid Kristinehamns småskolseminarium K. G. Jonsson, vilken som sakkunnig deltagit i granskningen av den nya stadgan och undervisningsplanen. Han hade också varit tillkallad av en kungl. kommitté för utredning om dyrtidstillägg för bl. a. småskolseminariernas lärare. De voro eniga om att denna lärarkår skyndsamt borde ingå till k. maj:t om uppfyllande av löftet vid omorganisationen, att *lärarna i lönehänseende skulle jämföras med folkskoleseminariernas övningskollärare* och liksom dessa få dyrtidstillägg efter samma grunder.

Beträffande föreningsbildande ansågo de detta bäst ske vid möte för lärarkåren följande sommar på ort i västra Sverige i samband med Nordiska lärarmötet i Kristiania.

På resan utsände Andrén omedelbart dessa ärenden till seminarierna. Till Jonsson insändes svaren. Lönepetitionen undertecknades allmänt av lärarna och överlämnades av Jonsson till vederbörande. Ifråga om möte ville man lägga det till Arvika folkhögskola med bestyrelse: Jonsson, Andrén och seminarieföreståndarinnan Saga Wallgren, Kristinehamn.

Det konstituerande mötet hölls i *Arvika den 2—3 aug. 1920* med 23 deltagare från 14 seminarier. Enhälliga beslut fattades om föreningsbildande och stadgar. Till *interimsstyrelse* valdes rektorerna *Frideborg Winblad, Härnösand, K. G. Jonsson, Kristinehamn, N. Otto Jacobsson, Växjö, Elisabet Rydell, Skara, och Ivar Andrén, Västerås*. K. G. Jonsson utsågs till ordf., Winblad v. ordf. och Andrén sekr. och kassör. I verkställande utskottet insattes Jonsson, Andrén och Wallgren (suppl. i styrelsen). Efter omval hade styrelsen oförändrad sammansättning till den 12 febr. 1923, då Jonsson avsåg sig ledamotskap efter Jacobssons angrepp vid Uppsalamötet liksom också Wallgren fick begärd befrielse från suppleantskapet. *Revisorer* var hela tiden seminarieföreståndarinnorna *Alice Fröström* och *Margareta Skog, Västerås*.

Styrelse 1924—28: Jacobsson ordf. från 1 juli 1924 till 26 okt. 1927 och 4 april—31 dec. 1928, då han avgick på grund av ohälsa,

Sista seminarieklassen 1932.

Sittande från vänster: Märtha Lundquist-Carlbon, Kolsva, Dagmar Lundin-Källbäck, Gustafs, rektor Ivar Andrén, Västerås, sem:lärarinnan Margareta Skog, Saltsjö-Bo, Lilly Johansson-Svedberg, Munktorp, Sonja Didriksson-Löfström, Essen, Tyskland. Stående fr. v.: Brita-Stina Sandin, Stockholm, Eva Wahlgren-Hallgren, Sundbyberg, Brita Collin-Olsson, Strömstad, Harriet Liljeholm-Nilsson, Motala, Gunvor Hammarsten-Trogstam, Enköping-Näs, dåvarande eleven, numera sem:lärarinnan Maj Hansson, Stockholm, Märta Larsson-Andrén, Stockholm, Elisabet Hibbing-Johansson, Västerås, Vivi Karlsson-Eliasson, Romfartuna, Dora Sjöblom-Lagerstedt, Spillersboda, Anna Maja Johansson, Sevalla.

Winblad v. ordf., Andrén sekr. och kassör samt rektorerna Olga Hjelmström, Malmköping, och Gustaf Janzon, Linköping, till 1927, då han efterträddes av rektor Vendela Wester Wählström, Falun, (suppl. från 1924). VU: Jacobsson, Andrén, Hjelmström.

Styrelse 1929: rektor E. B. Gezelius, Hagaström, förut Borås (suppl. fr. 1924) ordf. till 1933 och Wählström från 1934, därefterinnan v. ordf. och efterträddes häri av seminarielärarinnan Jenny Johansson, Skara, Andrén sekr. och kassör samt seminarielärarinnan Anna Abrahamsson, Härnösand, Olga Hjelmström till 1932 med efterträdare Jenny Johansson, rektor G. A. Olsson, Östersund till 1934 med efterträdare rektor Sven Gustafsson, Linköping (suppl. fr. 1932). VU: ordf., v. ordf., sekr.

Antalet medlemmar var de två första åren ett 60-tal, höll sig sedan omkring 100 men minskade kraftigt på 1930-talet och var 1934 nere i 32. Årsavgiften var 5 kr men sänktes från 1924 till 3 kr för lärare som ej hade full tjänstgöring.

B. Föreningsmöten.

Det var självklart att utbyte av erfarenheter i utbildningsarbetet skulle få stort utrymme vid stiftelsemötet i Arvika. Bland deltagarna var de tre sakkunniga, som medverkat vid tillkomsten av den väntade *nya undervisningsplanen*: rektorerna K. G. Jonsson, N. Otto Jacobsson och Frideborg Winblad, för vilken Jacobsson lämnade en redogörelse. Kurserna vore maximum: ideal för framtiden. I diskussionen fruktade man, att övningsämnen fått för stort utrymme — övningslärarna voro ej företrädda vid mötet. Winblad redogjorde för uppläggningsplanen av det nya ämnet *Husligt arbete*. Överläggningarna om *De praktiska undervisningsövningarna* och om *Övningsskolans organisation* inleddes av Jacobsson, som förordade serielektioner och en tvåklassig övningsskola med en lärarinna. Andrén, Västerås, ansåg, att undervisningsplanen borde ange som regel för 2-klassigt seminarium att övningsskolan bestode av två avdelningar med varsin lärarinna och borde härför behövt statsbidrag kunna erhållas, vilket krav stöddes av Uppsalamötet 1923 och i styrelseuttalande 8/1 1933. Kraven på lokaler, materiell och bibliotek diskuterades livligt efter inledning av rektor Carl Rudvall, Eksjö, liksom också lämpliga läroböcker för seminarier.

Styrelsen upptog *lokalfrågan* 1922 och uttalade med särskild

Konstituerande mötet 2—3 aug. 1920 samlat utanför Katrinebergs folkhögskola i Arvika.

tanke på enklassiga seminarier, att nybyggnader eller större ombyggnader borde anstå under nuvarande ovissa förhållanden, där de kunde föregripa utvecklingens krav, men i varje fall så planeras, att kommande krav på tillbyggnad kunde tillgodoses.

Undervisningsplanen var avsedd att prövas under två år, varför styrelsen under första året från seminarierna begärde uppgifter om i vad mån planen vunnit tillämpning och motiven för avvikelser, som skulle meddelas seminarierna till prövning andra året.

Samarbete med Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening (SAF) om småskolseminariernas utveckling blev aktuellt, då denna 1921 tillsatte en *kommitté* med uppdrag att närmare följa *verkningarna av 1919 års reform av småskolseminarierna* och avgiva de förslag, som därav kunde föranledas. Den bestod av *småskolläraryörelsen Karola Pålsson*, Malmö, *folkskolläraryörelsen Elin Lundevall*, Falun, och *rektor Ivar Andrén*, Västerås. De båda föreningarnas styrelser höll gemensamt sammanträde och dryftade saken ingående utan att man f. n. ville ta bestämd ståndpunkt. Man var dock enig om det framtidsprogram, som fastslagits av *Göteborgsmötena 1919*, då såväl *Allmänna svenska folkskolläraryörelsen* som *Svenska seminarieläraryörelsen* möte ansett, att *utbildningen av lärarkrafter för de*

båda första skolåren borde göras likvärdig med lärarutbildningen för närmast högre stadium samt att staten bör överta även förstnämnda utbildning. Kravet i första punkten ansågs dock ligga ganska avlägset, medan förstatligandet borde ske snarast möjligt.

Göteborgsmötena hade yrkat, att småskolseminarierna borde få rätt att göra kursen treårig. Härom voro meningarna nu delade. Det skulle kunna bli hindrande för målet likvärdig utbildning. Småskolseminarierna skulle få nöja sig med få och svaga sökande i konkurrens med folkskolseminarierna med så liten skillnad i utbildningskostnad. Lättnad i det pressande arbetet under den korta utbildningstiden kunde vinnas genom högre inträdesfordringar. Invändningar: Därigenom skulle goda krafter från landsbygden utestängas såsom numera i hög grad sker ifråga om folkskolseminarierna. Med treårig kurs och måttliga fordringar kunde man ta in begåvade landsbygdsflickor, som ej haft möjligheter till långa förstudier och ej kunnat tänka på folkskolseminarium. Med höga inträdeskrav nödgas man ta in stadsflickor från real- och flickskolor även om de äro tämligen slätstrukna. — För att eleverna måtte vinna någon erfarenhet av den undervisning, som närmast bygger på de två första skolåren, borde nog övningsskolan göras treårig. — Ev. kunde ny träff mellan styrelserna bli önskelig.

SAF-kommittén avgav sitt utlåtande i mars 1924 och föreslog bl. a. att staten borde åtaga sig utbildningen av lärare även för den första undervisningen, att denna utbildning så snart förhållandena det medgäve borde göras likvärdig med utbildningen av lärare för det följande folkskolstadiet, att utbildningstiden vid småskolseminarierna i samband med statsövertagandet utsträcktes till tre år och att landstingen omedelbart finge rätt att med statsbidrag utsträcka lärotiden till tre år, att övningsskolorna måtte omfatta de tre första skolåren och att landstingen genast erhålla statsbidrag härtill. Till förmån för den likvärdiga utbildningen reserverade fröken Lundevall sig mot den treåriga utbildningstiden och ville i stället ha höjda inträdesfordringar.

Andra föreningsmötet hölls i Uppsala den 10 januari 1923 i samband med Svenska seminarielärarmötet, som inbjöd föreningen att insätta två representanter i mötesbestyrelsen och ordnade en särskild sektion för småskolseminarierna. På det allmänna mötet inledde Andrén överläggning om *Småskollävarinneutbildningen* och

upptog i sin sammanfattning med gillande av Småskolseminariernas lärarförenings styrelse kravet på *förstatligande och treårig kurs*. I övrigt diskuterades fortbildning, löner, arbetslöshet för småskollärarinnor och seminariernas förstatligande.

Tredje mötet förlades till Stockholm månadsskiftet juni—juli 1924 i anslutning till Allmänna svenska folkskollärarmötet. Seminarielektor Alf Hildinger, Falun, lade upp *Riktlinjer för psykologiundervisningen*. *Teckningsundervisningen* behandlades liksom *Inträdesprövningarna*. Jacobsson tog åter upp *Den speciella lärarutbildningen*. I diskussionen uttalades, att eleverna borde få känna frihet vid de praktiska övningarna. Utkastskrivandet vore mindre lyckligt, i stället kortfattade dispositioner. Serielektioner bra.

Tre "orienteringsämnen" fick en utförlig behandling. Rektor E. B. Gezelius, Borås, talade om *Läroböcker och kurser i kristendoms-kunskap*. Han återkom till ämnet vid Falumötet 1930. Rektor Olof Ramsjö, Hagaström, tog upp *Historieundervisningens koncentration* med avseende på de olika historiska disciplinerna. Hans efterträdare där, Gezelius, återkom till ämnet vid Karlstadsmötet 1926. Styrelsen uppdrog 1929 åt honom och rektor Wählström att utarbeta läroplan, men förstatligandet nalkades, som troddes medföra ny undervisningsplan, varför ärendet snart avskrevs.

Naturkunnighetskursen behandlades av rektor G. A. Olsson, Örebro. Med uppgift att utarbeta lämplig kurs i det vidlyftiga ämnet tillsattes en kommitté, bestående av föredragshållaren samt seminarielärarinnorna Elna Sidvall, Hagaström, och Selma Olofsson, Linköping. Följande år trycktes och utsändes till medlemmarna planförslaget tillsammans med Gezelius föredrag om *Läroböcker och kurser i kristendoms-kunskap*. Medlemmarnas yttrande om förslaget infordrades. Efter ett år återkom Olsson med önskan om åtgärder för att få en för småskolseminarierna lämpad lärobok i ämnet. Försöken härtill uppgåvos dock 1930.

Betygssättningen föranledde livlig diskussion, i vilken även deltog undervisningsrådet Sven Nylund, som funnit den synnerligen skiftande vid olika seminarier. Mötet hemställde till skolöverstyrelsen, dels om upprättande av statistik över de vid avgångsexamina avgivna betygen att utsändas till seminarierna, dels att musikbetyg

Rektorn, fil. dr K. G. Jonsson, Kristinehamn.

get uppdelas i instrumentalmusik och sång liksom också gymnastikbetyget i insikt och färdighet med ett sammanfattningsbetyg såsom vid folkskoleseminarierna. I avvaktan på beslut härom utsände styrelsen anvisningar om förfarande i saken med sikte på gällande bestämmelser. Så förfors också med av rektor Wählström upprättad statistik över avgångsbetygen. Efter förnyad framställning till skolöverstyrelsen kunde detta ärende äntligen 1931 avskrivas, sedan den övertagit bestyret.

Det fjärde mötet hölls i Karlstad den 11—13 aug. 1926 åter i anslutning till allmänt seminarieläramöte. Vid det enskilda mötet talade Jacobsson om *Befordran av personlighetsutvecklingen hos eleverna*. Vidare behandlades *Historieämnet* och *Matematiken som bildningsmedel*. *Modersmålsämnet* gav upphov till livlig debatt liksom Wählströms *Vardagsproblem*, som visade sig innefatta elevfostran, överansträngning, hemuppgifter, studiehandledning, lektionsutkast för övningslektioner samt betygssättning särskilt beträffande fallenhet. Småskollärarinnornas arbetslöshet, seminariernas förstatligande och lärotidens längd väckte heta diskussioner.

Femte mötet hölls fristående i Stockholm den 9—10 januari 1928 och tillkom med anledning av stridiga synpunkter om föreningsarbetet och förestående förstatligande. Undervisningsrådet Nylund

Undervisningsrådet Sven Nylund, Stockholm.

redogjorde för läget ifråga om *förstatligande*, och *läraernas ställning vid seminarieindragning* diskuterades ävensom *småskollärarinnornas arbetslöshet och fortbildning*.

Styrelsen hade vid fjolårets januarisammanträde beslutat till seminarierna utsända frågan om vilka krav borde uppställas vid *efterprövning* i olika ämnen. Ev. utformade krav borde insändas för att kunna tjäna andra till ledning. Formulär för betyg skulle kunna hämtas från folkskoleseminarierna. Mötet diskuterade nu ärendet efter inledningsföredrag av rektor K. G. Jonsson och beslutade uppdraga åt styrelsen att i ärendet konferera med skolöverstyrelsen och vidtaga de åtgärder, förhållandena kunde påkalla. Diskussionen var mycket livlig. Uttryckliga bestämmelser saknades liksom vid folkskoleseminarierna. Ätskilliga uppslag till förfarande gävos. Man borde ge reflektanter råd för verkliga studier.

Då styrelsen ej fann troligt, att k. maj:t under rådande förhållanden ville göra några ändringar i stadgan, sände den ut framkomna uppslag till tillämpning enligt gällande bestämmelser.

Sista mötet hölls i Falun den 18—20 juni 1930 åter i samband med seminarieläramöte, som ordnade särskild sektion för små-

skolseminarierna. Här inledde rektor Sven Gustafsson, Linköping, och fru Märta Zander, Falun, frågan om *Efterprovning i småskollärarexamen*. Man uppdrog åt styrelsen att utarbeta riktlinjer, så att principiell enighet beträffande fordringarna måtte vinnas, och att utsända dem till seminarierna. Rektor Jonsson föreslog följande år *utredningskommitté*, men styrelsen hade förslag färdigt, som utsändes till seminarierna med anhållan om svar på vissa frågor. Endast ett svar inkom, och styrelsen tillsatte då den begärda kommittén: Jonsson, Wählström och rektor Hildur Lundell, Uddevalla. Den sammanträdde i januari 1934 och inhämtade yttranden från seminarierektorerna. Resultatet infördes i Småskolseminariernas Kvartalsblad jämte artiklar av rektor Wählström. Därmed upplöstes kommittén.

Därjämte diskuterades *Kristendoms- och psykologiundervisningen, Den praktiska lärarutbildningen samt Biblioteket och dess utnyttjande. Småskollärarytbildningen och tillhörande problem* dryftades efter inledning av sekreteraren, som också på allmänna mötet gav en resumé i frågan.

I enlighet med småskolseminariesektionens beslut hemställde styrelsen till 1929 års seminariesakkunniga, att vid beräkningen av behövliga lärarkrafter och lokaler vid tvåklassigt småskolseminarium upptaga en anordning av *övningsskolan på två avdelningar med reservsal* för särskilt vid gruppövningarna nödvändig uppdelning av endera avdelningen i tvenne undervisningsavdelningar. Sektionen uppdrog också åt styrelsen att, alldenstund i gällande stadga för småskolseminarierna saknas bestämmelser angående *studenters utbildning till småskollärarytbildning* hos skolöverstyrelsen begära provisoriska bestämmelser. Styrelsens framställning ingavs den 27 april 1931 och hemställdes, att överstyrelsen måtte vidtaga anstalter för att småskolseminarierna beträffande utbildningen av studenter till småskollärare erhålla rätt a) att utan föregående inträdesprovning antaga student till elev, b) att sammansätta delar av undervisningen i klass I och i klass II till en ettårig, praktisk utbildningskurs för studenter, c) att på betyget över småskollärarexamen genom påteckningen "Frikallad från provning" hänvisa till studentbetyget beträffande ämnena historia, geografi, naturkunnighet utom hälsolära ävensom matematik för student, som från gymnasiet äger matematikbetyg. Skolöverstyrelsen hemställde också omedelbart, ehuru förgäves, hos k. maj:t om bemyndigande att få utfärda behöv-

liga föreskrifter. När ärendet ej heller togs upp i propositionen om förstatligandet, måste styrelsen för sin del avskriva saken.

C. *Fortbildning för seminarielärare. d:o för småskollärarytbildning.*
Överproduktion kräver seminariernas omorganisation och förstatligande.

Av betydelse för det inre arbetet var för visso frågan om seminarielärarnas fortbildning. SAF:s centralstyrelse hade redan 1911 i skrivelse till k. maj:t bl. a. yrkat, att *småskolseminariernas lärare* borde beredas tillfälle till erhållande av *pedagogiska resestipendier*. Arvikamötet beslutade efter inledning av K. G. Jonsson uttala sig för att seminariestyrelserna i sina statförslag uppta ett anslag till resestipendier för lärarna av lämplig storlek. Uppsalamötet önskade, att styrelsen ordnade fortbildningskurser. Den försökte ett par somrar men fick ej tillräckligt antal anmälningar. Karlstads-mötet ville, att styrelsen skulle be skolöverstyrelsen behjärta kårens behov av fortbildning i seminariets undervisningsämnen genom att anordna kurser för den eller bereda den tillträde till kurser, anordnade för lärare vid andra skolor för vuxen ungdom. Styrelsen måste dock konstatera, att överstyrelsen intet gjorde i saken, och den kunde ej heller själv ytterligare göra något.

Föreningen intresserade sig också för *småskollärarytbildningens fortbildning*. Hageströmsrektorn J. Wockatz yrkade vid Arvikamötet på inrättande av *särskilda seminarier för småskollärarytbildningens fortbildning till folkskollärarytbildning* (föredraget intogs i Skola och samhälle 1921:3). Mötet beslutade utsända ärendet till behandling inom föreningen. Två år senare kunde styrelsen avskriva frågan, då motion i saken väckts i riksdagen 1922 av redaktör And. Pers med positivt resultat. Stockholmsmötet gjorde följande uttalande: Småskolseminariernas lärarförening beklagar, att frågan om småskollärarytbildningens fortbildning till folkskollärarytbildning på sätt som skett förhalats och hemställer enträget till vederbörande, att riksdagens beslut beträffande anordnandet av tvåårig folkskollärarytutbildning för småskollärarytbildning äntligen måtte bringas till verkställighet. Seminarielektor Oscar Olsson väckte vid samma års riksdag motion om anslag på 1.800 kr till studiehandledning för inträdessökande till dessa kurser men fick avslag. Styrelsen vände sig till seminariesakkunniga, som uttryckte intresse för saken.

Sveriges allm. folkskolläraryörens centralstyrelse vände sig hösten 1921 till småskolseminarierna med förfrågan, om de kunde ordna *fortbildningskurser för småskollärarynner*. Ordföranden i Småskolseminariernas läraryörens rektor Jonsson gav då på styrelsens uppdrag i en tidskriftsartikel en del uppslag hur sådana kunde ordnas. Uppsalamötet 1923 uttalade sig för önskvärtheten av att fortbildningskurser för småskolans lärare anordnas. Det vore en plikt för småskolseminarierna att i mån av sina möjligheter taga initiativ till och understödja småskolkårens stråvan för sin fortbildning. Flera seminarier hade då redan slagit in på denna väg, och en mängd kurser höllas under ferierna de följande åren.

Även på ett annat område kände föreningen sina förpliktelser mot *småskollärarynnerna*. Det gällde den kraftigt stigande *arbetslösheten* bland dem. Styrelsen insamlade hösten 1922 från seminarierna uppgifter om antal nyexaminerade utan anställning och om antal under året utexaminerade och nyintagna. Det gav förskräckande resultat, som av sekreteraren redovisades vid Uppsalamötena. Från nästan alla seminarier rapporterades svårigheter för de nyexaminerade att få anställning, vilket inträtt hastigt och snabbt torde stegras. De sista åren hade intagits ett par hundra elever mer än som utexaminerats. Årliga behovet beräknades till 500 medan 800 avlade examen. Överskottet hade hittills gått till vakanserna i den egentliga folkskolan. Produktionen av folkskollärare steg så kraftigt, att läraryörens fylldes på ett par år och de vikarierande småskollärarynnerna blev arbetslösa. Det gällde c:a 600 småskollärarynner. Tillkom så skolförbättringar, då småskollärarynner ersattes med folkskollärare. Föreningsmötet nöjde sig med önskemålet om minskade klasser vid seminarier. Rektor Jonsson yrkade dock följande år på drastiska åtgärder såsom inställande av skolförbättringar, avslag till småskollärarynner om kvarstående i tjänst efter inträdd pensionsålder o. s. v. Styrelsen ansåg sig dock icke kunna vända sig mot skolförbättringarna men manade till starkare minskning av klasserna och fortsatte undersökningen av arbetslösheten.

Vid Karlstadsmötet talade ordföranden i Sveriges småskolläraryneförening Karola Pålsson om *Överproduktionen av småskollärarynner och småskollärarynneutbildningen*. Mötet riktade till k. maj:t en anhållan om förlängning av *lärotiden till tre år*, som lämpligast kunde genomföras i samband med den inskränkning av lärarypro-

duktionen för småskolorna, som nödvändiggjordes av den fortgående starka minskningen i antalet för småskollärarynner tillgängliga platser och därav följande synnerligen omfattande arbetslöshet för dessa lärarynner. De ordinarie lärarykter vid småskolseminarierna, som skulle bli övertaliga genom inskränkning i läraryproduktionen förmedelst klassindragning, finge nämligen användning i de nya tredje klasserna, varför reformen kunde genomföras utan ökade kostnader för det allmänna.

Skolöverstyrelsen undersökte väl *arbetslösheten bland folkskollärarynner* men ej *beträffande småskollärarynner*, vilket alltså fick vara föreningens sak. Styrelsen utsände uppgiftsblanketter till seminarierna, gjorde sammanställning av de inkomna uppgifterna, som sändes till såväl seminarierna som till skolöverstyrelsen med anhållan, att den ville utsträcka undersökningen även till de från småskolseminarierna avgångna, vilket också till sist skedde, men styrelsen fortsatte att tillhandahålla blanketter till seminarierna. Vid undersökning 1 mars 1930 voro av de 1927 utexaminerade småskollärarynnerna ännu 19 % utan anställning, av 1928:orna 22 % och av 1929:orna 36 %, medan beträffande folkskolanens lärare siffrorna voro blott resp. 2,4 och 7 %.

Styrelsen diskuterade i januari 1934 det fortfarande bekymmersamma läget på småskolanens arbetsmarknad. Man beklagade, att frågan om småskolläraryutbildningen brutits loss från sitt samband med folkskoleseminariernas omorganisation. Nyttillkomna fakta, främst rationaliseringen av folkskolväsendet, motiverade, att utredningen om läraryutbildningens framtid även borde omfatta småskolläraryutbildningen. Beträffande massindragningarna av småskolläraryntjänster fann styrelsen tidpunkten illa vald. Anordningar, som vore lämpliga för större barn, såsom skolskjutsar och centralisering till stora skolor, kunde visa sig oförsvarliga, då det gäller småskolåldern. Styrelsen uttalade önskemålet, att barndomsskolanens begynnelseklasser borde hållas relativt små. Det vore av psykologiska och pedagogiska skäl oundgängligt, att beträffande antalet i lärarydelningarna en bestämd åtskillnad gjordes mellan småbarnstadiet och den senare folkskolåldern. Styrelsen vädjade också till SAF att till befrämjande av rättvisa vid vikariatstillsättningarna inrätta filialer av sin platsbyrå och icke förtrötta att genom sina ombud och eljest göra lärarykårens egen platsbyrå anlita i alla skoldistrikt.

Skolöverstyrelsen hade länge arbetat med problemet och ville

lösa det genom *förstatligande av småskolseminarierna*, varom förslag ingavs till k. maj:t den 23 juni 1927. Men den lösningen lät ännu länge vänta på sig. Efter uppslag av rektor Wählström tog SAF:s centralstyrelse 1934 initiativ till bildande av en för SAF, Sveriges småskolläraryrkesförening, Svenska seminarieläraryrkesföreningen och Småskolseminariernas lärarförening *gemensam delegation att verka för avveckling av småskolläraryrkesföreningens arbetslöshet*. Den sökte främja bättre anställningsmöjligheter på skolans område men framförallt lade den ner mycket arbete på att finna andra för dem lämpade arbetsområden, som de övertaliga lärarinnorna skulle kunna övergå till. Den möttes härvid av stort tillmötesgående från alla håll — men inte från lärarinnorna själva, som ej ville ta mot de erbjudna arbetstillfällena, varför delegationen efter två år upplöstes. Då hade 1932 års beslut om förstatligande med nedläggande av en mängd seminarier börjat verka.

Att *staten borde ombesörja utbildningen av lärare för småskolan* yrkades redan vid 1867 års riksdag av *folkskolinspektören C. J. Meijerberg*. Fyrtio år senare framfördes yrkandet till k. maj:t av *Josef Wahlqvist* i Linköping jämte fyra andra föreståndare för landstingsseminarier. Sommaren 1922 var i Örebro samlade *representanter för fyra småskolseminarier för överläggning om samarbete*. Man vände sig till samtliga seminariestyrelser med uppmaning att genom landstingen söka förmå Svenska landstingsförbundet att verkställa utredning om småskolseminariernas framtida ställning, och utredningen kom också till stånd. I januari samma år hade SAF:s centralstyrelse och vår styrelse hållit gemensamt sammanträde för överläggning om småskolläraryrkesutbildningen. Man var enig om att den borde övertagas av staten, vilket borde ske snarast möjligt. En av SAF tillsatt kommitté för avgivande av förslag till förbättrad småskolläraryrkesutbildning yrkade likaledes i sitt betänkande 1924 på förstatligande av denna och i samband därmed övergång till treårig lärokurs.

Vid Svenska seminarieläraryrkesföreningens möte i Uppsala januari 1923 talade Småskolseminariernas lärarförenings sekreterare om *Småskolläraryrkesutbildningen* och framförde med styrelsens gillande kravet på *förstatligande av småskolseminarierna och treårig kurs*.

Vid samma års riksdag väckte borgmästare Rune i Vimmerby motion med hemställan, att riksdagen måtte hos k. maj:t anhålla

om *utredning rörande statens övertagande av de av landstingen upprättade småskolseminarierna* eller vissa av dem. Landstinget i Kronobergs län hade året före hos k. maj:t gjort samma yrkande. Vid remiss förordade skolöverstyrelsen bifall till motionen liksom också Svenska landstingsförbundet. Riksdagen biföll även motionen och skolöverstyrelsen verkställde utredning, som resulterade i *förslag till k. maj:t den 23 juni 1927*, i vilket bestämd ställning ej tagits till lärokursens längd. Ytterligare *yrkanden om treårighet* hade dock inkommit 1926 från *Småskolseminariernas lärarförenings möte i Karlstad* och från *SAF 1928*, varför skolöverstyrelsen anmodades utreda och avge bestämt förslag. Den utvecklade starka argument för treårskurs — men avstyrkte med hänsyn till det statsfinansiella läget. Också 1929 års seminariesakkunniga avstyrkte förlängningen liksom skolöverstyrelsen i nytt betänkande januari 1931, dock med *reservation för de tre åren av undervisningsråden Nylund och Bruce*. I propositionen samma år avvisades också förslaget. Det hjälpte ej heller med motioner för saken av ett tiotal riksdagsmän. Ecklesiastikministern hade dock oförbehållsamt gillat det från saktliga synpunkter, och riksdagen fann det obestriddigt, att en bättre lärarutbildning skulle därmed vinnas, men den beslutade likväl förstatligande med *bibehållande av den tvååriga lärokursen*. Följande år beslöts övertagande i detalj med avveckling av ett flertal seminarier, och många hade redan nedlagts. Staten övertog och bibehöll några seminarier med tillhörande lokaler och materiell, men landstingen erhöilo härför *ingen ersättning*. Föreningen nedlade mycket arbete på att hjälpa den övertaliga ordinarie lärarpersonalen att få bibehålla givna förmåner men härom i sista kapitlet.

Styrelsen hade med beklagande funnit, att medan propositionen och riksdagsbeslutet inneburit väsentlig förbättring av folkskolläraryrkesutbildningen, så *föribisågs helt* det vida starkare behovet av *förbättrade villkor för utbildningen av lärare för den grundläggande undervisningen*. Men däråt var nu ingenting att göra.

D. Löne- och kompetensfrågor.

Det är självfallet, att även denna fackförening skulle få mycket arbete med tillvaratagandet av kårens ekonomiska intressen. För att börja med en raskt avverkad sak, så föreskrev väl de nya lönebestämmelserna, att rektor skulle ha fri bostad men sade intet om

beskaffenheten. Arvikamötet gjorde därför följande uttalande: *Boställsordning för rektor* vid småskolseminarium bör snarast utfärdas, och bör härvid i tillämpliga delar gälla, vad i k. kung. den 19 nov. 1918 angående boställsordning för rektor vid högre folkskola och kommunal mellanskola stadgas. Styrelsen vände sig i enlighet härmed till k. maj:t men fick 1922 beskedet: *Ingen åtgärd!*

Som i berättelsen om föreningsbildandet meddelats, måste den ta upp lönefrågan innan den ännu stiftats! Besluten om småskolseminariernas omorganisation innehöll bl. a., att de *ordinarie lärarna i lönehänseende skulle vara likställda med övningsskollärarna vid folkskolseminarierna*. Men kriget hade medfört en våldsam fortgående penninginflation med ständigt ökande tillfälliga löneförbättringar och dyrtidstillägg. Staten hade ingalunda ännu fått någon starkare moderskänsla för småskolseminarierna, som ständigt blev bortglömda, när de riktiga barnen fick sina nödvändiga tillägg. Skolöverstyrelsen med framför allt undervisningsrådet *Sven Ny-lund* gjorde vad den kunde men med föga framgång.

K. G. Jonsson, som varit tillkallad av en kungl. kommitté för utredning om dyrtidstillägg för bl. a. småskolseminariernas lärare, och *Ivar Andrén* hade sålunda hösten 1919 från dessa insamlat petitioner till k. maj:t.

Skolöverstyrelsen hade förutsatt, att småskolseminariernas lärare skulle komma att tillerkännas krigstidstillägg i samma utsträckning, som kan komma att tilldelas nämnda övningsskollärare och att därför erforderliga anslag skulle komma att *utgå av statsmedel*. Det samma borde gälla en ev. tillfällig löneförbättring för dessa. Riksdagen hade bifallit i princip. Petitionerna gällde nu tillämpning av principen för oss, som hotade bli bortglömda. Riksdagen beslutade emellertid i stället föreslå utredning om kommunalanställda lärares lönefråga.

Vid Arvikamötet redogjorde jag för lönefrågans läge. Mötet beslutade begära åtgärder för vinnande av *full likställighet ifråga om lön, tillfällig löneförbättring och dyrtidstillägg med lärare vid folkskolseminariernas övningsskolor* och uppdrog åt styrelsen att vända sig till seminariestyrelserna med anhållan, att dessa ville göra framställning till landstingen om lönetillskott för 1919 så att denna jämställdhet omedelbart kunde uppnås, samt uttalade förhoppningen, att skolöverstyrelsen hos landstingen understödde denna sak. Det gjorde den också i särskild skrivelse till landstingen. De ställde sig

också i allmänhet välvilliga. Likaså skolöverstyrelsen, som i sina riksdagspetita vidhöll sina tidigare yrkanden, men regeringen nekade. Jag fick förra ecklesiastikministern *N. J. F. Almqvist* och folkskolinspektör *Carl Sehlin* att föra fram saken i riksdagen, men *ordföranden i lärarlönekommittén satte sig emot*, då *"utredningen skulle kunna föregripas"*. Genom inflytelserika krafter kompromissades, så att *staten gäldade $\frac{3}{4}$ av den tillfälliga löneförbättringen och $\frac{1}{10}$ av dyrtidstillägget*.

Förhöjning av tillfälliga löneförbättringen med hänsyn till dyrtid beslutades 1926 men fara förelåg, att beslutet kunde tolkas på för småskolseminariernas lärare ofördelaktigt sätt, vilket dock avvärdades genom nödvändigt mullvadsarbete.

År 1929 var det färdigt igen. En kunglig proposition om provisorisk avlösningsförbättring hade väl medtagit folkskolseminariernas övningsskollärare men av småskolseminariernas lärare blott de vid statsseminarierna anställda. Motion väcktes genom min försorg av undervisningsrådet *Björck* och *Viktor Larsson*. Propositionen bifölls efter lottning, men motionen avlogs. Det gällde denna gång endast fyra seminarier på högsta dyrtid, vilka torde kompenseras av respektive landsting.

Det förspordes, att den sittande löneregleringskommittén 1921 skulle komma att behandla frågan om definitiv lönereglering för småskolseminariernas lärare. Före föreningens tillkomst hade kåren ej haft tillfälle ta ställning till lönefrågor. Först gällde det att få ut den likställdhet med folkskolseminariernas övningsskollärare, som beslutats, men vars riktighet den aldrig haft att yttra sig om. Styrelsen diskuterade frågan och måste anse, att då lärarna ej blott hade att undervisa i övningsskolan utan även ansvara för lärarutbildningen i sin helhet, sålunda även ämnesundervisningen och elevfostran, så kunde denna löneställning ej vara riktig, vilket också visade sig däri, att till ledig tjänst i allmänhet *blott ett par sökande anmälde sig*. Efter omorganisationen utgick *statsbidraget* till småskolseminarierna efter i huvudsak *samma grunder som till de kommunala mellanskolorna*, med vilka småskolseminarierna även i övrigt hade många beröringspunkter. Den utbildning, som småskolseminarierna avsåge att ge, borde kunna *anses åtminstone likvärdig med mellanskolornas realskolexamen*. Då småskolseminarierna emellertid vore alltför mycket tillbakasatta för att man skulle våga

göra ett sådant yrkande, beslöt vi att till medlemmarnas yttrande utsända förslag om att kåren vid lönereglering borde minst *jämställas med lärarna vid yrkesbestämd högre folkskola*, då den hade ansvaret för en synnerligen krävande *högre yrkesutbildning*. Bifall härtill kom endast från sex seminarier, medan ett par nöjde sig med gällande löneställning — och de andra teg!

Förklaringen var enkel: *lärarna i småskolseminariernas övnings-skolor kunde ej gärna kräva högre lön än kamraterna i folkskolseminarierna*, även om de hade någon timmes ämnesundervisning med seminaristerna. Löneskillnad mellan de få lärarna vid de små seminarierna var ej att tänka på. Härom kunde enighet ej nås inom kåren, och därmed var *arbetet i lönefrågan lamslaget under hela föreningens tillvaro*.

Krav på höjning av kompetenskrav och löner hade dock framförts till k. maj:t redan 1911 av *SAF:s centralstyrelse*, som yrkade, att kompetensfordringarna borde ökas till *jämnhöjd med de för lärare vid kommunal mellanskola och högre folkskola gällande och att avlöningen sattes så högt, att lärarbefattningarna kunde draga till sig dugliga sökande*.

Då jag *inkallades till lärarlönekommittén* kunde jag alltså ej stödja mig på en enhälligt uttryckt opinion i kåren, men jag motiverade styrelsens krav. Synpunkterna erkändes som riktiga, men 1. *kompetensfordringarna berättigade ej kravet*. 2. *som ej heller kunde gälla för övningsskollärarna*. Jag kunde följande år meddela styrelsen, att lärarlönekommittén ajournerat sig i väntan på bättre tider och på remiss av skolkommissionens väntade utlåtande.

Vid av skolöverstyrelsen sammankallat rektorsmöte förklarade undervisningsrådet *K.-E. Sandberg*, att avsikten med gällande kompetensfordringar var, att de skulle *anses motsvara kraven vid kommunal mellanskola*. Småskolseminarielärarnas behörighet skulle dock i själva verket vara en behörighet *av högre grad*. Härtill tog lärarlönekommittén ingen hänsyn.

Läget behandlades av mig vid mötena i Uppsala 1923 såväl det allmänna seminarieläramötet som vid föreningens enskilda. Jag hänvisade till, att den snabba utvecklingen av den grundläggande undervisningen ställde betydligt ökade krav på småskollärrinneutbildningen. Men lärare motsvarande dessa krav kan man ej få utan att betala en lön som minst motsvarar lönen vid kommunal mellanskola. Med sådana löner skulle man få tillfredsställande rekryte-

ring även med nuvarande kompetenskrav som dock skolöverstyrelsen med de få ansökningarna ej kunnat upprätthålla. Men *denna lön går ej att få utan att kompetenskraven preciseras*, så att de tydligt uttrycka, vad de verkligen avse. Då är man åter framme vid övningsskollärrarfrågan. Överläggningen *visade alltfört splittningen*, och intet uttalande gjordes.

På sommaren kom lärarlönekommitténs förslag = status quo! I reservation höll jag på kravet om likställighet med lärarna i de kommunala mellanskolorna.

Vid det med *SAF:s centralstyrelse* gemensamma sammanträdet diskuterades också kompetensfrågan för småskolseminariernas lärare. Man ansåg de gällande obestämda fordringarna ha stor betydelse för möjligheten att vinna ett gott lärarurval, då de väljande endast behövde ta hänsyn till reell kompetens liksom fallet är vid de tekniska läroverken och högskolorna. Men de hade en *mycket stor svaghet*: de lockade till sättande av låga löner. De borde nog sättas i jämnhöjd med *vad som krävs vid ungdomsskolorna* på samma gång som största hänsyn borde tas till förvärvad praktisk erfarenhet på folkskolområdet.

Stockholmsmötet anslöt sig till min reservation och antog en resolution i enlighet med Västeråskollegiets yttrande. Detta hänvisade till vad *lönekommittén* *anfört ifråga om ämneslärarinna vid samskola*: "Härvid har kommittén ingalunda förbisett den relativt stora löneförhöjning, som härigenom skulle komma dessa lärarinnor till del, men vill kommittén i sistnämnda hänseende allenast erinra om den enligt kommitténs mening låga avlöning och i förhållande till motsvarande lärare vid de kommunala mellanskolorna ofördelaktiga ställning, som, utan att vara av förhållandena motiverad, för närvarande tillkommer samskollärrinnorna." Man ansåg dessa skäl i fullt samma grad gälla småskolseminariernas lärare. Resolutionen yrkade, att *ordinarie lärare vid småskolseminarium erhåller samma löneställning som lärare i kommunal mellanskola* och alltså *jämte lön i den föreslagna lönegraden A 12 eller B 12 erhåller bostad och bränsle eller ersättning härför*, allt enligt för samma lärare gällande boställsordning. Kommittén hade vidare nedflyttat slöjdlärrarinnorna en lönegrad under hushållslärrarinnorna. Men då slöjdundervisningen i seminariet avsåge att ge småskollärrinnan *kompetens att undervisa i slöjd i folkskolan*, är kravet på slöjdlärrinnan av sådan art, att lönen bör vara lika med hushållslärrinnans.

I sitt yttrande över löneförslaget fann skolöverstyrelsen det vara en verklig livsfråga för småskolseminarierna att en snar och verkligt effektiv löne reglering för deras lärare kommer till stånd, då tjänster där hittills i regeln lockat endast en eller ett par sökande med nödortfögt minimikompetens. Likväl måste den stanna vid att tillstyrka kommittéförslaget. Undervisningsråden Sven Nylund och Hjalmar Berg reserverade sig dock till förmån för minst en lönegrad högre än den föreslagna, vilket också borde gälla ifråga om rektorlönerna.

Samma år kom inbjudan från SAF:s centralstyrelse om gemensam aktion från alla lärarkårer i lönefrågan, till vilken styrelsen anslöt sig. Man enades om att hemställa till k. maj:t att till 1925 års riksdag göra framställning om ny definitiv löne reglering i enlighet med det för kommunikationsverket gällande lönesystemet, varom utredningen också igångsattes 1928.

Styrelsen ingick till den nya kommittén med erinran om de krav, som föreningens representant i 1920 års lönekommitté rest, till vilka styrelsen anslöt sig. Då vid det väntade förstatligandet av småskolseminarierna lärartjänsterna liksom vid förutvarande statens småskolseminarier kommer att uppdelas i ämnes- och övningskollärartjänster hemställdes den 1930 till k. maj:t att vid förestående reglering av lärarlönerna småskolseminariernas övningskollärare jämnställas med motsvarande befattningshavare vid folkskolseminarierna, och att småskolseminariernas ämneslärare tillerkännas en avlöning, som motsvarar de krav, den nuvarande utvecklingen av undervisningsväsendet ställer på dem, som skola utbilda lärarinnor för den grundläggande barnaundervisningen. Dessa synpunkter hävdades också av mig, då jag inkallades till lärarlönekommittén, där jag nödgades på grund av kommitténs inställning avge särskilt yttrande. Den lät nämligen — antagligen för att ej föregripa den pågående utredningen om förstatligande — allt bli vid det gamla. Skolöverstyrelsen avgav ett för småskolseminariernas lärare mycket välvilligt utlåtande. Någon proposition kom ej, och den svåra ekonomiska depressionen sköt undan hela frågan.

Svenska seminarieläraryöreningen skrev 1934 till k. maj:t och begärde löne- och pensionsreglering för folk- och småskolseminariernas lärare, varom proposition om möjligt borde framläggas för 1935 års riksdag. Småskolseminariernas lärarförenings styrelse fann ingen anledning uppta ärendet, då dess uppgift numera inskränktes till att

söka tillvarata de vakansställda lärarnas intressen. Framställningen föranledde heller ingen k. maj:ts åtgärd.

E. Vid seminariernas förstatligande söker föreningen hjälpa friställd rektor och lärare till bibehållna förmåner.

Den 15 augusti 1927 begärde k. maj:t föreningsstyrelsens yttrande över skolöverstyrelsens förslag till förstatligande av småskolseminarierna. Då styrelsens majoritet ansåg, att föreningen borde höras i ärendet, ordnades föreningsmötet i Stockholm på nyåret, och där dryftades ärendet mycket ingående. Dess synpunkter framfördes i remissyttrandet den 5 april 1928. Överstyrelsen hade föreslagit, att staten skulle övertaga hela ansvaret för avlöningen av den ordinarie lärarpersonalen vid de seminarier, som beräknades komma att nedläggas. Det syntes emellertid föreningsstyrelsen som ett förtydligande av förslaget i detta hänseende vore av nöden. Förslaget innebar, att den ordinarie lärarpersonalen skulle även som tjänstefri åtnjuta nu utgående löne förmåner, däri inbegripna tillfällig löneförbättring och dyrtidstillägg jämte pensionsrätt, men det förbigick därvid, att rektor enligt gällande författning uppbar, dels ett särskilt rektorsarvode å 1.000 kr jämte dyrtidstillägg därpå, dels ock tjänstebostad eller ersättning därför, en ersättning, som enligt utredningens bil. 1 utgjorde lägst 800 kr och högst 1.800 kr, samt att han därjämte hade rätt till en tjänstepension, som med ungefär 50 % översteg den, som tillkomme den ordinarie lärare, som icke blivit förordnad till rektor. Det vore alldeles orimligt att förutsätta, att förslaget skulle innebära, att en ordinarie lärare, som ansetts tillräckligt framstående att förordnas som rektor, skulle genom seminariets nedläggning mista avlöningsförmåner till så avsevärda belopp som mer än 3.000 kr, medan hans underordnade kamrat skulle uppbara sina avlöningsförmåner oavkortade. En omständighet, som särskilt talade för att jämväl rektor måtte bibehållas såväl vid sin högre avlöning som vid sin högre pensionsrätt vore, att så gott som samtliga de nu tjänstgörande rektorerna sökt och erhållit innehavda ordinarie lärarbefattningar under förutsättning av att därmed förenades rektorsförordnanden, samt att de jämväl under hela tiden erlagt väsentligt högre pensionsavgifter.

Förslaget nämnde endast den ordinarie personalen, och styrelsen kunde väl förstå, att överstyrelsen ej ansett sig kunna utsträcka

sin omtanke längre, men vid seminarierna funnes jämväl en lärargrupp, som utfört ett, oftast mångårigt, synnerligen gott och betydelsefullt arbete fastän klen avlönat, och som genom seminariets nedläggande utan vidare avskedades. Härmed avsågs *timlärarna*, särskilt i övningsämnen. Styrelsen insågo till fulla svårigheten att bereda dem kompensation för den mistade arbetsförtjänsten men dristade sig uttala den förhoppningen, att k. maj:t måtte i nåder finna en utväg att hålla dem skadeslösa, t. ex. genom *företrädesrätt vid lärarförordnanden* inom deras eget fack vid andra läroanstalter.

Det syntes styrelsen vara av en jämförelsevis stor ekonomisk betydelse för statsverket, att på indragning ställda seminarielärare i så stor utsträckning som möjligt överginge till annan tjänst inom skolan. Detta skulle underlättas, om bestämmelse utfärdades, att var och en som *antog befattning med lägre lön* än dittills åtnjutits, av statsverket *erhölle de avlöningsmedel*, varmed utgående avlöning *understege* den, som vore förenad med den på *indragning satta befattningen*. Detta medgavs även.

Styrelsen riktade också till medlemmarna en maning, att vid nedläggande av seminarium bevaka sin rätt till eventuellt från landsting utgående merlön och begärde uppgift om sådana löner. Svar inkom endast från åtta seminarier.

Då ärendet före Falumötet ännu var oavgjort, upptogs det där till förnyad överläggning. På dess uppdrag ingick styrelsen till *k. maj:t* med särskild *skrivelse angående vakanssatt rektors löne- och pensionsförmåner*. Vid något redan nedlagt seminarium hade landstinget påtagit sig ansvaret för rektorslörens bibehållande, och man borde kunna hoppas, att övriga följde exemplet.

Ifråga om pension var Statens pensionsanstalt nödsakad anse vakanssatt rektor endast som ordinarie lärare med pension som sådan, oaktat både han och huvudmannen inbetalt de högre pensionsavgifterna för rektor. Då denna orättvisa skulle inträda på grund av genom statsmakternas beslut skeende omorganisation, måste sådana särskilda omständigheter anses föreligga, som motiverade en för dem förmånligare pensionsberäkning, än den som stadgans bokstav föreskrev. Anstaltens reglemente var ej heller främmande för en sådan hänsyn till billighet i särskilt fall, i det att § 23 mom. 5 innehöll en bestämmelse, att den som i följd av försvagad hälsa eller minskad arbetsförmåga överginge från befattning med högre till befattning med lägre tjänstepensionsunderlag, skulle efter ansökan

hos pensionsanstalten få behålla det högre tjänstepensionsunderlaget, därest han i den förra befattningen räknat minst 15 tjänsteår. Då det här vore fråga om pension till rektorer, vilka väl i allmänhet *tillträtt rektorat först sedan de under en följd av år samlat lärareverfarenhet*, måste den i nämnda moment angivna minsta tjänstetiden anses vara för drygt tilltagen och borde för här ifrågavarande fall *ej sättas högre än 10 tjänsteår*. Denna princip skulle givetvis gälla även vid de redan nedlagda seminarierna. *Skolöverstyrelsen tillstyrkte framställningen, som även blev k. maj:ts beslut*.

Beträffande rektors avlöningsförmåner åter kände staten ingen förpliktelse och i de flesta fall inte heller landstingen.

När det gällde de vakanssatta ordinarie lärarnas löneförmåner var det klart, att *landstingen som huvudmän buro ansvaret*. Men det blev en långvarig strid om vad staten borde bidra med. Statskontoret höll enträget på sparsamhetsprincipen, medan *skolöverstyrelsen hävdade, att staten genom sitt beslut om förstatligande fått huvudansvaret, och på landstingen skulle vila endast vad de tilldelat lärarna utöver de statsbestämda förmånerna*. Riksdagsbeslutet 1932 innebar, att lärarna skulle erhålla *minst stadgad minimilön*, innefattande ej blott grundlön och ålderstillägg men även andra tillägg efter samma grunder, som gällde för lärare i tjänst, och *landstingen skulle fortfarande erhålla statsbidrag till belopp motsvarande denna minimilön*. Styrelsen fann det nödvändigt, att med omfattande motivering *hos k. maj:t hemställa, att statsbidraget måtte utgå i enlighet med riksdagsbeslutet*. Praxis blev emellertid, att bidraget ifråga om den *tillfälliga löneförbättringen utgick efter A-ort* (billigaste) och med endast *halvt dyrtidstillägg*. Av mig ordnad motion i riksdagen hade ingen verkan.

I regel utfyllde landstingen godvilligt de felande beloppen och betalade även den eventuellt beviljade merlönen. Vid tvist tillhandagick styrelsen med upplysningar och råd och lovade att *betala behövlig juristhjälp*, och vi kunde även på begäran vända oss till vederbörande seminariestyrelse. Jag ingav också till skolöverstyrelsen begärt *utlåtande angående de åtgärder*, som lämpligen borde vidtagas i syfte, att *övertalig personal vid de nedlagda småskolseminarierna i så stor utsträckning som möjligt måtte bli placerad å andra tjänster inom undervisningsväsendet*.

Under hela föreningens tillvaro hade styrelsen sökt insamla uppgifter om förhållandena vid de olika seminarierna och vad i övrigt

kunde vara av betydelse för att stå medlemmarna till tjänst med önskade upplysningar. Den alltid uppslagsrika och energiska rektor Vendela Wester Wählström i Falun, sedermera Härnösand, under de sista åren föreningens ordförande, föreslog, att man skulle uppdraga åt särskilda specialister att var inom sitt område stå till förfogande för dylik upplysning. Efter ett par års undersökningar togs saken upp vid Karlstadsmötet 1926, som också uttalade sig för upprättande av en *rådfrågningsbyrå för småskolseminariernas lärare* och uppdrog åt styrelsen att utreda organisationen och igångsätta verksamheten, som också omedelbart skedde. Ännu effektivare blev nog det Kvartalsblad, som hon föreslog och välvilligt åtog sig att utge från 1933. Det utkom två år, men sen hade föreningen fullgjort sin uppgift.

Redan vid Falumötet 1930 uppkom fråga om sammanslagning av föreningen med Svenska seminarieläraryöreningen,¹ men man var allmänt överens om fördelen med en egen förening, varjämte nämnda förening dittills ej mottagit småskolseminariernas lärare. Den ändrade dock ställning, när småskolseminarierna förstatligades, och från 1934 fick dessa lärare insätta en ledamot jämte suppleant i styrelsen, vartill valdes rektor Wählström med rektor Sven Gustafsson som suppleant. Då voro ett 20-tal medlemmar vid de statliga småskolseminarierna antecknade som medlemmar.

I enlighet med riksdagsbeslutet övertog staten höstterminen 1933 landstingsseminarierna i Skara, Härnösand, Linköping och Falun medan övriga kvarvarande nedlades. Två nya inrättades i Strängnäs och Landskrona med övertagande av förutvarande folkskolseminariebyggnader. Den 1 januari 1935 befunnos härigenom 39 seminarielärare placerade på indragningsstat, av vilka 32 till det sista stött föreningen med årsavgifter till hjälp för styrelsens bevakning av deras intressen. Den svåraste striden gällde rektor O. Åströms i Skellefteå bostadsförmåner, om vilka processen fullföljdes av landstinget ända upp till k. maj:t, men Åström vann och fick även sina rättegångskostnader gäldade, varigenom föreningen befriades från direkta ekonomiska utlägg i dessa ärenden. År 1942 kvarstodo endast 6 seminarielärare på indragningsstaten.

¹ Namnändring i början av 1960-talet till Lärarhögskolornas och seminariernas lärarförbund, vars organ från 1953 är Skola och Samhälle, Norstedts förlag.

Rektor Vendela Wester Wählström, Falun.

Styrelsen höll sitt sista sammanträde den 12 januari 1936 och beslutade då upplösa föreningen, vars arkivalier skulle överlämnas till Svenska skolmuseet. År 1963 är emellertid dess material nedpackade i lårar och endast modernaste undervisningsmateriel tillgänglig, varför det då måste anses tveksamt med deposition där.

Räkenskaper och protokoll för 1935—1946 granskades i december 1963 av ständige revisorn Margareta Skog och revisorn 1933 G. A. Olsson. De konstatera, att kassan är 0. Sista utgift var krans till Sven Nylunds jordfästning. De förordade ansvarsfrihet för förvaltningen.

II

FOLKBILDNINGSVVERKSAMHETEN I VÄSTMANLANDS LÄN

1. Folkbiblioteken till 1910.

”För underhållande av de i skolan förvärvade kunskaper och synnerligen för befrämjande av en sann kristlig bildning — — — åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av *sockenbibliotek* samt därtill tjänliga böcker föreslå”. Så lydde § 10 mom. 2 i 1842 års folkskolstadga. Lagstiftarnas vackra bibliotekstanke hade dock en hake: *frivilligheten!* Redan den *obligatoriska* skolan var det vanskligt nog att få igång. För biblioteken hängde allt på *personliga* initiativ.

Sådant fanns det tydligen i den lilla *Skerike socken*, som numera är inkorporerad med Västerås stad. Liksom flera kringliggande socknar var den prebende till någon lektor vid Västeråsläroverket för att därigenom komplettera lönen. I slutet av 1700-talet åtnjöt förmånen av lektor Per Strangh, som dock vid sekelskiftet hade vice pastor. Ordnad skola fanns.¹ Sockenstämman den 14 april 1800 antog en ”*Författning rörande Ungdomens Uppfostran*”, i vilken bl. a. bestämdes att i skolans bibliotek skulle ”Skrifter finnas, som röra Lanthushållningen med flera nyttiga vetenskaper till de ynglingars tjänst, som kunna och vilja sig därav begagna”. Den lilla socknen gick folkskolstadgan långt i förväg.

I Värmland blev det krafttag.² Brukspatronen och bokhandlaren L. Borgström startade 1835 ”*Föreningen till spridande av nyttig folkläsning inom Karlstads stift*”. Han hade sett ”hur föga som tillgöres för allmogens bildning genom tjänliga skrifter och den usla beskaffenheten av de skrifter de (oberäknat andaktsböcker) av egen

¹ Folkliga bibliotekssträvanden omkring år 1800 av Albert Wiberg.

² SOU 1946:68: Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet av 1944 års folkbildningssakkunniga. I.

impuls förskaffar sig”. Med biskop Hedén och senare Agard i spetsen gick det här så raskt framåt, att år 1844 ej mindre än 38 av stiftets pastorat hade sockenbibliotek.

Västmanlänningarna är lugnare lagda. Men liksom här många brukspatroner och andra magnater bekostade folkskolor före 1842, så blev snart också det frivilliga läsbehovet tillgodosett. Så startade *Himmata* sockenbibliotek 1856 med 75 volymer, skänkta av kyrkoherde Swederus, och fältkamrer Kihlstedt bidrog med 150 rdr. *Simtuna* började 1858 genom löjtnant Nymans gåva på 100 rdr, och samtidigt inköpte och skänkte friherre Schultzenheim en större samling böcker till *Västra Skedvi* bibliotek.

Men 1859 blev glansåret. Det började med en artikel i biblioteksfrågan i Post- och Inrikes Tidningar, snabbt följd av ämbetskrivelse från justitiekanslern till domkapitlen i ärendet. Den 2 februari utsände Västerås domkapitel anmodan till pastorerna att ofördröjligen insända uppgifter, *dels* vilka åtgärder blivit vidtagna för inrättande av sockenbibliotek, *dels* ock i vilka församlingar sådana äro inrättade och ännu finnas. Sammandrag av rapporterna i juli visade, att *i stiftet fanns 44 sockenbibliotek, vartill kom 33 beslutade eller förberedda, summa 77*. Västmanlands läns tidning finner stiftet ligga på det hela främst bland stiften, fast Karlstads stift givetvis hade de flesta gamla biblioteken.

Cirkuläret verkade alltså snabbt. *Säby* sockenstämma den 27 februari 1959:

”Voro sockenmännen, såväl hemmansägare och brukare som torpare, soldater, backstug- och inhyesmän sammankallade för att på grund av Kungl. förordningen den 18 juli 1842 avgiva sitt utlåtande, huruvida de voro hågade att, i enlighet med 10 § 2 mom. i nämnda förordning anskaffa ett sockenbibliotek. En allmän önskan var att sådant bibliotek måtte inrättas, och ville de efter råd och lägenhet till det åsyftade goda ändamålet lämna frivilliga bidrag, vilka framdeles till pastor skulle lämnas och av honom på det bästa sätt användas till tjänliga böckers inköpande. Att börja med ville socknemännen, att 1 ex. av Luthers kyrkopostilla i 4 delar skulle för församlingens räkning anskaffas och ville man längre fram, då några böcker hunnit inköpas, vidare gå i författning om bibliotekets handhavande och begagnande.”

Som Säbypojke har jag i ungdomen lånat åtskilligt ur det enkla gamla biblioteket, som på den tiden disponerade ett särskilt litet rum i det ännu kvarstående skolhuset.

Gunnilbo sockenstämma den 10 april 1859:

”Beslöts att till det för fyra år sedan ifrågasatta sockenbiblioteket skulle nu anslås 5 tunnor råg från sockenmagasinet, 50 rdr av brännvinsmedlen, 8 öre av varje hushåll, och de förut av en församlingens tjänsteman — folkskolläraren och organisten F. A. Ekström i Stjärnvik — anvisade kollektmedel, vilka även framdeles under hans tjänstetid skulle till biblioteket ingå”.

1860 skänkte greve C. Fr. von Hermansson på Färna 200 rdr till biblioteket.

Däremot klagar VLT den 6 oktober 1859:

— — ”den tröghet och det ringa intresse, varmed det här i Västerås bildade bibliotek för den arbetande befolkningen omfattas, och den ovilja, som inrättandet av sockenbibliotek inom en och annan församling röner hos dem, vilkas intresse för allmänhetens upplysning borde vara som störst — —”. På VLT:s förslag flyttades biblioteket 1863 från domprostgården till klockargården som lättare tillgänglig. Ej bättre. ”Orsakerna — vi söka de lindrigaste: dels obekantskap med lokalen, där böcker på ytterst billiga villkor äro för envar tillgängliga, dels obekantskap med böcker i allmänhet, en bekantskap, som dock torde vara allt skäl att göra och underhålla.”

Om biblioteken skrev *landshövding F. O. Silfverstolpe* i berättelsen för 1856—1860:

”Sockenbibliotek finnas i allmänhet i varje socken, men i de flesta i ett ganska utbildat skick och på många ställen ännu föga begagnade. De saknas i Skerike, Harbo, Kungsåra, Nora, Enåker, Härnevi, Björksta, Tortuna, Sevall och Ängsö. I Säterbo har man väl genom en kommitté sökt bilda bibliotek, men församlingsmedlemmarna ha vägrat lämna bidrag därtill. Däremot begagnas sockenbiblioteken flitigt i Svedvi, Sura, Skinnskatteberg, Gunnilbo, Hed, Norberg, Västanfors, Karbenning, Väster Väla, Huddunge och Väster Lövsta.

I den mån allmogen snart kommer att bestå av *personer, vilka alla genomgått folkskolan* och således mera obehindrat kunna begagna böcker även rörande andra ämnen än de kyrkliga, komma otvivelaktigt sockenbiblioteken att bli mer begagnade och vinna mera intresse för socknarnas invånare. På valet av böcker kommer likväl ganska mycket att bero. Naturligtvis böra religionsböckerna samt populärt författade moraliska skrifter och böcker utgöra sockenbibliotekens kärna, men nödvändigt är, att de även innehåller böcker i andra ämnen, såsom jordbruket, boskapskötseln, binäringar, historia samt kännedom om fäderneslandet och främmande länder, i sammanhang varmed sannfärdiga rese- och naturbeskrivningar kunna vara av mycket gagn och intresse.”

Hushållningssällskapet, där landshövdingen var ordförande, hade föregående år erbjudit ett gratisexemplar av sin tidskrift till de socknar, vilka styrkte sig ha beslutat eller redan upprättat sockenboksamlingar.

”Läsning för folket” utgavs av det 1833 stiftade ”Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande”. 1850/51 års riksdag anslog 12.000 rdr till inköp av de 15 utkomna årgångarna att utdelas till rikets samtliga församlingars folkskolor som kärna för sockenbibliotek. Men folkskolläraren Ekström i Stjärnvik säger i sin skoltidskrift *Föreningen*: ”Trots konsistorienotariernas upprepade påminnelser kunde en del pastorer ej ens förmås att uttaga dessa bokserier, den bästa och mest omfattande folkskrift vårt land äger. — — innan fråga uppstod om inlösen härav för statens räkning, räknade den långt flera avnämre, än någon av landets mest spridda tidningar kunnat uppvisa.”

Detta var den första handräckning staten gav till folkbiblioteken. Motioner om *statsbidrag*³ hade väckts redan 1828 i adelsståndet av C. M. Roos, i flera stånd vid 1850/51 års riksdag, i bondeståndet 1856 av Pehr Sahlström, alltid med avslag, då saken *tillhörde det enskilda och ortsintresset*. Däremot var *Kungl. Patriotiska sällskapet villigt lämna 50 kr till nya sockenbibliotek*.

Från 1861 tillsattes folkskolinspektörer, vilka ålades att i sina berättelser bl. a. även nämna ”om sockenbibliotek finnes och i sådan händelse, av vilka böcker det består samt i vad mån de anlitas”. *Lektor D. A. Sundén* anger i berättelsen för vårt län 1872—1876: ”*Sockenbibliotek, bättre eller sämre, finnas numera i alla församlingar och begagnas mer eller mindre flitigt, allt eftersom pastorerna och biblioteksföreståndarna för dem sig intressera*”.

På *studentföreningen Heimdals i Uppsala* uppdrag gjorde *Verner Söderberg* en undersökning om tillståndet under de sista åren av 1890-talet.⁴ Han studerar också folkskolinspektörernas berättelser från de gångna åren och finner, att biblioteksrörelsen *under 1870-talet småningom avstannade*, och från 1880 är tillbakagången nästan överallt märkbar. Bland orsaker nämner han bristande bildningshåg hos folket och likgiltighet hos prästerna. I stället för ”an-

³ Folkbiblioteken i Sverige av Knut Tynell.

⁴ *Sveriges sockenbibliotek av Verner Söderberg*. Föreningen Heimdals folkskrifter nr 69. År 1901. Norstedts.

daktsböcker, torra lantbruksskrifter och läroböcker samt svårlästa historiska skrifter” börjar den läslystna delen av allmogen, enligt somliga omdömen, studera tidningar, som fransk-tyska kriget ökat intresset för. Själv finner han orsaken i

”bibliotekens torra innehåll. Den stora allmänhetens smak genomgår en farlig kris, men ingalunda ha några tidningar mäktat beröva det svenska folket dess mödosamt förvärvade lust och förmåga att läsa i bok. Detta framgår klart ur uppgifterna från de landsdelar, där sockenbiblioteken satts i stånd att följa med sin tid och fasthålla sin nyhetshungliga läsekrets. *Bäst torde detta ha lyckats i Västerås stift*, särskilt i Dalarne, där många bibliotek allt sedan sin anläggning synas ha varit stadda i tämligen jämn utveckling. Från mitten av 1890-talet förmärkas många tecken till ökat och handlingskraftigt intresse för de svenska folkbiblioteken.”

Av Västerås stifts 130 församlingar hade 80 insänt uppgifter. Där funnos 55 sockenbibliotek upprättade före 1861, 11 från 1866—70, 3 från 1871—80, och 2 från 1881—90. 3 församlingar hade del i moderförsamlingens bibliotek, medan 6 voro utan. 20 bibliotek anlätades flitigt, 19 tämligen och 21 ej flitigt och 3 inte alls. *De större biblioteken voro vanligast i vårt stift*. I Dalarne och Bergslagen voro 700—800 band rätt vanliga. Norberg hade 1.354 band i biblioteket. Stiftet hade också de *vackraste utlåningssiffrorna*.

I landets sockenbibliotek var föreståndaren i 36 fall präst, 542 folkskollärare och organist, 85 andra personer. Som synes kunde nu biblioteken betraktas som folkskollärarnas sak. *Södra Västmanlandskretsen av Sveriges allmänna folkskolläraryörening* och *Västerås-kretsens skolförening beslutade* vid gemensamt möte år 1898 att söka *utverka anslag av landstinget för upprättande av skolbibliotek* som motvikt till den oftast dåliga och isynnerhet för barn olämpliga litteratur, som numera allmänt utkolporteras, isynnerhet bland arbetarbefolkningen, och i brist på bättre icke minst av barnen flitigt begagnas. Det kunde också vara till synnerlig nytta vid skolarbetet. Folkskollärare *Adolf Ericson i Ransta* förde fram saken i motioner till landstinget och begärde ett förslagsanslag för ändamålet på 400 kronor per år under tre år. Bidraget skulle utgå med högst 25 kronor till varje skola under villkor, att minst samma belopp erhöles från annat håll. Landstinget förklarade, att motionen i frågans *outrredda skick icke kunde bifallas*.

I början av 1900-talet försökte man tillgodose bokbehovet i byg-

derna även genom *vandringsbibliotek*.⁵ *Folkbildningsförbundet* i Stockholm var särskilt verksamt på området. Under några år fick det hjälp härtill av ett tiotal landsting men ej från vårt ting. Här hade *godtemplardistriktet* på redaktör Anders Pers förslag redan 1901 upptagit verksamheten och nådde upp till sex vandringsbibliotek, vilka längre fram skänktes till Finlands storloge. Fru *Cecilia Bååth-Holmberg* tiggde 1904 av konsul Oskar Ekman i Göteborg 500 kr och av margarindirektören H. Husberg i Arboga 500 kr till 6 bibliotek och kunde för hyresinkomsterna skaffa fler, alla *tillhandahållna från Tärna folkhögskola*, som 1912, då det fanns 10 bibliotek, kunde för ytterligare hyror köpa gramfon och skioptikonbilder till skolan. *Studentföreningarna Heimdal och Verdandi* i Uppsala tävlade också i att tillmötesgå behovet, men 1913 överlämnade de sina 24 bibliotek till Folkbildningsförbundet. De allt talrikare studiecirkelbiblioteken gjorde slut på denna verksamhet. Folkbildningskommittén kungjorde 1911, att den betalade hyresavgiften för vandringsbibliotek, som föreläsningföreningar rekviderade i anslutning till sina föreläsningar. Det blev ingen utgift för kommittén.

2. Föreläsningarna till 1910.

A. Landstinget tillsätter föreläsningskommitté.

Föreläsningverksamheten kom långt senare i gång. Den var länge enbart städernas sak. 1840- och 50-talens *bildningscirklar*¹ i Stockholm och några andra städer var visserligen i hög grad inriktade på föreläsningar, men denna rörelse synes ej ha nått oss förrän den upphört i sin ursprungliga form och övergått till organiserandet av s. k. *Arbetarföreningar*. Det av läkaren *Anton Nyström* år 1880 grundade *Stockholms Arbetarinstitut* blev mönster för liknande anstalter i flera städer, vilka *från 1884 fick statsunderstöd*. Men föreläsningarna skulle anordnas regelbundet visst antal timmar i veckan

⁵ Biblioteken i Sverige av Knut Tynell.

Folkbildningsförbundet och folkbildningen under 50 år. En minnesskrift 1903—1953 s. 31.

¹ 1840—1850-talens bildningscirklar och arbetarföreningar i Sverige av Carl Landelius.

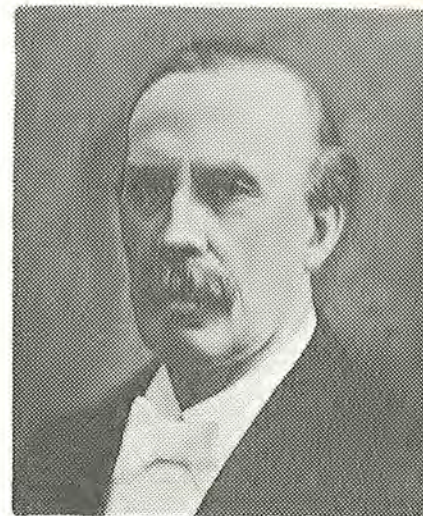
5—8 månader i väl avpassade kurser. När landsbygdsföreningar började bildas (1892 de tre första) beslutade riksdagen 1896, att k. maj:t för sådana anstalter kunde göra de eftergifter som omständigheterna kunde påkalla. Föreläsningsserierna upphörde också alltmera, men Stockholmsinstitutet driver dem alltjämt.

*Gruvarbetarstrejken i Norberg*² blev anledning till att Västmanland kom på tätplats i föreläsningrörelsen. Norbergs Bergsbruksarbetarefackförening bildades 1 juni 1890 och anslöt sig till det nystartade Socialdemokratiska partiet. Den begynnande fackföreningsrörelsen ansåg norbergsstrejkerna 1891—92 ha verklig politisk betydelse för arbetarrörelsen när det gällde bestämmande inflytande över arbets- och avlöningsvillkor. Militär ditkommenderades för att skydda arbetsvilliga. Intet vanns, fackföreningen upplöstes och återupprättades först 1905. Det var en upprörd tid. 1889 hade riksdagen antagit den s. k. ”*Munkorgslagen*” om yttrandefrihetens inskränkning. Justitieministern motiverade den med socialismens stora utbredning, som närd av ”obestridliga sociala missförhållanden och de kroppsarbetande klassernas missnöje med sin i många hänseenden betryckta och vanskliga ställning”, nu visade en smittsamhet, som erinrade om förflutna tiders andliga farsoter. Och så hade just på socialistiska kongressen Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildats, som ingivit allvarliga farhågor genom sin ”förvildade rättskänsla och hänsynslöshet”.

Borgmästare Rudolf Bosæus i Arboga var liksom fadern, på sin tid borgmästare i Köping, en i vida kretsar högt uppburen man. Han var ”en sann människovän, ädel och strängt rättrådig samt ovanligt verksam”. Han trodde på upplysning, hade nog varit med om ett försök 1883 att i Arboga grunda ett arbetarinstitut och sökte nu som landstingsman få tingets stöd för att genom föreläsningar föra arbetarna till rätta. Han fick med sig *lantbrukaren och landstingsmannen Gust. Petersson i Sorby, Björskog*, en av länets i allmänna ärenden mest anlitade personer, vilken som folkbildningsintresserad bl. a. satt i Tärna folkhögskolas styrelse.

Redan i norbergsstrejkens första år 1891 föreslog de i landstinget anslag på 1.500 kr till anordnande av populära föredrag för arbetare särskilt i sociala och ekonomiska frågor, grundligt och opartiskt utan egenlyttiga syften belysta och utredda. All politisk

² Norberg genom 600 år. Utgiven av Norbergs gruvförvaltning.

Borgmästare Rudolf Bosæus,
Arboga.

eller religiös propaganda borde vid eller i sammanhang med föredragen vara bestämt förbjuden. Särskilda utskottet fann motionen i hög grad behjärtansvärd men förordade utredning. Motionen avslogs med 19 röster mot 18 för ett medlingsförslag av biskop Billing.

Motionärerna upprepade sitt förslag till 1892 års landsting, då de fortfarande voro lika intresserade för ”*arbetarbefolkningens sanna upplysning och den fördärvbringande arbetaragitationens motverkande*”. Tinget understödde ju redan föredrag vid Tärna folkhögskola för en viss klass arbetare. Finansutskottet avstyrkte, men motionen bifölls med 20 röster mot 16 för biskop Gottfrid Billings medlingsförslag om 750 kr för ett försök. Anslaget höjdes 1898 till 2.000 kr, vartill 1904—1911 lades 300 kr till nykterhetsföreläsningar.

Sedan 1867 hade landstinget en *folkundervisningskommitté* bestående av rektor Ludvig Mossberg och lektor Arvid Kempe i Västerås samt folkskolinspektör, kyrkoherde C. G. Åström i Odensvi. Nu tillsattes en *föreläsningkommitté*, i vilken insattes *de båda läroverkslärarna och motionären Bosæus*. Mossberg avgick efter ett år och ersattes med *kyrkoherde C. A. Eklund i Gunnilbo*, landstingsman liksom Mossberg. *Verksamheten sköttes* med två års avbrott till 1907 *av lektor Kempe* men därefter *av kyrkoherde A. Thor-*

Björnsson i Sala som ordförande till kommitténs upphörande med 1910.

Kempe — född 1854 — var banbrytare för geografiens studium i läroverken och redigerade ett stort antal kartor särskilt för skolans behov. Utgav 1907—09 efter K. Ahlenius död "Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrivning" häftena 15—33. Var föreståndare för Västerås arbetarinstitut 1899—1909 och riksdagsman i andra kammaren för Västerås 1900—01. Dog i Stockholm 1909.

Landstinget insatte Kempe i sin folkundervisningskommitté för åren 1892—1901 och i föreläsningskommittén 1893—99 och 1902—09. Att det konservativa landstinget hösten 1899 ej omvalde honom i föreläsningskommittén berodde säkert på att liberalerna — nog också socialdemokrater — arbetade på att sätta honom i riksdagen. Som riksdagsman skulle han ju också kunna tänkas få svårt att från Stockholm sköta föreläsningsverksamheten hemma i länet, fast man visste ju ej då, om han skulle segra i valet. Visserligen blev han omvald i den mindre krävande folkundervisningskommittén ännu två år, men sen var det stopp där. På hans plats i föreläsningskommittén under *de två åren* insattes den konservativa *Köpingskommunistern Axel Gustafsson*, senare prost i Mora, som också blev verkställande, och då skrev VLT, att bytet var ägnat att göra vännerna av föreläsningarna missmodiga. Iråkad konkurs stoppade Kempes bana som riksdagsman, och tinget fann åter att han behövdes i kommittén. De föreläsningar han anordnade var alltid allmänt folkbildande men motsvarade nog ej riktigt, vad upphovsmännen åsyftat.

För det krävande arbetet med den geografiska handboken om Sverige fick Kempe tjänstledighet från lektoratet och flyttade till Stockholm, där han också blev utnämnd till lektor vid Nya Elementarskolan dock utan att hinna tillträda före sin död. Föreläsningsverksamheten i Västmanland stod han dock för intill det sista.

Den 20 april 1909 skrev VLT:

I afton föreläser lektor Kempe å Arbetarinstitutet om Sveriges folk. Han tar härmed avsked av Västeråspublicen som Arbetarinstitutets föreståndare sedan dess början. Under hans ledning har det från blygsam början utvecklats sig i olika riktningar till en framträdande ställning. Dess föreläsningar äro talrikt besökta, kanske mer än i någon motsvarande stad i landet. Dess bibliotek är på god väg att utvecklas till ett verkligt folkbibliotek, och dess specialkurser i olika ämnen ha omfattats av allmänheten med det bästa intresse. — — en god del föreståndarens säkra ledning, hans erfarenhet och den takt med vilken han förstått att sätta sig och verksamheten i samklang med de personer och förhållanden, som i sin mån medverkat till det uppnådda goda resultatet. Fastän Kempe nu i 10 år vanligen hållit serieföreläsningar varje termin har hans åhörarkrets ej tunnats av; den har tvärtom ökat ut sig, och den som nu sist i vinter velat ha en god plats, har fått gå

Lektor Arvid Kempe, Västerås.

till lokalen en timme i förväg, då lokalen i regel varit proppfull, fastän den rymmer 6 à 7 hundra personer.

Och ändå använder Kempe inga konstgrepp för att fånga publiken. Hans framställningskonst är intet flammande och sprakande fyrverkeri — det är en lugnt och klart brinnande, lysande och värmande låga. Fakta och åter fakta framläggas. Blott här och där en liten antydning till målning.

Kempes arbete i folkupplysningens tjänst har ej inskränkt sig till staden. Han har föreläst snart sagt i varje ort i länet där föreläsningar förekommit. Utan tvivel har han varit den mest anlitade föreläsaren i länet.

En på sin tid hos honom inackorderad skolyngling berättar om familjelivet, att Kempe vid samlingen omkring kvällslampan ofta läste högt. På sin födelsedag fick ynglingen av honom en gåva med påskriften: *Det som i första rummet ger livet värde är arbetet.*

B. Studentförbundet Heimdal kommer kommittén till hjälp.

Översten vid Västmanlands regemente *A. O. M. Reuterskiöld* talade i landstinget mot det omöjliga förslaget angående föreläsningar. Samtidigt var sonen, *docenten*, sedermera professorn *C. A. Reuterskiöld* i färd med att göra det omöjliga möjligt. Han var den ledande när som motvikt mot det radikala Verdandi år 1891 skapa-

des det konservativa *studentförbundet Heimdal*. Det skulle bli ett folkbildningsorgan med uppgift bl. a. att få till stånd just sådan föreläsningssamsamhet som landstingsbeslutet åsyftade. Han fick också med flera V-Dalingar, såsom *docenten*, sedermera professorn och biskopen *Einar Billing*, Skultunasonen *Axel Ihrmark*, som slutade som prost i Norrbärke, och *Joel Olsson-Garpe*, den senare välkände folkskolinspektören i Västmanland, medan sedermera studierektorn och titulärprofessorn *Lydia Wablströms* — prästdotter från Västerås Barkarö — inval i förbundet avlogs med 16 röster mot 13. En talare yttrade: "I mina ögon kan ej alla hennes förtjänster uppväga det felet, att hon är kvinna". *Reuterskiöld* avgick dock från det aktiva arbetet 1893 och efterträddes av *docenten*, sedermera professorn *Vilhelm Lundström*, varefter en strävan till avpolitisering av föreningen började göra sig gällande. I första årsberättelsen uttalades, att "folkbildningsarbetet skulle frammana och befordra vad som är ett oavvisligt villkor för en tillfredsställande lösning av tidens stora frågor: en fri och enig samverkan mellan alla lager och kretsar av vårt folk, ett uppriktigt bemödande hos samhällets olika klasser att lära känna och förstå varandra, ett tankeutbyte och en växelverkan dem emellan".

Som västeråsare förhandlade Reuterskiöld med föreläsningkommitténs båda västeråsledamöter, som visade stort intresse för att få hjälp av Heimdal. Man bör komma ihåg, att Folkbildningsförbundets föreläsningssamsamhet kom till först 10 år senare. Erbjudan om arvoden avböjdes, då avsikten snarare vore personlig uppoffring än vinst, personlig eller för föreningen. Lundström å sin sida vände sig till Bosæus, som var lika tacksam för hjälpen. Heimdal fick till omkostnader använda 500 kr av landstingsanslaget och kunde härmed under vårterminen 1893 tillhandaga med 19 föreläsningar. Själv använde kommittén kr 211:30 och kunde genom föreläsares tillmötesgående ändå åstadkomma ytterligare 16 föreläsningar eller *tillsammans 35 föreläsningar*. De hölls i 4 städer, 10 gruv-, bruks- och industriorter och 6 på landsbygden. Men höstterminen kunde Heimdal ej få fram några föreläsare, varför kommittén ej kunde utnyttja mer än knappt halva anslaget.

Föreläsningssämnen: Billing i Skultuna: Runeberg, 300 åhörare. Lundström i Björskog: Frukterna av Sveriges odlingsarbete österut, kulturbilder från Estland och Livland samt Finland, vilka länder han haft personliga förbindelser med. Lundström om Svenska folk-

lynnet hölls i Köping, Himmata och Arboga. Karl Hildebrand i Hallstahammar: Livet i Sverige under hednatiden. A. Nordlander i Tortuna kyrka: Religionsstiftaren Mohammeds liv och lära. Tärnarektorn Teodor Holmberg i Arboga enligt Arboga Tidning: Gångna tidens ledande tankar: erövringsidé, gudsríkets idé, korstågs-, upptäckts-, reformations-, i våra dagar nykterhetens idé. Frihet, jämlikhet, broderskap behandlades. Talrika åhörare. Rich. Nordin i Sala: Gustav Vasas konungadöme.

Med 24 röster mot 14 prutade tinget ned anslaget för 1894 på förslag av finansutskottet till 1.000 kr., vilket ju dock var mer än kommittén kunnat förbruka första året. Reuterskiöld och kyrkoherde Eklund talade för sparsamhet. Till belöning insattes den senare i kommittén — och blev omvänd!

Inför 1895 intervjuar VLT Kempe: "Vi kommer att anlita dels unga män från Heimdal, dels mera remarkabla föreläsare som skriftställare Emil Svensén, statsgeologen de Geer och direktör Teodor Holmberg. I städerna har intresset visat sig mindre än på landsbygden, och de får därför nu blott ett litet fåtal föredrag". Med det åter till 1.500 kr höjda anslaget kunde kommittén börja försöka få ordnad föreläsningssamsamhet till stånd på intresserade orter. Heby fick 6 föreläsningar, Arboga och Västerås 5, Köping 4, Sala och Irsta 3 (följande år fick Irsta 7 föreläsningar). Summa för 1895 44 föreläsningar.

Berättelsen 1896 meddelar, att man nu bland föreläsningssämnen även upptagit skogsskötsel, biodling och andra jordbrukets binnärningar. Nu *börjar bildas föreläsningssamsamheter* (-kommittéer), vilka själva anordna föreläsningar och hos kommittén begära föreläsare. Antalet åhörare har vuxit, så att det alls icke är ovanligt, att en duglig föreläsare har 200—400 åhörare. Svårigheten är att anskaffa kompetenta föreläsare, då anslaget är så ringa. Heimdal har nu inköpt skioptikon.

1897 har antalet åhörare ytterligare betydligt ökat särskilt i städerna som i Västerås och Köping, *stundom ända till 500 à 600*. Kommittén har ansett sig böra understödja den strävan, som uppstått på åtskilliga ställen, att inrätta ordnade kurser, i det att tydligen syftet med hela denna verksamhet därigenom allra bäst befordras. Å andra sidan har kommitterade lyckats detta år till det minsta möjliga nedbringa organisationskostnaderna, vilka i alla händelser alltid varit låga.

År 1898 ordnade kommittén högsta antalet 71 föreläsningar. För 1899 beviljades förslagsanslag (enda året) på 2.000 kr, och kommittén tillät sig att använda 2.250 kr. Ordföranden Kempe skrev i berättelsen:

Intresset för dessa föreläsningar har de bägge sista åren visat sig ovanligt stort, kanske större än i någon annan del av vårt land. Detta intresse har yttrat sig ej blott däri, att på många ställen föreläsningssalarna varit överfyllda av åhörare, utan ock i bildande av föreläsningssällningar. Dessa sällningar, såsom i Västerås (ej formell förening förrän 1899), Köping, Sala, Norberg, Kungsör m. fl., ha antingen helt och hållet eller delvis med egna medel, anskaffade genom frivilliga bidrag och anslag av kommunen eller staten, under året utövat en verksamhet av ännu större omfattning och betydelse, än den landstingskommittén med sina begränsade tillgångar kunnat åstadkomma. Emellertid har kommittén i sin mån givit väckelsen härtill och ansett som en av sina viktigaste uppgifter att med råd och upplysningar, anskaffande av föreläsare och där det behöfvats med bekostande av sådana befrämja dylika sällningars bildande och understödja dem i deras verksamhet. Naturligen har härigenom arbetet för kommittén väsentligt ökat.

Beroendet av Heimdal hade minskats allteftersom Kempe blev varm i kläderna. Dess hjälp blev också onödig, då våren 1902 i Stockholm upprättades en centralbyrå för föreläsningssälning, vilken följande år omorganiserades till *Folkbildningsförbundet*.

C. Hur föreläsningssälningen växte fram i Västerås.

Det kan vara av intresse att se, hur denna rörelse utvecklades på en särskild ort.

VLT berättar den 29 oktober 1867 (redaktör var konrektor Daniel Olausson):

”Arbetarföreningen i Västerås, som nu räknar 20—30 ledamöter, har för sin tillvaro att tacka förnämligast en särskild mans, målaren W. Nordhs, ihärdighet och energi. Hr N., som deltagit i stiftandet av våra första arbetarsällningar, insåg vid sin ankomst hit nyttan av en sällning även här i Västerås och har däråt ägnat mycken tid och ett nit, som icke skyggat tillbaka för även enskilda uppoffringar. Flera ynglingar och lärjungar av arbetande klassen ha genom hans privata undervisning fått tillfälle uppöva sin förmåga i att skriva och räkna samt dessutom erhållit många vänliga råd och förmaningar, som komma dem väl till pass ute i världen. Samhället står således i stora tacksamhetsförbindelser till denne man, som i tysthet verkat och verkar för mycket gott ibland oss; och det är att önska, att hans verksamhet vinner erkännande och intresse hos alla de sällningsmedlemmar, som vilja och kunna något uträtta för den goda saken.

Tillfälle till besök gives varje söndag, då föreningen kl. 7 sammanträder i hr Nordhs bostad till tankeutbyten och förädlande nöjen, såsom populära föredrag, sånger m. m. Avgiften för inträde i föreningen är 50 öre, en gång för alla, samt 25 öre i månaden till bestridande av diverse löpande utgifter. Arbetare äro vi alla med huvudet eller handen, och samhället vilar tryggt på 2:ne grundpelare: *gudsfruktan* och *arbete*.

Vi anbefalla denna arbetarförening åt samhällets välvilja, under den livliga förhoppning, att alla, som hava myndlingar och lärlingar under ansvarsfull vård, vill taga dem med sig och införa dem i denna association, där de kunna få lära något annat och bättre, än vad gatan och krogarna ha att bjuda på. Vi återkomma till detta ämne, som ger anledning till åtskilliga betraktelser, icke alla av den gladaste beskaffenhet.”

I Arbetarföreningens 50-årsberättelse meddelas, att

”Nordhs bildningscirkel höll sina sammankomster i en för ändamålet hyrd lägenhet, bestående av en större sal och ett mindre rum i övre våningen i den s. k. Södergrenska gården, nuvarande nr 5 vid Nedre Kungsgatan. Här undervisade Nordh mot en ringa avgift ungdomarna i skrivning, räkning, teckning och sång under söndagarna samt även ett par vardagskvällar i veckan. Antalet deltagare var till en början 7 å 8 men ökades småningom till ett 20-tal, vilket föranledde ledaren att — höja månadsarvodet rätt väsentligt. — På hösten 1875 flyttade denne sin verksamhet till en gård på Kyrkbacken, där nu bildningscirkeln skulle under hösten och vintern omdanas till en arbetarförening under Nordhs ledning. Så skedde även under ganska livlig tillslutning av intresserade. Emellertid omöjliggjorde ledarens något härsklustna och allenarådande natur samarbetet mellan honom och större delen av de nytillträdande medlemmarna och en brytning uppstod, varvid Nordh nödgades avgå från ordförandeskapet.”

Till medlemmarnas uppbyggande anordnade den nya föreningen ofta *föreläsningar*, till vilka allmänheten mot en ringa avgift ägde tillträde. Den upprättade också 1877 ett *bibliotek*, som småningom växte till 800 volymer. Mot sekelslutet upphörde dessa verksamhetsgrenar, då *Västerås arbetarinstitut* tillkom.

VLT berättar även om andra föreläsningar. *Litteratören Rudolf Hjärne* hade 1873 300 åhörare på sina tre föredrag om Geijer. 1876 talade *fil. dr Ew. Åhring* om Linné för 60 åhörare och *fil. dr Elof M. Lindman* talade om qvinnan och hennes bestämmelse samt Emot kvinnoemancipationen för 80 åhörare och om Odödligheten m. m. med färre åhörare och ytterligare om Arbetarfrågan. Inträde 1 kr., arbetare 25 öre. 1884 föreläste *Tekniska skolans föreståndare H. Larsson*: Om luftens betydelse för hälsovården. Arbetarföreningens medlemmar fritt, Godtemplarordens och Arbetarringens (inköpsförening) ledamöter 10 öre, övriga 25 öre.

Västeråsönnen C. A. Reuterskiöld kände förpliktelser mot hemstaden. Höstterminen 1893 höll han på Arbetarföreningens lokal en serie på fem föreläsningar om *Kommunalstyrelse*: kommunal- och kyrkostämman, stadsfullmäktige, landsting. 100 åhörare men få arbetare. Våren 1894 fortsatte han med fem föreläsningar om *Rösträttens allmänna historia*: Frankrike, England, Holland, Belgien, Tyskland, Österrike, USA och Sverige, i början fåtaligt besökta men ökade. Fritt tillträde. Intet arvode.

En annan lika generös västeråsare, fil. dr Richard Nordin, föreläste samma vår här först på KFUM om En bild från det romerska kejsardömets dagar och sedan en serie på tre föreläsningar om Rikshövitsmannen Engelbrekt, Riksföreståndarna av Stureätt och Konungen Gustav Vasa.

För 1895 planerades nya serier, men de vidtalade lokala föreläsarna blevo ej färdiga.

Liksom på ett stort antal andra platser i länet — t. ex. Heby, Norberg, Västanfors, Köping, Kolbäck — voro *godtemplarna i Västerås livligt intresserade för folkbildningsarbetet*. På förslag av plåtslagare Aron Danielsson tillsatte de hösten 1896 en *föreläsningskommitté*, som överenskom med lektor Kempe om att få landstingsföreläsningar mot att godtemplarna fritt upplät ordenslokalen tisdagar och fredagar och bekostade annonsering. Så kunde de 1897 hålla 20 föreläsningar i sju serier: Sveriges geografi, Sveriges historia, Elektricitetslära, Fysik, Matematik, Astronomi, Rusdryckerna och Nykterhetslagstiftningen. Detta program möjliggjordes genom att *föreläsarna åtnöjde sig med ingen eller obetydlig ersättning*. Fritt tillträde. Medeltal 300 åhörare, nån gång upp till 500 à 600.

År 1898 kunde kommittén i huvudsak stå på egna ben genom *anslag från staden (500:—), Asea (400:—), och Nordiska Metall ab. (100:—)*. Nu hölls sex serier: Europas geografi, Sveriges historia, Människokroppens byggnad och förrättningar, Fysik, Elektricitetslära, Rom under kejsartiden jämte några fristående föreläsningar, i allt 22 föreläsningar. Även nu föreläste många utan ersättning. Båda åren förekom endast västeråsföreläsare. Fritt tillträde.

Vårterminen 1899 arbetades på samma sätt. Nu hade kommittén på de tre vårterminerna hunnit anordna 63 föreläsningar. För att kunna erhålla statsbidrag beslutade man sig emellertid den 29 oktober 1899 för att *överlämna uppgiften* till den då bildade *Föreningen för Västerås Arbetarinstitut* med Kempe som föreståndare

Västerås arbetarinstitut 50 år 1949. Styrelsen fr. v.: redaktör Ernst Berg, föreståndaren folkskollärare Georg Leontein, studieledare Gunnar Hirdman, byggmästare Edvard Karlsson, rektor Ivar Andrén.

till 1909, efterföljd av *folkskollärare J. P. Malmberg*, alltifrån början sekreterare och kassaförvaltare, och 1919—1951 av *folkskollärare Georg Leontein*. Ur styrelseprotokoll 1 mars 1900:

”Med anledning av att trängsel ofta rått i föreläsningssalen och sittplatserna intagits så tidigt, att en del arbetare, som t. o. m. voro medlemmar av institutsföreningen, och som ej haft tillfälle att i mycket god tid infinna sig, måst nöja sig med ståplats eller stundom återvända med oförrättat ärende, beslöt styrelsen, att medlemmar av föreningen, som infinna sig senast femton minuter innan föreläsningens början, skola äga att mot uppvisande av medlemskort få inträde genom ingången från gårdssidan, att för icke medlemmar, vilka böra begagna ingången från gatan, lämnas sedan tillträde endast så långt utrymmet medgiver, samt att barn under 14 år tills vidare icke äga tillträde.”

Föreläsningsserierna fortsatte ännu några år, men snart blev enstaka föreläsningar regel. Vårterminen 1909 ordnade institutet i samråd med IOGT en s. k. *flyttande folkehögskolkurs* under januari-mars med 8—10 timmar i veckan kl. 7.30—9.30 em med 82 deltagare i föreläsningar, lektioner och övningar. Man hade redan 1903 börjat anordna studiekurser, detta år i kommunalkunskap un-

der 8 veckor med två timmar i veckan, de följande åren i andra praktiska ämnen. Institutet medverkade i upprättandet av *studiehemmet Arosgården*, som övertog denna verksamhet 1918 med *Gunnar Hirdman* som studieledare.

D. Föreläsningsföreningar får statsbidrag.

Bland de 56 föreläsningsföreningar i landet som 1898 erhöles statsbidrag var två från vårt län: *Norbergs arbetarinstitut och Köpings föreläsningsförening* fingo vardera 350 kr. Det betyder, att de måste ha varit i verksamhet året före. På godtemplarinitiativ hade Köpings nykterhetsfolk hösten 1896 tillsatt en kommitté med uppgift att anordna offentliga föreläsningar i allmännyttiga ämnen. Så skapades 25 nov. 1897 *Köpings föreläsningskommitté*, i vilken stadsfullmäktige representerades med tre ledamöter. Landstingskommittén hade då under tre år gett staden 14 föreläsningar. *Norbergsinstitutet* (också godtemplarinitiativ) fick 1897 8 föreläsningar.

Följande år kunde staten ge bidrag till 76 anstalter i landet. För vår del tillkom nu *Sala*, som sen föreningen för två år sen bildades fått 14 landstingsföreläsningar, samt *Kungsör* som fått 15. *Västerås kom i tur år 1900 jämte Arboga*, som under fyra år fått av kommittén 24 föreläsningar. Bidrag gick 1904 även till *Skultuna, Kumla och Ramnäs-Sura*.

När föreläsningskommittén år 1900 kunde redovisa ett medeltal *åhörare vid sina föreläsningar på 201* fann den detta vara tillfredsställande, då föredragen nu så gott som uteslutande höllas på *landsbygden*. Två år senare säger den: Ännu återstår flera folkrika samhällen, där självständiga, av landstingets anslag oberoende föreläsningsföreningar borde bildas. Då kunde landstingets medel uteslutande användas för mindre folkrika platser och kommuner, där detsamma framdeles som hittills är väl behövt.

Länge hade landstinget nu varit *enigt i föreläsningsfrågorna*. Men 1902 blev det strid om bidrag skulle ges till nykterhetsföreläsningar. Förslag härom avlogs. Följande år vände sig Länets allmänna nykterhetskommitté till Konungens befallningshavande med anhållan, att K. B., som hade förslagsrätt hos landstinget, ville föreslå tinget att anslå 800 kr till nykterhetskommittén för anordnande av populärvetenskapliga nykterhetsföredrag. K. B. föreslog i stället, att tinget måtte genom *ökning i någon mån av anslaget till*

anordnande av populära föredrag för arbetare bereda tillfälle till *nykterhetsföreläsningar* utan inkräktning på de allmänt bildande ämnena. *Tinget biföll* och höjde anslaget med 300 kr till 2.300 kr, som utgick till föreläsningskommittén under dess återstående livstid till 1910. Gust. Petersson gjorde 1905 förgäves ett försök att få det höjt till 2.800 kr.

I berättelsen 1904 meddelar kommittén: Som nykterhetsföreläsare har kommittén *huvudsakligast använt läkare*. De lämpligaste platserna för dylika föredrag ha ansetts vara industricentra, ett har på särskild begäran hållits i stad samt några även i församlingar med till större delen jordbruksbefolkning.

E. Kommitténs föreläsningar 1893—1910 fördelade sockenvis.

	1893—95	1896—00	1901—05	1906—10	S:a
Altuna			1	1	2
Arboga	8	25	3		36
„ landsförs.	2	1	2	11	16
Badelunda		1	5	6	12
Berg		2		4	6
Björksta		2	3	1	6
Björskog	3	2	8	8	21
Bro		3	1	4	8
Dingtuna			2	3	5
Enåker		2	1	1	4
Fläckebo	2	7	14	4	27
Frösthult		4	3	2	9
Gunnilbo	2	3		5	10
Haraker	1	4		4	9
Harbo		4			4
Hed	2	5	4	8	19
Himmeta	1	1	4	1	7
Hubbo		8	8	7	23
Huddunge	1	1			2
Härnevi		2	2		4
Irsta	4	10	13	5	32
Karbenning	1	6	10	8	25
Kila		1	1	2	4
Kolbäck		6	26	17	49
Kumla		4	14	16	34
Kung Karl		3	7		10
Kungsör	3	15	6	13	37
Kungs Barkarö			2	2	4
Kungsåra		7	6	2	15

	1893—95	1896—00	1901—05	1906—10	S:a
Kärrbo		1	3		4
Köping	6	12	3	2	23
„ landsförs.				2	2
Lillhärad			2		2
Lundby			1	3	4
Malma	1	11	16	10	38
Medåker	5	5	2	9	21
Munktorp	2	6	4	24	36
Möklinta			1		1
Nora	2	1	3	2	8
Norberg	3	17	1		21
Norrby			5	13	18
Odensvi				5	5
Ramnäs	2	4			6
Romfartuna		4	2	6	12
Rytterne		1	5	11	17
Sala	5	15	4	3	27
„ landsförs.			10	7	17
S:t Iljan		1	5		6
Sevalla			4	4	8
Simtuna	4	2	5	2	13
Skerike				1	1
Skinnskatteb.	4	2		7	13
Skultuna	2	11	17	9	39
Sura	4	1	3		8
Svedvi	1	1	3	6	11
Säby		9	4	6	19
Säterbo			2		2
Tillberga			4	5	9
Torpa			7	1	8
Torstuna	1	2	1		4
Tortuna	1	4	4	4	13
Tärna					—
Vittinge	1		7	7	15
Västanfors	1	4	16	10	31
V. Färnebo		5	6	1	12
V. Lövsta	10	8	14	5	37
V. Våla		9	2	5	16
Västerås	12	34			46
„ Barkarö			2	3	5
V. Skedvi			1	6	7
Ängsö		3		6	9
Österunda		1			1
Ö. Våla	2	3		2	7
Summa				1,042	

III

LANDSTINGET STÖDJER ALLMÄN FOLKBILDNINGSVERKSAMHET

1. Landstinget tillsätter folkbildningskommitté.

Det blåste starka kulturvindar i början av det nya seklet. De medförde nya uppslag och ett allmännare intresse på folkbildningsområdet. Det gällde främst de djupa leden, som också genom röst-rättsreformer, särskilt på det kommunala området, kunde tilltvinga sig ökad tillgång till kunskapens källor.

Lindmans kommunala rösträttsreform 1909 med proportionella val och rösträttsskalans sänkning från maximum 100 till 40 röster medförde, att en hel del folkbildningsintresserade vänstermän blev insatta i 1910 års landsting. Bland dem var Västmanlands läns tidnings redaktör *Anders Pers*. I motion hemställde han, att landstinget måtte utvidga sitt folkbildningsstöd till att omfatta *ej blott föreläsningar utan även bibliotek samt utbildning av folkbildningsledare och bibliotekarier. Tinget biföll* och höjde anslaget till 2.500 kr samt bestämde på förslag av Karl Östlund att stödet skulle gälla *även den begynnande studiecirkelrörelsen*. I stället för den gamla föreläsningkommittén tillsattes *”Landstingets kommitté för folkbildningsarbetet i länet”*, som lämnades fria händer att på bästa sätt använda anslaget för ändamålets vinnande. Den förre ordföranden Thorbjörnsson kom ej med men väl kommitténs två övriga ledamöter, *domprosten Fr. Fåhræus som ordförande och lantbrukaren Gust. Petersson i Björskog*, vartill som nya kom tryckerifaktorn *Karl Östlund, Köping, bokhandlaren J. H. Ericson, Sala, och folkskolläraren Ivar Andrén, Västerås*, vilken av Pers var predestinerad till kommitténs sekreterare, kassör och verkställande ledamot. Jag fullgjorde denna uppgift till utgången av 1944 men kvarstod i kommittén t. o. m. 1949.

Med 1914 avgick Fåhræus ur kommittén, och den nya givens män lyckades då sätta in *Pers i kommittén som ordförande* med 23

röster, medan 19 tillföll den populäre komministern i Köping Axel Lutteman. Pers kvarstod till 1937 och efterföljdes som *ordförande* av redaktören för Västmanlands Folkblad *Emil Olovson*, vilken inträtt i kommittén egentligen för att få ner föreläsningssarvodena. I sitt partiarbete och eljes tog han aldrig ersättning, ofta ej ens för bilkostnader, och då landstinget införde sammanträdesersättning för kommittéerna, tog han aldrig ut sådan. När han fann nedprutning omöjlig, avgick han redan följande år och fick till efterträdare *lantbrukaren L. J. Ekström i Ekeby, Svedvi*, vilken förde klubban till 1947. Från Bosæus 1894 till Pers 1937 hade kommittén landstingsutsedda ordförande, varefter den fick förtroende att själv utse sin ledare.

Folkbildningskommittén hade till 1937 fem ledamöter. Då folkbildningsarbetet uppbars av vänstersinnat folk, hade personer av denna riktning insatts i kommittén (Ekström tillhörde bondeförbundet). På förslag av högern utökade landstinget 1937 kommittén till sex ledamöter för att kunna bereda plats för en högerman, som blev *läroverksadjunkt Hj. Thyresson i Västerås*, vilken 1944 efterträddes av *länsjägmästare E. Nyblom, Västerås*. Kommittén *omdöptes 1953 till Landstingets Kultur- och Undervisningsnämnd (KUN)* med även landstingets yrkesskolor m. m. som arbetsområde.

Under sin långa levnad — 1860—1951 — gjorde *Anders Pers* mycket betydelsefulla insatser både på riks- och länsplanet, ej minst som främjare av folkkultur. Enda barn till en bonde i Vinäs, Mora, fick han efter folkskolan under en sommarkurs utbildad sig till småskollärare. Efter några års tjänstgöring blev det en vinterkurs på Dalarnes nystartade folkhögskola samt allmän praktik på kontoret hos kommunalpampen och riksdagsmannen Bälter Sven Ersson. Men nu hade Anders bildat familj och ville bli självständig jordbrukare. Bälter Sven köpte en stor gård i Grällsta i Kumla socken på Västmanlandsslätten, där han placerade Anders som förvaltare. Det blev tio strävsamma men framgångsrika och lyckliga år. I den konservativa bygden lyckades han dock bilda en godtemplarloge och bygga ett ordenshus som kulturcentrum. Som *IOGT:s distrikttemplare i länet 1892—96* gjorde han flitiga föredragsresor och fick till stånd landets första ordenshusbyggnadsfond. Med Bälter Svens fortsatta stöd inköpte han 1898 den liberala Västmanlands läns tidning, åt vars skötsel han ägnade resten av sitt liv. Man lade också på honom uppdrag som *stadsfullmäktig och landstingsman*, tills han begärde befrielse 1937. Dalarna satte honom som *riksdagsman i första kammaren 1910—27*.

I riksdagen gjorde Anders Pers stora ansträngningar för att hjälpa det ägosplittrade Dalarna till att äntligen få en för dess förhållanden passande jordskifteslag. Det lyckades också. Tillsammans med landshövding Walter

Redaktör Anders Pers,
Västerås.

Murray förmådde han vid indelningsverkets upphörande rädda åtminstone miljonen av de västmanländska böndernas gjorda insatser — som staten redan hade tagit hand om — till en *"Rotebällarnes besparingsfond"*, vars avkastning går till uppgifter av betydelse för länets landsbygdsbefolkning, och därtill fick de till stånd riksdagsbeslut om en fördjupning av Södertälje kanal till fromma för Mälarsjöfarten.

Som *medlem av styrelsen för Västmanlands fornminnesförening* var han den främst verksamme i uppgiften att återställa de båda väldiga skeppsättningarna vid Anunds hög i Badelunda genom uppresning av jätteblocken. Sin starka känsla för hembygdsvärden visade han också som tidningsman. Länstidningen fick genast ett mycket uppskattat julnummer, en tid med namnet *"Från Mälärstrand till Städjan"*, där man främst fann skildringar från hans båda hembygder. Prenumeranterna fick också 1904 i förnämligt nytryck den utförliga hembygdsboken av *Olof Grau "Beskrifning öfver Västmanland"*, som första gången utkom 1754.

Anders Pers var ordförande i den av honom skapade Landstingets folkbildningskommitté 1915—1937. I Västmanlands läns folkhögskolkursförening var han vice ordförande 1919—1929. I dess fortsättning Västmanlands läns bildningsförbund var han ordförande 1929—1944. Förbundets ende hedersledamot blev han 1930.

2. Landstingets anslag till folkbildningskommitténs allmänna verksamhet.

för åren 1911—1944. Anslag till speciella uppgifter ej medtagna.

1911	2.500	Kommittén fattade landstingets uppdrag i
1912—19	3.000	folkbildningsarbetet som en "hjälp till själv-
1920—22	6.000	hjälp" med huvudsaklig vikt på råd och upp-
1923	4.000	slag i arbetet. Anslagskraven höllos måttliga.
1924—26	4.500	Ökningen 1920 motiverades med den nya
1927—30	6.000	Folkhögskolkursföreningens behov och 1931
1931—33	8.000	med stiftandet av Bildningsförbundet. Sänk-
1934—35	7.000	ningarna 1923 och 1934 föreslog kommittén
1936	8.000	själv med hänsyn till landstingets på grund
1937—38	9.000	av allmän ekonomisk depression försämrade
1939—44	10.500	

skatteinkomster. Det gällde alltid att finna även andra inkomstkällor för olika verksamhetsgrenar. Den efterföljande tiden ställde helt andra krav på landstingets anslagsvillighet.

3. Kommittén hjälper biblioteken.

Allt intill 1800-talets slut hade såväl stat som landsting ansett, att stöd till de folkliga biblioteken ej kom dem vid. Förgäves hade frågan väckts i riksdagen både i början, mitten och slutet av seklet.¹ Men 1902 lyckades folkskollärarna Fridtjuv Berg och Emil Hammarlund få riksdagen med på begäran om utredning, som 1905 resulterade i proposition och beslut om högst 75 kr sammanlagt till skol- och folkbibliotek i samma kommun. Även föreningsbibliotek fick bidrag. Vid första utbetalningen 1907 erhöll 21 bibliotek i länet bidrag.

Som ecklesiastikminister kunde Fridtjuv Berg 1912 få riksdagen att utan debatt och votering besluta en betydlig förbättring. Skolbibliotek kunde få upp till 150 och folkbibliotek 400 kr mot minst lika mycket i andra inkomster (endast ettdera i varje kommun) medan studiecirkelbibliotek (även flera i samma kommun) måste prestera minst dubbelt.

¹ Folkbiblioteken i Sverige av Knut Tynell.

När *Landstingets folkbildningskommitté* började sin verksamhet år 1911 beslutade den redan vid sitt första sammanträde infordra uppgifter om biblioteksverksamhetens ståndpunkt i länet för att kunna bedöma dess behov av hjälp. Samma år gjorde VLT en undersökning härom och fann, att *bibliotek fanns ganska allmänt i orterna men oftast föråldrade* och placerade i folkskolorna eller på pastorsexpeditionerna. Ett 20-tal ägdes av nykterhets- och andra föreningar. Om läget 1914 meddelar VLT: Av länets 73 kommuner (stad och land) sökte och *fick nu 25 statsbidrag till folkbibliotek*. Av dessa hade 13 även skolbibliotek. Nio hade blott skolbibliotek. Alltså *34 kommuner med statsbidrag*, och då var *ändå länet bland de främsta i landet*. 1916 noteras en ökning till 43 eller 62 % av kommunerna och 1919 till 44 folk- och 47 skolbibliotek, som tillhörde 44 kommuner, medan *12 kommuner aldrig sökt statsbidrag*. 1922 gjorde det ekonomiska läget, att nya bibliotek ej kunde upprättas.

Till denna raska utveckling bidrog folkbildningskommittén. Den begärde och fick uppgifter från godtemplarnas, templarnas och blåbandisternas studiecirkelverksamhet och fann, att här främst behövdes tillgång till sådana böcker, som sällan funnos i biblioteken. Den *lämnade då cirklarna inbundna böcker* räknat efter 1 kr pr cirkelmedlem under tre år men sen 75 öre tills anslaget upphörde 1929. Detta blev indirekt ett kraftigt stöd till studiecirkelbiblioteken med deras ogynnsamma statsbidragsvillkor. Kommitténs sammanlagda bidrag till dem steg till maximum 2.150 år 1923. När statens bidrag från 1930 höjdes till likhet med folkbibliotekens fann kommittén lämpligare att *ge cirklarna hjälp i annan form*.

Folkbiblioteken i länet har visserligen aldrig fått direkta landstingsanslag, men kommittén har på mångahanda sätt bidragit till deras raska framryckning ända tills *Landsbiblioteket* i Västerås år 1952 trädde i funktion och *kunde överta ansvaret för den fortsatta utvecklingen*.

För boken och biblioteken nitälskade i högsta grad den 1915 i folkbildningskommittén inträdande ordföranden Anders Pers. Vi gjorde *årliga framstötningar* till kommuner och personer *om upprättande av nya och utveckling av befintliga bibliotek*, så att de kunde bli berättigade att *få statsbidrag*. Sekreteraren fick fungera som *"bibliotekskonulent"* i bygderna. Redan vid folkbildningsmötet 1911 hade bibliotekarier fått en *duvning i biblioteksskötsel*. Nu

ordnades genast sommaren 1915 ett *tvådagars biblioteksmöte* under ledning av *bibliotekskonsulent F. Hjelmqvist* med hjälp av fyra folkskollärare: bibliotekarierna i Norberg och Köping A. Friberg och K. J. Österberg, IOGT:s distriktsstudieledare G. A. Ljungberg i Riddarhyttan och kommittésekreteraren. *Rektor S. Landtmansson informerade om Stiftsbiblioteket*. Om mötet rapporterade kommittén till landstinget:

Uppgiften var att väcka intresse och lämna råd och anvisningar företrädesvis för folk- och skolbiblioteks inrättande och skötsel. Det var nödvändigt att nå hela länet. Intresset visar sig nämligen vara ojämnt fördelat: *bäst i Norbergs bergslag, industribygden och städerna*, sämst i Upplandsdelen och angränsande socknar i länet. För att hela länet skulle nå *utfästes dagtraktamente — 10 kr — och järnvägsresa för en stipendiat från varje kommun*. Skolrådsordföranden ombads tillse, att denne utsågs av biblioteksstyrelsen eller där bibliotek saknades på annat sätt. I några fall måste kommittén direkt utse stipendiat, då de legala organen ej ville fungera. Inbjudan utfärdades f. ö. i sådan form, att det folkliga intresset för saken skulle känna sig tilltalat. Syftet nåddes. Mötet blev gott besökt av intresserat folk från hela länet, såväl utsedda stipendiater som andra. Övervägande var det biblioteksföreståndare, vanligen folkskollärare men därjämte präster, skolrådsledamöter, medlemmar i studiecirkel osv, i allt omkring 150 personer, därav hälften stipendiater. — *Möteskostnaden gick på över 1.000 kr*.

När staten 1920 började ge bidrag till *grundligare bibliotekskurser*, passade kommittén på och fick det *första bidraget till en veckas kurs på Arosgården i Västerås på sommaren*. I kursen deltog 9 bibliotekarier vid folk- och skolbibliotek och 19 från studiecirkelbiblioteken. Även nu fingo de rese- och traktamentsersättning.

Vid kursen bildades *Västmanlands läns biblioteks förening* med *K. J. Österberg i Köping som ordförande*. Den levde dock ej många år, då den inte fann sig ha någon uppgift vid sidan om folkbildningskommittén.

Kursen upprepades på samma plats sommaren 1928, nu med *bibliotekskonsulent H. Küntzel och fil. kand. Hildur Peterson-Berger* som föreläsare och övningsledare jämte ytterligare fyra föreläsare. Denna gång deltog 22 folk- och skolbibliotekarier och 13 från cirkelbiblioteken samt 1 från centrallasarettets bibliotek och 7 andra intresserade. Stipendieförmåner gavs liksom förut. — Från 1935 indrog staten sitt bidrag till sådana kurser.

Mellan de större kurserna *hölls smärre med kommitténs stöd*. Så

ordnade IOGT 1922 en *tvådagarskurs i Västerås* med hjälp av *bibliotekskonsulent F. Hjelmqvist med fru*. Annars var *Bildningsförbundet* vanligen förmedlare. *Bibliotekarie Harald Nordström från Borlänge* ledde sålunda 1930 tvådagarskurser för fyra kretsar i länet. Följande år gällde det Västerås och stadens många bibliotekarier och därtill fick bibliotekarierna i Jordbrukarungdomens förbund träning vid en kurs på Tärna folkhögskola. IOGT fortsatte så nästa år med samling i Sala, Köping och Västerås. *Bildningsförbundet använde Nordström och folkskollärare Emil Nord från Ås-hammar* 1938 till kretskurser på fyra orter och följande år i Väster Färnebo samt *bibliotekskonsulent Bengt Hjelmqvist* året efter i Tärnsjö. I Arboga höll *centralbibliotekarie S. O. Hellmér* från Umeå sommaren 1948 en veckoslutskurs biträdd av fem utbildade bibliotekarier för övning i smågrupper med ett 60-tal deltagare från kommun-, skol-, förenings- och cirkelbibliotek.

Sveriges allmänna biblioteks förening ordnade från 1940 *korrespondenskurser i biblioteksskötsel*. Kommittén beslutade betala kursavgift för bibliotekarier i länet. Vid årsskiftet hade 26 västmanlänningar anmält sig, vilket var $\frac{1}{4}$ av hela antalet deltagare. Följande år tillkom 16 folk- och 6 cirkelbibliotekarier. Kursen hade dock lagts så omfattande, att många bibliotekarier vid småbibliotek hade svårt att fullfölja den. När kursen efter ett par år upprepades och förkortades, hjälpte kommittén 24 bibliotekarier med avgiften till denna.

Alla ansträngningar gav till resultat, att år 1932 *statsunderstött bibliotek* — folk- eller skolbibliotek, vilket som ensambibliotek vanligen fungerade även som folkbibliotek — *fattades endast i småsocknarna Himmata, Lillhärad och Tärna*, medan $\frac{1}{5}$ av landets kommuner var utan 1939. Arbetet för bibliotekens effektivisering gynnades genom bildandet av storkommunerna, där *småbiblioteken som filialer* till större kommunbibliotek fick större möjligheter. ABF i länet gick raskt in på denna linje och med 1954 *blev dess sista föreningsbibliotek kommunaliserade*. IOGT-distriktet åter har ännu 1963 kvar ett *30-tal föreningsbibliotek*, det största i Ängelsberg, där det fungerar som allmänt folkbibliotek.

Till folkbiblioteken hör även *sjukhusbiblioteken*, vilka från 1920 erhöll statsbidrag med 1 kr pr sängplats. Sedan kommittén från flera län skaffat sig upplysningar om det praktiska ordnandet

kunde den hjälpa överläkare L. Norrlin vid centrallasarettet i Västerås till grundande 1928 av bibliotek där genom att ordf. Pers skänkte 500 kr som motsvarighet till statsbidrag med samma belopp medan dr Norrlin skänkte en mängd böcker. En sköterska deltog i en av bibliotekskurserna. Då statsbidrag efter några år ej söktes, gjorde kommittén ny påstötning med resultat.

Västmanlands läns pedagogiska bibliotek startade 1911 och verkade som ett centralbibliotek för länets lärare. Det fick från 1912 årliga anslag av landstinget, under sju år 300 och fyra år 500 kr. Den ekonomiska krisen på 20-talet föranledde anslaget indragning. Folkbildningskommittén kunde ge en handräckning, en gång 100, en annan 500 kr. I början var det lättillgängligt uppställt i Wennbergs bokhandel i Västerås, sedan i Herrgårdsskolans lärarrum. Under bibliotekets hela tillvaro var initiativtagaren Ivar Andrén ordförande, kassör och bibliotekarie. När han 1920—32 var rektor för småskolseminariet i Västerås blev det uppställt i seminariets biblioteksrum och utnyttjades även av seminaristerna. Efter åtskilliga års förpuppning uppgick det i det nya Landsbiblioteket.

Anders Pers var upphovsman till frågan om inrättande av landsbibliotek i Västerås. Då han 1915 kom in i statsutskottet fann han, att stiftsbiblioteket i Linköping hade statsbidrag på 1.500 kr, under det att Västerås betydande stiftsbibliotek blott fick 300 kr ur läroverkskassan. Då fick dess bibliotekarie lektor S. Landtmansson vid sommarens folkbildningsmöte i Västerås redogöra för hur det kunde vara till hjälp i folkbildningsarbetet. Pers fick 1918 riksdagen att begära utredning om hjälp till stiftsbibliotekens effektivisering.² I utredningen blev han ledamot. Den föreslog 1923 statsstöd till de större stiftsbiblioteken att under namn av landsbibliotek fungera både som vetenskapliga och centralbibliotek och därjämte även som stadsbibliotek. Förverkligandet berodde på lokala initiativ. Pers motionerade i saken i stadsfullmäktige och landsting, men i båda hade han den ekonomiskt försiktige drätselstyrelsechefen Öberg emot sig, vilken fick dem att avslå engagemang. Först 1939 anslag tinget 50.000 till byggnad och 3.000 kr under fem år sen verksamheten kommit igång. Stadsfullmäktige hade emellertid redan 1929 tillsatt

² Biblioteken i Sverige av Knut Tynell.

Landsbiblioteket i Västerås. Utlåningshallen. T. v. skymtar läsesalen. Bilden tagen från den rymliga bokläktaren över expeditionsrummen.

en kommitté för utredning om inrättande av landsbibliotek, i vilken bl. a. ingick folkbildningskommitténs ordförande och sekreterare. Den vidsynte bokvännen Anders Pers fick dock ej uppleva den dag år 1956 när landsbibliotekets förnämliga hus invid domkyrkans kor äntligen kunde invigas. I portalen möter vi dock med all rätt hans porträttmedaljong och hans livslinje: *Lärare, Bonde, Tidningsman*.

4. Kommittén stödjer föreläsningar, kurser och studiecirklar.

De fyra första åren verkade kommittén i första hand fortfarande som föreläsningskommitté. När initiativtagaren Anders Pers 1915 inträdde som ordförande började vi med nya uppslag. För att sprida kännedom om olika bildningsmöjligheter utgav vi 1916 en

20-sidig propagandaskrift "Bildningstillfällen för ungdom och äldre i länet" med uppgifter om folkhög- och lantmannaskolor i länet, om centralslöjdskolan och tekniska skolan i Västerås, om hushållningssällskapet och skogsvårdsstyrelsen samt om föreläsningföreningar, bibliotek och studiecirkel samt fruktodlarföreningar. Den aktualiserades och utgavs ånyo 1921, då den även kunde göra reklam för de nya flyttande folkhögskolkurserna.

Vi knöt nära förbindelser med de arbetande på folkbildningsfältet, och för samarbetet bildade vi nya organisationer. Vi möttes av stort intresse härför. Kommitténs verkställande ledamot, sekreteraren, invaldes i styrelserna och blev småningom den verkställande även i dem, varigenom arbetet effektiviserades och omkostnaderna förbilligades.

Personförbindelsen knöts först med *Föreläsningförbundet* och sedan med den nybildade *Folkhögskolkursföreningen* och dess efterföljare *Bildningsförbundet*. När *Landstingets yrkesskolor* grundades 1934 blev det åter en naturlig personunion, t. o. m. ifråga om hela kommittén = styrelsen.

Vi börjar med att ge en historik över den särskilda organisationen för föreläsningverksamheten.

A. Samverkan med Västmanlands läns föreläsningförbund.

Vad var egentligen syftet med föreläsningarna? Härpå gavs ett svar i det betänkande, som *Sakkunniga för föreläsningverksamheten* avgav 1911: I de icke topografiskt men väl i avseende på tillgången till bildningsmedel perifera landsdelarna borde föreläsningarnas syfte till att börja med inte sättas högre än att *inrikta smaken på ett bättre tillvaratagande av de lediga stunderna*. I samma mån en trakt haft eller har tillgång till andra bildningsmedel eller till förädlade förströelser, dess mera böra fordringarna på de därstädes anordnade föreläsningarna inrikta sig på *det undervisande syftet*. — På utredningens förslag fick föreläsningföreningar på avlägsna orter *statsbidrag till reskostnader*.

I landstingsmotionen 1910 hade Pers framhållit, att tillkomsten av en mängd föreläsningföreningar med både statligt och kommunalt stöd helt förändrat förhållandet ifråga om landstingets föreläsningverksamhet. Nu borde man inskränka sig till att *söka få fram före-*

Folkskollärare A. G. Bäckström,
Strömsholm.

ningar även på övriga orter genom att där ordna intresseväckande föreläsningar, varjämte *instruktionsmöten* för föreläsningföreståndare m. fl. borde anordnas. Tinget anslöt sig till dessa synpunkter. Sistnämnda uppgiften tillgodosågs redan första året vid det av kommittén ordnade *stora folkbildningsmötet i Västerås*, där instruktionsföredrag hölls av föreläsningrörelsens grand old man *professor Knut Kjellberg*.

Föreläsningföreningarna i länet skapade 1910 ett samarbetsorgan "Västmanlands läns föreläsningförbund" som 1913 anslöt sig till den då bildade "Föreläsningförbundens riksorganisation". Ordförande och föreståndare under de två första åren blev föreståndaren för Siende härads föreläsningförening *pastor O. Brounéus, Tillberga*. Efterträdaren *folkskollärare A. G. Bäckström, Strömsholm*, verkade under tolv år. Om hans arbete säger 25-årsberättelsen följande:

Bäckström hade värmlänningens livliga verkamma kynne. Föreläsningförbundet var hans skötebarn, som han ägnade de trängnaste omsorger. Hans största glädje var att få komma ut i bygderna och med sin lätta värmländska tunga uppbygga befolkningen med målande, ljusbildbelysta skildringar från sitt reseliv eller från Karl XI:s liv på det kära Strömsholm. När han efter 1½ timme slutade, kunde man som i det avlägsna Näverkärrat i V. Skedvi undra, om det verkligen skulle sluta så snart och mangrant gå fram och tacka med handslag. Det goda hjärtat förmådde honom

också att på allt sätt hjälpa sina strömsholmare, stallfolket, allra helst med juridiska svårigheter vid tomtköp, pensionsfrågor etc, och han tröttnade ej att hos k. maj:t föra talan för sina vänner statstjänarna på platsen. Liksom efterträdarna hade han att dras med svårigheten att få in rekvisitioner och brevsvar inom rimlig tid och blev nog på sistone betraktad som kärv pedant.

Folkbildningskommitténs sekreterare blev 1916 vice ordförande i föreläsningförbundet. Vid Bäckströms avgång 1923 valdes han till ordförande, medan *folkskollärare G. A. Ljungberg i Riddarhyttan* övertog föreståndare- och kassörskapet. Han tillhörde också ledningen för folkhögskolkursföreningen och fick många föreläsningföreningar att ordna folkhögskolkurs på sin ort. När han efter fyra år avgick, fick *ordföranden Andréén även överta föreståndare- och kassörsuppgifterna*, som han förvaltade till sin avgång som bildningskonsulent 1944. Samma uppgifter tillföll också de följande konsulenterna. Vid denna anordning skötte folkbildningskommitténs expedition korrespondensen och kommittén behövde ej längre ge kontant bidrag till förmedlingen. Därtill kunde nu förbundet *slopa alla års- och förmedlingsavgifter* till fromma för både föreläsare och föreningar, vilka också gratis erhöll alla blanketter och annan service.

Föreläsningförbunden i länen skulle främst ha till uppgift att ordna turnéer för föreläsare. Därför fick de också *från 1908 uppbära statsbidrag* på något hundra kronor. Detta var dock här i början omöjligt, då alla ville ha *föreläsningar vid veckoskiftet* och lätt kunde få föreläsare från närbelägna Stockholm och Uppsala. Av de 21 föreläsningföreningarna anslöt sig också vid starten endast 16. Det var städer och större orter som svek. De tog sina föreläsare direkt från Folkbildningsförbundets byrå i Stockholm. *Turnéer kunde dock ordnas för en och annan storföreläsare*. Så reste västmanlandssonen *professor Helge Nelson i Lund* en månad i sträck i länet och klargjorde våra geografiska förhållanden. *Skogvaktare Gustafsson i Bomhus* och *"jordbruksaposteln" Rösiö från Jönköping* gick också fint i bygderna. Rösiö kunde hålla 6—7 föreläsningar per dag och dra ända upp till 700 åhörare. Senare kom turen till *Harry Blomberg* och *Albert Wiksten*.

Första uppgiften blev emellertid att skaffa fram *ortsföreläsare*, som borde ställa sig billigare och mera lättillgängliga för de mindre och avlägsnare orterna. Redan andra året kunde också förbundet

utsända en första förteckning med ej mindre än *35 länsföreläsare*. Sen utkom supplement årligen. Dessa utnyttjades också. Så var 1915/16 Bäckström i farten 20 gånger, rektor Bosson 13 och pastor Dreiwitz 11 ggr. Antalet förmedlade föreläsningar steg först 1915 till över 300 och höll sig däromkring i tio år.

Föreläsningkonsulenten Nils Lundahl höll 1913 sammanträde med föreläsningföreståndarna i länet. Med hänvisning till statistiken för 1911 hävdade han då, att *vårt län stod främst i föreläsningshänseende*. Det lilla länet hade blott 5 % av landets folk-mängd men likväl tog våra 21 föreningar nära 5 % av hela statsbidraget. Men så hade också *hållits 543 föreläsningar* eller 5 % av rikstalet. Kolbäck hade haft ett medeltal åhörare av 198 och Västerås 400. Länet stod fortfarande högst 1916 med 35 föreläsningar pr 10.000 invånare med Örebro län närmast med 32, medan riksmedeltalet var 19.

Givetvis medförde första världskriget besvärligheter även för denna verksamhet. Svåraste verkan hade den efterföljande ekonomiska depressionen med stor arbetslöshet. Folkbildningskommittén hade själv sänkt sina anslagskrav. Från 1920 kunde nya föreläsningföreningar på grund av minskad anslagssumma ej få statsbidrag de första åren. De måste likväl hjälpas. När föreläsningförbundet 1922 hemställde till kommittén om fortsatt propaganda för bildande av föreläsningföreningar måste vi svara, att vi alltfört skulle verka härför men att den närvarande tiden ej syntes lämpad för utvidgning av föreläsningrörelsen. Nya tag togs när landstingsanslaget såväl som statens snart åter höjdes. Antalet statsunderstödda föreläsningföreningar i länet var 1926 31 med ett *maximum 1930 på 46*. Sen dalade det åter häftigt vid 30-talets nya depression. Förbundet förmedlade 1927 358 föreläsningar och 1929 554.

Under tiden hade bladet vänt sig. Det blev allt omöjligare med lördagsföreläsningar. *Turnéer kunde ordnas* i allt större utsträckning. Vi utsände till föreningarna stora *illustrerade affischer* för turnéföreläsaren jämte sådana i småformat i mängd, som kunde spridas genom skolbarn, med mejeriskjutsar och i butiker. Det gällde också att få lockande föredragsrubriker. En författarinns *"Ensamhet och gemenskap"* kunde bli *"Kanske kvinnan finast kan tolka ensamhetens tomhet och gemenskapsbehovet"*. *"Skolbarnsvården"* blev *"Barnen äro vår rikedom"*. Så tillkom anskaffande av klichéer och uppgifter till illustrerade tidningsnotiser särskilt vid

Barnavårdskurs i Österunda socken.

turnéer. Länets två största tidningar förmåddes gratis var fredag ta in *kommande veckas föreläsningsprogram* för länet.

Ej minst viktigt var, att förbundet med bidrag från staten och folkbildningskommittén 1928 kunde anskaffa en portativ *biografapparat* "Kinobox". Den utlånades gratis till bygderna och kom till flitig användning i konkurrens med radioapparaternas och biografernas lockelse. Sen kom smalfilmen och vi kunde på samma sätt skaffa en mera lätthanterlig *smalfilmsapparat*. Men ljudfilmsapparat fick vi nöja oss med att låna.

Föreläsarna for ofta ut till bygderna efter en sträng arbetsdag i skola eller verk och behövde ha vilsam bekvämlighet på resan. Men föreståndarna brummade över kostnaden. Vi vände oss 1932 till *järnvägsledningarna* — då enskilda — som välvilligt utan prisförhöjning *lät dem resa i den bättre klassen*.

Det gällde också att ta vara på möjligheterna att få *gratisföreläsare*. Hushållningssällskapet kunde hjälpa ifråga om jordbruk, Skogsvårdsstyrelsen när det gällde skogsskötsel, Röda korset hjälpte beträffande hälso- och sjukvård, Fattigvårds- och Barnavårdsförbunden med respektive ämnen, Gymnastikförbundet — som hade

Radiokurs på Tärna folkhögskola 1936. T. h. rektor Hjalmar och fru Anna Bosson, i mitten folkhögskollärare Nils Carli, t. h. om honom föredragschefen Yngve Hugo.

stöd från Rotehållarnes besparingsfond — för gymnastik och bad (här var Jan Ottosson vid Tärna folkhögskola den store ivraren), Brandskyddsförbundet för sitt gebit, Älvkarleby kraftverk och Bergslagens gemensamma kraftförvaltning om elförsörjningen och hemelektrifieringen, Sparfrämjandet, Skattebetalarnas förenings budgetbyrå med fru Alice Jeanson som populär föreståndare och föreläsare samt sparbankerna för det alltid aktuella sparandet, trädgårdsföreningar i vad avsåg trädgårdsföreläsningar och lantmannaföreningar om lantbostaden. När befolkningsfrågan blev aktuell 1935 kunde Svenska familjevärnet bistå oss. Samma år hjälpte vi Husmodersförbundet få fast fot i länet och fick därmed också föreläsare på detta ämnesområde. Jag fick även sköta anordnandet av Samverkande bildningsförbundens föreläsningar i länet och fick samma uppdrag av Centralförbundet för nykterhetsundervisning.

De nya bestämmelserna 1928 om statsbidrag till föreläsningar gjorde, att *föreläsningsförbundet* nu kunde med statsbidrag verka som *föreläsninganstalt* för orter utan föreläsningförening. Därigenom kunde folkbildningskommittén få bördan lättad beträffande

denna verksamhet, som den dittills ensam stått i ansvar för. Med fortsatt bidrag från kommittén kunde förbundet följande år på detta konto bokföra ej mindre än 129 föreläsningar till en kostnad av 3.000 kr. Därtill kom de angivna gratisföreläsningarna med anslag från olika håll, så att årskostnaden kunde komma att överstiga 5.000 kr. Däri ingick dock även gratisföreläsningar till föreläsningssällskapet.

Så syntes rörelsen bli hotad av det nya radiointresset. Men Carli hade blivit insatt i Radiotjänsts styrelse, och så förmådde han radiochefen Yngve Hugo att förlägga radions första folkbildningskonferens utanför Stockholm på Tärna folkhögskola sommaren 1936. Det blev en innehållsrik dag. För att konferensen skulle kunna börja tidigast möjligt ordnades bussar från länets olika kanter. Resor, uppehälle och allt annat stod radion för, så att folkbildningskommittén som garant slapp undan all kostnad. 100 folkbildare deltog med liv och lust och blevo intresserade specialister på ledning av radiocirklar. Vi anknöt också programmen för föreläsningar och kurser i vid utsträckning till de kommande radioserierna och införde gärna i dem inledande föreläsningar till serierna, som skulle locka allmänheten att lyssna på dem. Vid kurserna sålde vi även böcker i anslutning till serierna. Vi lät också utarbета studiebreve till dem, som radion villigt tryckte. Det var bara så förtvylt svårt att få veta kommande ämnen innan föreläsningsserierna måste uppläggas. Radion skänkte mig också en radioapparat att medföra i bilen och använda vid mina otaliga kursavslutningar och andra folkbildningsträffar till gemensamt åhörande av radioföredrag. Det visade sig emellertid ej möjligt att få uppmärksamheten samlad inför högtalaren på samma sätt som när talaren var personligen närvarande.

De radioserier som mest intresserade var Moderna svenska berättare, Vardagens psykologi, Befolkningsfrågan, Våra bostäder, Ludvig Nordströms Lortsverige, Vår tids folkrörelser, Våra barn i skolåldern och Ungdomens värld.

Så kom andra världskriget. *Tidskrift för föreläsningssällskapet* 1940:2 hade en intervju med bildningskonsulenten i Västmanland:

Hur har det gått denna krigsvinter? — Oron i världen har väl på ett och annat håll minskat intresset för de vanliga föreläsningarna och något sänkt publiksiffran. Men vi har i stor utsträckning lagt in aktuella ting.

Vi har i det längsta dröjt med att fastslå terminsprogrammen för att kunna få med sådant som det aktuella läget kräfter och även, särskilt under vårterminen, lämnat luckor som fyllts under terminens gång.

Det blev väl svårigheter? — Det är ju bekvämare att trycka programmen och sen vara fria tills nästa ska göras upp. Men hos oss är det ständig kontakt mellan föreningarna och föreståndaren i alla fall. Till honom meddelar föreläsarna förfall, och han har lätt att se, om någon föreläsare som är ute i orten kan rycka in eller förhandla om insättande av en aktuell föreläsning.

Vilka aktuella ting? — När vi i somras såg, att krigsfaran blev hotande för oss, inriktade vi oss på *bem- och luftskydd*. Försvarsassistenten i länsstyrelsen kapten G. Rosenquist ställde sig till förfogande. Hans resor i egen bil betaltes av Luftskyddsförbundet, som också bekostade brandbombarna för de åtföljande övningarna. Ett 25-tal föreläsningar hölls på de mest ömtåliga orterna.

Denna termin har vi börjat med *försvarsföreläsningar*. De har hållits i Västerås, Fagersta och Surahammar av chefen för Västmanlands flygflottilj överstelöjtnant A. Ljungdahl. Vi fick upp till 400 åhörare i det bergslagsradikala Fagersta och sålde mängder av medborgarboken om folkförsvaret. I östra länsdelen exercera ynglingarna i Uppsala, varifrån vi fått föreläsningar för denna del av major M. Fjellman. Båda har föreläst utan arvode. Då vi i övrigt använder oss av officerare i lägre grader, måste vi av hänsyn till ev. studieskulder givetvis lämna vanligt arvode. Varje försvarsföreläsning illustrerar vi med film från Föreningen Armé-, Marin- och Flygfilm, som har rikhaltigt förråd av både ljud- och stumfilm i såväl normal- som smalfilmseditioner. Vid dessa tillfällen sprider vi Brevskolans cirkulär om korrespondenskurser i luftskyddet och i folkförsvaret.

Finland då? — Krigskorrespondenten Gunnar Almstedt lyckades vi få till ett 50-tal föreläsningar om *rysk-finska kriget* och dess utrikespolitiska bakgrund. Han insamlade för Finlands krigsinvaliders 1.721 kr och till jaktplan åt Finland 295 kr. Även andra har föreläst. Vi har haft mycket intimitet samverka med finlandskommittéerna.

Utrikespolitiken i övrigt? — Det redan förut starka intresset har blivit ännu större. Det gäller både enskilda föreläsningar och serier. Framförallt har man i de flyttande folkhögskolkurserna varit ivriga att få en grundligare insikt i vad som ligger bakom det som sker. Det har varit huvudämnet vid sju av de åtta långkurserna. *Utrikespolitiska institutet* har hjälpt oss skaffa föreläsare och gett bidrag.

Krisupplysningen? — Vi väntade i det längsta på krisstudiekommitténs föreläsningsskatalog, men till sist lämnade vi luckor i vårprogrammen för vad som komma skulle. Det visade sig emellertid, att de viktigaste katalogföreläsarna knappast kunde komma ut i fältet, och i övrigt var ämnena så allmänt upplagda, att en bredare allmänhet svårigen kunde intresseras för dem. "Luckorna" fylldes till en del av nämnda aktualiteter, och i övrigt av föreläsare, som vi kände som praktiskt givande folk. Vår nya bemkonsulent Ester Jonzon[-Eliasson] har anlåtats i största utsträck-

ning i krisfrågan. Hushållingssällskapets övriga konsulenter har vid jordbruksveckan före påsk blivit insatta i det dagsaktuella läget ifråga om kraven på livsmedelsproduktionen för nästa vinters behov och kommer under den närmaste tiden att utnyttjas för föredrag i landsbygdsföreningarna. Trädgårdskonsulenten har en viktig uppgift även i samhällena. Alla dessa kosta blott 16 kr i ett för allt.

Vårt bildningsförbund har en *sektion för landsbygdens praktisk bildningsverksamhet* som i samverkan med hushållingssällskapet håller en klubbdag den 6 april med *ett hundratal stipendiater* från länets olika delar och skilda förbund. En likadan hölls i fjol. De får instruktion för ledning av 10—17-åringars eget odlingsarbete, såsom Jordbrukarungdomens förbund i många år praktiserat det, och verksamheten skall ske under JUF-konsulentens ledning. Här förenas en fostringssak med landsnytta.

Följden av anslagsminskningen till hösten? — Det diskuterade vi före påsk vid en konferens som *folkbildningskommittén* ansåg så viktig att den *bekostade resan för alla föreläsningsföreståndarna*. Vi såg ej alltför mörkt på situationen. Föreningarna i städer och andra samhällen menade, att de kunde reda sig även med anslagsminskning till förmån för de mindre föreningarna. Många bestämde sig för att *ta en folkbögsolkurs under en termin eller för året*. Man hade alltid funnit en sådan koncentration *medföra uppryckning*.

Men folkhögskolkursanslaget är ju också nedprutat? — Inte så mycket. Blir det för *många folkbögsolkurser* kan vi göra som något år tidigare. Då *höll vi 14 kurser. Halvparten påtog sig respektive föreläsningsförening* med användning av sitt sedvanliga statsbidrag och tilläggsanslag från kommunen, som brukar vara frikostig gent emot en så allomfattande sak som en folkhögskolkurs. Även bolag, föreningar och enskilda hjälper då till. I våra städer brukar folkhögskolkurserna *ge några hundra kronor i över-skott* utan både stats- och landstingsbidrag. Vittinge kommun höll i vinter en kurs vid Morgongåva industrisamhälle och en ute i bondsocknen men behövde ej ta nämnda anslag i anspråk.

Men alla ska väl inte ha såna kurser? — Nej, men man söker *aktualisera sina program* och utvidga sina insatser för att vinna liknande välvilliga inställning från anslagsgivarna. *Nu är Norden aktuell*, och vi ska söka i ökad utsträckning få föreläsare från grannländerna. Vid folkhögskolkurserna kan vi som tidigare skett, särskilt där svenska språket förut studerats, nu ta upp någon *kortare kurs i norska eller danska* med användning av våra studerande i nordiska språk i Uppsala och Stockholm. Den väckelse, som nu skakar hela vårt folk och även de unga, gör att vi hoppas mycket av serier om *Ungdom inför krisen*, som vi planerar i mångsidigt samarbete — ekonomiskt med sparbanker och Kooperativa förbundet — med alla de organisationer som är samlade i vårt bildningsförbund. Vi tänker också på ungdomen genom intimt samarbete med bildningsrådet vid Västmanlands flygflottilj, det enda militära förband vårt län har. Föreläsningsförbundet står för föreläsningsverksamheten där.

B. Statens informationsstyrelse får hjälp av våra folkbildningsorgan.

Statens informationsstyrelse behövde för sin uppgift organ i landets olika delar. *Folkbildningsförbundet och Föreläsningsförbundens riksorganisation* anmälde hos styrelsen sin villighet att ställa organisationerna till tjänst i den andliga beredskapen. Ivar Andréén var styrelseledamot i bådadera, och de krävde hans hjälp på stockholmsbyrån. Verkställande direktören för Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg var vänlig ge mig fribiljett för ändamålet. När den efter något år måste indragas efter knorr från någon sparsam styrelsemedlem, måste hjälpen upphöra. *Genom anslag på 1.500 kr från Längmanska fonden* hade jag emellertid 1940 fått tillfälle att *i varje län hålla konferenser* med ledande folkbildare och företrädare för landsting för att *åstadkomma länssamarbete* i det aktuella läget och vid inträffande krigsfall. Särskilt gällde det att där ha en för krigsinkallelse säkrad *beredd verkställande ledamot*.

Informationsstyrelsen utsåg mig till *länsombud för vårt län*. Så utsågs i varje kommun ett ombud. Då ombuden snarast borde informeras lämnade folkbildningskommittén anslag till konferenser på nyåret 1940 i Västerås, Köping och Sala med de närmaste ombuden och med *läroverksadjunkt Carl Cederblad, Uppsala*, som talare. Vi hjälpte också kommunombuden att kring sig samla ett samarbetsorgan, *upplysningsnämnden*, som verkade som ett *lokalt bildningsråd*. Ännu 1964 lever och verkar Heds upplysningsnämnd under ledning av kontraktsprosten Arne Lundgren med många uppgifter, bl. a. anordnande av stor hembygdsfest.

Innan några statliga åtgärder hunnit vidtagas utgav Folkbildningsförbundet med anslag från Folkuniversitetsföreningen *Förteckning över föreläsare i svensk beredskap 1940*. De ställde sig samtliga till förfogande *utan arvode* för medverkan vid sommarens medborgarfester. Sedan utsändes katalogtillägg med föreläsningar om *den enskildes och samhällets ekonomiska beredskap*, alla illustrerade med ljudfilm. Det skedde i *samverkan med Riksgäldskontoret, Postsparbanken, Svenska sparbanksföreningen och Kooperativa förbundet*, och de bekostades helt av de båda sistnämnda sammanslutningarna. Vidare utgav Folkbildningsförbundet ett häfte *"Vi och*

världshändelserna” med PM om studium av aktuell utrikespolitik. I den hänvisades till Utrikespolitiska institutets föreläsare, till korrespondenskurs i ämnet och till möjligheten att låna vandringsbibliotek.

Som julklapp 1940 kom *riksdagens anslag på 50.000 kr till föreläsningar i krisfrågor*. Folkbildningsförbundet, Föreläsningsförbundens riksorganisation och ABF utarbetade en *gemensam katalog* över föreläsare i ämnet. Anslaget gick till ABF-byrån och föreläsningsförbunden, som gäldade föreläsarnas kostnader. Rekvirenten stod för ortskostnader och betalade resp. förbund 20 kr för enkel och 35 för dubbelföreläsning. Vårt förbund ordnade 149 sådana föreläsningar och fick härtill av staten 2.900 kr och av föreningar, bolag och institutioner 1.226, medan inträdesavgifterna gick till 456 kr. Medeltal åhörare var 100. Det är givet att kommunombuden livligt deltog i detta arbete.

Fram på 1942 rådde stor brist på varor och på arbetskraft. Överskottet på köpkraft sattes in på ännu tillgängliga varor och drev priset i höjden. Inflation skulle medföra olyckliga följder. Jämsides med pris- och lönestopp måste man få medborgarna att *avstå från mindre nödvändiga utgifter* och i stället *”spara för freden”*, då varorna bleve bättre och billigare. *Folkbildningsförbundet* tog upp aktion för *ekonomisk upplysning*. *Riksgäldskontoret hjälpte ekonomiskt*. Det gällde främst föreläsningar för ungdom med film. Vi fick bidrag till 15 sådana, alltså med 100-talet deltagare. Med hjälp från *Folkuniversitetsavdelningen vid Stockholms högskola* startades en kampanj *”Planering för freden”*. Den nämnda *ekonomiska samarbetskommittén, KF och ”Världssamling för fred”* stödde studier av *”Efterkrigsproblemen”*.

Krigstidens inkallelser medförde betydligt ökad arbetsbörda för de hemmavarande. Bekymren var också stora för folkberedskapens ledare. Föreläsningsförbundets förhandlingar måste ske pr telefon utan sammanträden, och årsmöte uppsköts nära tre år. Ömtåligast var att få in redovisningarna för bokförsäljningen, som var mycket omfattande. Det hjälpte ej med biträde av familjemedlemmar och timavlönad medhjälpare.

C. Föreläsningsförbundets förmedling och anslag.

Arbetsår	Förmedlade föreläsningar			Anslag till föreläsningar på andra orter av	
	Summa	Föreläsningsföreningar	Andra orter	stat	landsting
1929/30	575	495	80	1.600	1.400
/31	716	621	95	1.000	1.000
/32	698	586	112	1.800	950
/33	587	458	129	1.500	410
/34	444	406	38	500	75
/35	424	354	70	600	688
/36	389	316	73	600	666
/37	658	529	129	600	952
/38	503	411	92	760	1.008
/39	503	424	79	800	1.000
/40	452	381	71	1.000	1.161
/41	414	265	149	2.750	1.074
/42	378	301	77	450	1.920
/43	373	275	98	1.800	1.056
/44	451	325	126	2.750	1.819
/45	351	279	72	2.500	1.192

Föreläsningsföreningarna stodo under denna tid för ett 50-tal folkhögskolkurser på minst 30 timmar och därtill en mängd kortare kurser. Om det blev kärvt för en föreläsningsförening brukade vi samla alla krafter i orten till ett krafttag kring en ordentlig folkhögskolkurs. Det blev liv i bygden och föreningen kunde sen med framgång fortsätta.

Föreläsningsförbundet fungerade alltså som *en sektion inom Bildningsförbundet* med dess bildningskonsulent som föreståndare. En ny folkbildningskungörelse förutsatte emellertid en *fullständig fusion av de båda förbunden, som också skedde 1963*. Samma år beslutade också *Föreläsningsförbundens riksorganisation sin upplösning*. Dess uppgifter övertogs helt av *Folkbildningsförbundet*, till vilket organisationen var ansluten från 1946.

Hur *Munktorps föreläsningsförening* moderniserade sitt arbete skildras i *Tidskrift för föreläsningsverksamheten 1944*:

— — Men de goda åren svunno, och den moderna tiden har gjort sitt intåg här som annorstädes. Därmed kom också den moderna nöjesindustrin och sög till sig ungdomen med den påföljd att våra föreläsningar, som ju ingen möjlighet hade att hävda sig i konkurrensen, *snabbt avfolkades*. Det hjälpte inte, att vi engagerade flertalet av våra erkänt bästa föreläsare. Vi måste skära ned antalet föreläsningar efter hand, och den dagen ryckte oss allt närmare, då vi frivilligt måste nedlägga verksamheten eller också självdö av brist på åhörare. I denna situation ställde sig styrelsen allvarligt inför frågan om alla medel verkligen voro prövade och alla resurser uttömda. Vi konfererade med rektor Andrén i Västerås, och han rekommenderade ett mera ingående samarbete med olika föreningar inom socknen.

Detta stämde väl överens med våra egna funderingar, och vi sökte och vunno omedelbart *kontakt med tre av våra mera ledande föreningar*, en politisk, en nykterhets- och en idrottsförening. Dessa ha haft sed att årligen anordna någon festlighet av ett eller annat slag, men samtliga hade svårt med anskaffningen av talare, varför vårt erbjudande om samarbete villigt antogs. Vår överenskommelse gick ut på att behållning, som ev. uppstått vid föreläsning, skulle lika fördelas mellan föreningarna. Behållningen vid kaffeserveringen — kaffe brukar alltid tillhandahållas av den medarrangerande föreningen — tillfaller denna. Skulle inträdesavgifterna ej täcka föreläsningens arvodet, erlägges underskottet av föreläsningens förening. Den tillstädeskomna ungdomen brukar efter föreläsningen få roa sig med en stunds lek. Alltså *föreläsning, kaffe och lek* i nu nämnd ordning. *Allsången* brukar läggas före och omedelbart efter föreläsningen.

Vi sa, att ger vi inte ungdomen tillfälle att roa sig hemma, så söker den sig till nöjen på andra håll. Försöket slog väl ut, och *åhörarantalet steg hastigt*. Från tidigare 30—40 och mindre har vi nu nöjet räkna in 100—125 och mera. I synnerhet är det ungdomen, som söker sig till föreläsningarna, om för att åhöra föreläsningen eller för att leka eller för bådadera kan jag ej yttra mig. Men om man betänker, att de förts inom hörhåll för flera av våra bästa ungdomstalare, torde väl saken kunna försvaras. De föreningar, varmed föreläsningens förening samarbetar och vilka lämnas tillfälle att själva välja sig föreläsare, söka alltid efter verkligt goda krafter. Leken brukar fortgå ett par timmar under ledning av lekledare från den medarrangerande föreningens sida, som också tillser att allt går städat och ordentligt till. Vi tänker härför anordna en lekledarkurs.

D. *Kommittén går in för kurser.*

I början av 1900-talet växte fram ett starkt intresse för *hembygdsstudier*. I teten var Norrländska studenters folkbildningsförening, stiftad 1905, närmast följd av Södermanland-Nerikes nation i Uppsala, som 1907 tillsatte en kommitté för deltagande i hembygdens folkbildningsarbete. Följande år utgavs en skrift, som berätt-

tade om *årets fyra stora hembygdskurser i Mellansverige*.¹ *Västmanlands lärares nykterhetsförbund* vände sig till folkbildningskommittén med hemställan om åtgärder för att få sådana till stånd även här. Ämnet togs upp på folkbildningsmötet 1911 med fördrag av *redaktör Waldemar Langlet* och vid det efterföljande lärarmötet med föredrag om hembygdsundervisning. Kommittén försökte få en kurs till stånd följande sommar och vände sig till *Västmanland-Dala nation i Uppsala*, där sedermera professorn *H. S. Nyberg* då var *förste kurator*. Nationen var intresserad för medverkan liksom också läroverkslärare i Västerås men alla önskade tid för förberedelse. *I samverkan även med länets föreläsningförbund och allmänna nykterhetskommittén hölls den i Västerås 1913 den 21—24 juni* med mycket stor tillslutning. Utom föreläsningar förekom visning av museer och samlingar, instruktiv biografförevisning, konsert samt friluftsfest vid Anundshögsfältet i Badelunda.

Vid föreläsningförbundets årsmöte i maj samma år föreläste *Johannes Kjellström* om Samarbete. Han betonade särskilt *samling kring bygdekurser*. Han var en tetman i den norrländska studentrörelsen och hade som föreståndare för Gästrik-Hälsinge föreläsningförbund fått detta att helt gå in för *föreläsningarnas samlande i bygdekurser*. En impuls kom också från Tärna folkhögskola. Innan *Hjalmar Bosson* kom dit som rektor 1913 hade han förestått Hammenhögs folkhögskola i Skåne. Där hade han för att komma i förbindelse med befolkningen hållit veckoslutskurser i bygderna. Han tog genast med sina lärare ut till sådana i *Öster Våla* och *Tärnsjö*. Saken intresserade i hög grad kommittén. Vi ville ordna kurser främst i mer undanskymda bygder med jordbruk och skog på lördagen och särskilt hembygdsämnen på söndagen samt givetvis samkväm endera dagen. Tillsammans med Fornminnes- och Hemslöjdsföreningarna kunde *bygdeutställning* ordnas och *böcker i ett flertal exemplar anskaffas* till belysande av föredragsämnena. Hushållningssällskapet kunde bistå med jordbrukslitteratur och även föreläsare. Folkhög- och Lantmannaskolans lärare ställde sig gärna till förfogande. Fyra kurser på olika orter med tillsammans 54 föreläsningar kunde 1916 anordnas. Undervisningsutskottet vid samma års landsting skrev: — — *kommittén måtte framdeles anordna sin*

¹ Uppsalastudenternas sommarkurser 1908: Redogörelse för kurserna i Vadstena, Kumla, Norrtälje och Sandviken.

verksamhet efter de riktlinjer, som under senaste verksamhetsåret utstakats och på samma förtjänstfulla sätt som hittills skett.

Följande år hölls hembygdskurser i Västanfors — hembygdsförening bildades — och i Strömsholm. Ingendera behövde bidrag från kommittén. I övrigt voro då alla och främst kommunalmännen hårt pressade av krigskrisen. Kommittén bekostade i stället *dyrtidskurser* genom Vita Bandet och Allmänna nykterhetskommittén. Vid folkbildningsmötet 1919 talade Fornminnesföreningens *intendent Sven T. Kjellberg* och *rektor Bosson* om *Hembygdsstudier*. Det tillbaka-hållna intresset tog sig dock samma år uttryck i ej mindre än sex bygdekurser men stannade vid en vardera av de två följande åren.

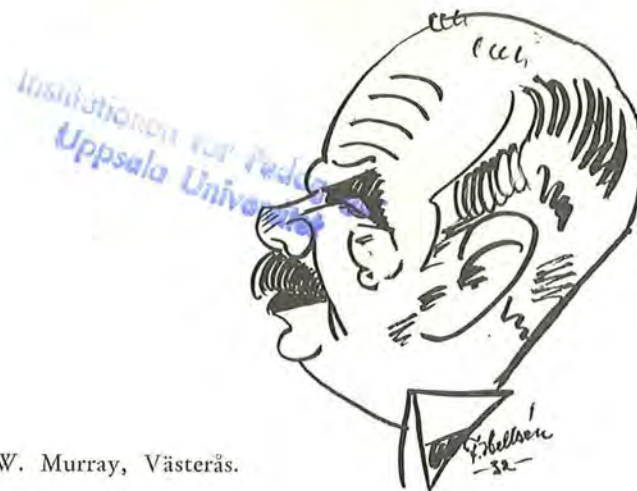
På sju orter ordnade vi föreläsningar om *Sockenkyrkan* av kyrkforskaren *Gerda Boëthius*, som vid denna tid arbetade i länet.

E. Samverkan med Västmanlands läns folkhögskolkursförening.

Så kom impulser till en ny verksamhetsform, som togs upp 1919. Under Bobrikovtiden i Finland hade studenterna börjat ordna längre kurser ute i bygderna, s. k. *flyttande folkhögskolkurser*. De blev kända i Sverige genom *Studenternas folkbildningsmöte i Uppsala 1901*. Vid dessa hade *Uno Stadius* varit mycket aktiv, och han fick nu hålla sådana kurser i övre Dalarna, *den första på Sollerön 1905*. I Avesta hölls kurs 1908, samma år på godtemplarinitiativ följd av *kurs i Kärrgruvan* med samma lärare: den unge studenten *H. Norinder*, sedermera "åskeprofessor" i Uppsala, *Stadius*, *Rickard Sandler* och *Ejnar J:son Thulin*. Studenten *H. Morell* undervisade 40 ungdomar och 10 äldre i svenska och räkning. Också *Norinder* hade en grupp i svenska. Även bokföreläsning förekom. Kursen pågick åtta veckor, började med 120 och slutade med 150 deltagare, som ändå hade "normalarbetsdag" på 10 timmar. Då gavs *inga statsbidrag*. IOGT anslag 150 kr, andra lokala anslag uppgick till 680 och deltagaravgifter till 603 kr.

En liknande kurs ordnades följande år från mitten av januari till mitten av mars av *godtemplarna och Arbetarinstitutet i Västerås*. Föreläsare och lärare hörde hemma i staden, och kursen arbetade 8—10 timmar i veckan.

Åter var *godtemplarna i spetsen*. Från 1907 anslag storlogen årligen till en början 2.000 kr som bidrag till kurser. *De bildade di-*

Landshövding W. Murray, Västerås.

striktföreningar för ändamålet i Blekinge 1910, Värmland 1913 osv. *Dalarna* blev först med att bilda en *allmän folkhögskolkursförening 1917* med sedermera radiochefen *Yngve Hugo* som föreståndare.

Vi hade alltid varit intresserade för samarbete på alla områden. Kring detta ämne samlade vi en *konferens i Västerås 1918*. *Yngve Hugo* berättade om samarbetet i Dalarna och förordade samling av folkbildningsföretagen i orterna främst kring förbilligande serier och kurser. VLT skrev: Föreläsaren komplimenterade folkbildningskommittén såsom den mest intensivt arbetande något län hade. Mötet uttalade: *Folkbildningskommittén som centralpunkten för länets folkbildningsverksamhet bör söka ordna samarbete*. Vi samlade också in uppgifter om befintliga folkbildningsorganisationer och -institutioner i socknarna för att komma till tals med dem härom.

Följande sommar ordnade vi nytt talrikt besökt *möte denna gång i tre dagar tillsammans med studiecirkelorganisationerna*. Hittills hade kommittén stått som huvudman för de allt talrikare bildningskurserna. Nu gällde det att få till stånd ett samarbetsorgan härför. Efter inledning av *Yngve Hugo* bildades *Västmanlands läns folkhögskolkursförening*. Den för vår verksamhet högeligen intresserade *landshövding W. Murray* blev *ordförande*, *Pers* vice ordförande, *Andrén* kassör och *Tärnaläraren Nils Carli* blev sekreterare och

kursledare. Vid Carlis studieledighet 1921/22 och 1925/26 sköttes hans uppgifter av G. A. Ljungberg, som också tillhörde styrelsen. Folkbildningskommittén fick *landstingsanslaget fördubblat* med hänsyn till den nya uppgiften.

Redan samma år hölls kurser i Fagersta och Möklinta, och de gick så utmärkt, att de ej behövde centralt bidrag. Fagerstakursen pågick tre veckor med 26 timmar och Carli var huvudföreläsare med ämnena psykologi och kemi. Inträdesavgifter gav 201:50 och föreläsningsföreningen tillsköt resten 507:10. Den kunde vid denna tid få räkna in kursen i sin föreläsningsverksamhet. I Möklinta tog templarna initiativet i socknens gemensamma nykterhetskommitté, som bidrog med 83:98. Kursavgifterna gav 488 och inträdesavgifter 390:80. Böcker såldes för 144 kr. Så var det också en strålande tillslutning. Tärnaläraren *Sven Kjersén* var huvudföreläsare liksom i de många följande kortare kurserna som hölls nästan varje termin. Hans ämnen var nu svensk historia, litteraturhistoria och filosofi. Det blev 30 timmar föreläsningar och 42 timmar lektioner i svenska, räkning och bokföring. Summa 72 timmar i fyra veckor. Här på landet kunde säkert de lantliga sysslorna i någon mån få avstå tid för studierna. Kjersén växte så in i bygden, att han snart skrev en bok "Sockenfolket" om bygdens liv, försiktigtvis med fingerade namn.

Utflyttandet av folkhögskolan i bygderna tog stark fart som framgår av följande tabell. Långkurs = minst 26 timmar. Praktisk del = svenska, räkning eller bokföring.

År	Långkurs med praktisk del	utan praktisk del	Kort kurs	Föreläsnings- förening medanordnare
1919	1	1		1
20	1	4		2
21	1	2	2	3
22	2	1	4	4
23	2	3	10	10
24	4	2	10	10
25	1		15	12
26			9	8
27			17	13
28/29			12	9

Teckning i "Tärna" (skoltidning) av sedermera folkhögskolektor Per Söderbäck.

I. Inte alla människor är lika och inte alla människor ha samma förmåga att uppfatta föreläsningar.

II. Kandidat Kjerséns föreläsningar i Möklinta om Västmanlands forntid väckte allmän genklang. Här ses det synliga resultatet. Man fick tydligen klart för sig, att föreläsaren tyckte om "gamla saker."

III. Varför samma fel understundom uppträder i två upplagor.

IV. Föreläsaren lämnar kursen. Tecknaren har i all sin blygsamhet bett få meddela, att det inte är han. Vilket nästan betvivlas, åtminstone om han föreläser lika bra som han tecknar.

På sistone inskränkte sig många kortkurser till 8—12 timmar.

Föreningen fick från *Uppsala universitets föreläsningsbyrå* 1920 ett anslag på 1.000 kr och från följande år *statsanslag från all-*

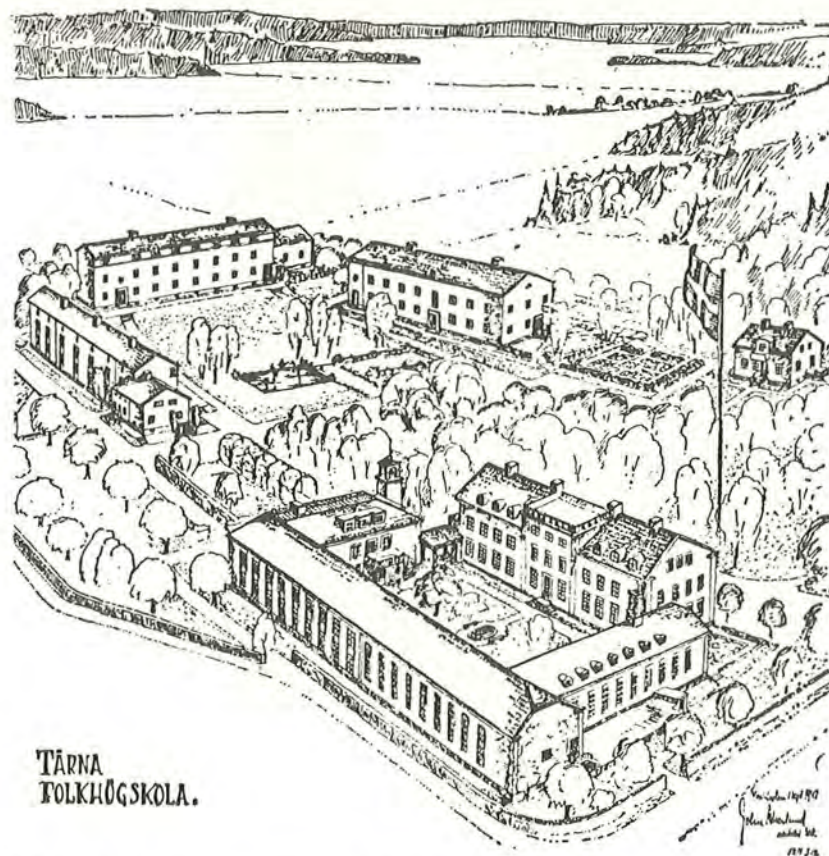
männa föreläsningkontot på minst 1.500 kr pr år. Folkbildningskommitténs årsbidrag varierade efter behovet upp till 2.500 kr. De lokala anslagen kunde gå upp till 3.000 och kursavgifter ett år ända till 4.000 kr. Den ekonomiska depressionens verkningar fram på 20-talet var nog en av orsakerna till bortfallet av de dyra långkurserna. De kunde i varje fall svårigen återkomma ofta på samma plats.

Samarbetstanken var vid denna tid aktuell. I riksdagen hade diskuterats samorganiserande inom kommunerna av de statsunderstödda föreningarna för biblioteks-, föreläsning- och studiecirkelverksamhet till *kommunala bildningsutskott* eller ock det *kulturella arbetets samlande* på varje plats i *föreläsningföreningen* för att enhetlighet, klarhet, reda och möjlighet till effektiv kontroll skulle vinnas.² *Ordföranden i Föreläsningförbundens riksorganisation Albert Sjöstrand* utarbetade härför lämpat *stadgeförslag för föreläsningförening*, som dock ej vann gillande av föreningarna.

Hos oss fann man emellertid, att förberedelserna för och genomförandet av särskilt de längre folkhögskolkurserna nödvändiggjorde det mest omfattande samarbete av alla goda krafter på orten. Det vackra resultatet gav smak för mera samarbete. *Kurskommittéerna fortsatte* allt oftare som *bildningsråd* eller *bildningsförbund för orten*, såsom i Arboga, Munktorp, Ramnäs, Riddarhyttan, Karbenning, Norberg, Väster Färnebo och Möklinta. Längre fram *segrade dock särintressena* över samarbetsidén.

De ledande i folkhögskolkursföreningarna i Värmland, Örebro län, Dalarne och Västmanland samlades i Brunnsvik 1924 till *överläggning om behovet av samarbete sinsemellan*. Dalarne tyckte, att man kunde byta lärare till omväxling vid kurserna. Man ifrågasatte anställande av två gemensamma lärare för de fyra länen. Vi måste för vår del meddela, att *vi ej haft svårigheter få behövlig omväxling med tillgängliga lärare*. Ifrågasatt nytt sammanträde blev aldrig av.

² SOU 1924:5: Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, av 1920 års Folkbildningssakkunniga, sid. 4—6.

TÄRNA
FOLKHÖGSKOLA.

Tärna folkhögskola. Närmast skollokaler och rektorsbostad. Längre bort elevbostäder. Det vita slätt.
Historik: Tärna 75 år 1876—1951 av rektor Nils Carli. Fås å 3:50 från Folkhögskolans exp., Tärna.

F. Samverkan med Västmanlands läns bildningsförbund.

Som vi sett rådde stor planlöshet ifråga om de s. k. flyttande folkhögskolkurserna. Som sådana kunde man svårigen beteckna kurser på ner till 8 timmar. Så kom kungörelsen nr 418 år 1928, i vilken stadgades, att betydande statsbidrag kunde erhållas av förbund, som *anordnar folkbildningskurser* inom ett område — vanligen län — om dessa *omfatta minst tre veckor med minst 10 timmar per vecka* i form av föreläsningar, övningar och studiecirkel-

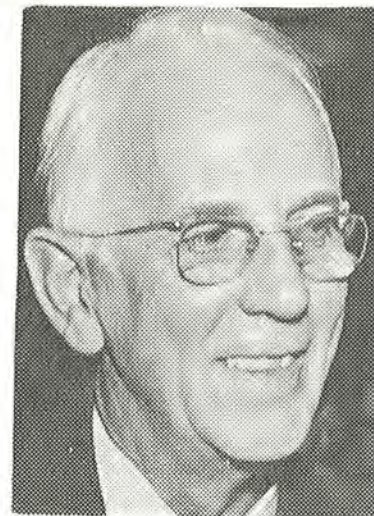
arbete, dock minst 10 timmar föreläsningar. Vid förberedelserna skulle samarbete ske med folkbildningsorganen på orten.

I samband med folkhögskolkursföreningens årsmöte följande år ordnade vi nu ett samarbetsmöte med representanter även för föreläsningsföreningar, bibliotek och studiedistrikt. *Folkbildningskommittén* betalade resebidrag till ett ombud för varje lokalavdelning. Det blev 63 ombud och en mängd andra intresserade. *Föreläsningskonsulenten Artur Thomson* framlade linjerna i de nya författningarna och *G. A. Ljungberg* inledde överläggning om Samarbete mellan föreläsningar, bibliotek och studiecirkel. Folkhögskolkursföreningen beslutade sin upplösning och ombildning till *Västmanlands läns bildningsförbund*. Det nya förbundet skulle utgöra en föreningspunkt i samarbetet för länsorganisationer och -institutioner såsom *Föreläsningsförbundet*, *Biblioteksföreningen*, *studiecirkelarnas distriktsorganisationer*, *Folkbildningskommittén*, *folkhögskolan* och *Förminnesföreningen*. Första uppgiften var att fortsätta *ordnandet av folkhögskolkurser*. Inga årsavgifter skulle krävas, då behövliga anslag kunde erhållas från staten och folkbildningskommittén. Interimsstyrelse blev *folkhögskolkursföreningens verkställande utskott*: *Andrén*, *Carli*, *Ljungberg* och *Gunnar Hirdman*.

Årsmötet följande år valde till *bedersordförande W. Murray* och till *ordförande Anders Pers*. *Andrén* sattes till vice ordförande, kassör och ordförande i verkställande utskottet och *Carli* fortsatte som sekreterare och kursledare till 1937, då *Andrén* fick överta kursledningen efter ett par års arbete som biträdande ledare. *Pers* kvarstod till 1944, då han efterträddes av *landshövding Conrad Jonsson*.

Här bör meddelas några data om den nitiske kursanordnaren, kursledaren och -föreläsaren *Nils Carli*.

Fadern härstammade från Västmanland men *Nils* föddes stockholmare 1892. Det var en lustig tillfällighet att han 1917 kom hit. En Tärnalärare for till V-Dala i Uppsala för att skaffa en vikarie. Han fann en student vid en sockerdricka! *Carli* tillhörde styrelsen för Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund från 1913 och var ordförande 1919—24. Han var lärare vid Tärna folkhögskola från 1917 och rektor 1947—58 samt styrelseledamot i Sveriges folkhögskolläraryörening 1933—51. Som statens representant insattes han i styrelsen för Sveriges radio 1936—47. Mera lokalt tillhörde han ännu 1964 Stiftsrådet, i vilket han insattes 1952. Han var sekreterare och studieledare från 1919 i Folkhögskolkursföreningen och dess fortsättning Bildningsförbundet till 1937. Sedan han på sistone tillhört Bildningsförbundets styrelse i egenskap av rektor för Tärna folkhögskola

Folkhögskollärare Nils Carli, Tärna.

och avgått 1958, har han därefter förordnats till inspektor för förbundet. Han har alltid varit en utomordentlig ungdomsledare och -talare, som aldrig förlorat något av sitt friska ungdomskynne.

G. *Kommittén hjälper studiecirkel.*

Godtemplarna upptog tidigt ett mångsidigt folkbildningsarbete. Storlogen tillsatte 1894 en *studiekommitté*,³ som efter engelskt mönster propagerade för ordnande av *omfattande studiekurser* — aftonskolor — och *för läsecirkel*, som fick låna små bokgrupper för läsning och samtal. En sådan startades t. ex. av *Anders Pers* i Grällsta. Han skrev i *Handbok för Västmanlands godtemplare* 1896:1 en längre upplysande artikel i saken. Arbetsformerna var dock ej så lockande. Först då lektor *Oscar Olsson* 1902 kom med den *nya studiecirkelformen* blev det fart. Den var i första hand en *biblioteks- och föreläsningsförening, läsecirkel samt diskussions- och sällskapsklubb*. *Västmanlands godtemplares studiedistrikt* kom till 1905 med 5 cirkel som under året ökade till 12 och 1910/11 var uppe i 22. Folkbildningskommitténs bidrag till bokinköp medförde snabb

³ Folkets studiehandbok I: Studiecirkel av *Oscar Olsson*.

ökning. Riksstudieledaren skrev 1917, att detta godtemplardistrikt stod främst i landet ifråga om antal studiecirkel. G. A. Ljungberg hade då varit distriktstudieledare från 1909.

Arbetarnas bildningsförbund stiftades 1912 i första hand för att utnyttja det samma år beslutade statsbidraget till studiecirkelbibliotek. ABF-distriktets första ansökan 1915 om bidrag från kommittén kunde ej beviljas för dess 11 cirklar, då medlemsavgifter ej förekom. Efter två år var man uppe i 26 cirklar med avgiftssumma på 115:06 kr, då kommittén kunde ge böcker för lika belopp. I jämnbredd med IOGT kom man 1922—1929 med avgiftssumma på över 600 kr och 50—60 anslagsberättigade cirklar.

Kommitténs utgifter till böcker för cirklarna började 1911 med kr 307 och gick på 1920-talet åtskilligt över 2.000. År 1923 var bidraget per organisation: IOGT kr 867:73, ABF 740, Nationaltemplarna 424:90 och Blå Bandet 112:75.

G. A. Ljungberg yrkade redan 1918, att kommittén borde ge särskilt bidrag till studiecirkel med mer omfattande och kostnadskrävande arbete. Vid sammanträdena med distriktstudieledarna kunde man dock till en början ej finna former härför. Snart väcktes dock intresse för att i cirklarna använda *Brevskolans korrespondenskurser*, och då betalade kommittén 1/3 av kostnaden härför. Perioden 1923—28 blev dock kommitténs utgift härtill blott omkring 100 kr årligen.

Så höjde staten 1929 sitt bidrag till studiecirkelbiblioteken till jämnhöjd med vad kommunbibliotek erhöll. Då borde anslag från kommittén vara obehövt och hittills utgående anslagsmedel kunna frigöras för att på annat sätt hjälpa cirklarna. Saken togs upp till diskussion vid det stora mötet i Västerås samma år. Efter inledning av Ljungberg och diskussion enades mötet om följande riktlinjer:

Folkbildningskommittén bör lämna bidrag till cirkelarbetet efter prövning i varje särskilt fall och efter yttrande av vederbörande distriktstudieledare med i regel halva kostnaden för arvode till lärare, för korrespondenskurser och för behövliga böcker till ordnat studiearbete, allt i den form att garantier gäves för att pengarna komme till användning i ett effektivt studiearbete. Som sådana garantier nämndes utbetalning i efterhand och distriktstudieledarnas rekommendationer och utlåtanden. Böckerna skulle inköpas

bundna och efteråt överlämnas till vederbörligt offentligt bibliotek med undantag av läroböcker, vilka kunde få behållas av cirkelmedlemmarna. Anslaget till studielitteratur skulle beviljas vid arbetsårets början men ej utbetalas förrän distriktstudieledarna vid arbetsårets slut kunde intyga, att ordnat studiearbete enligt planen verkligen bedrivits under året. Det borde dock inte vara uteslutet att kommittén i särskilda fall även på annat sätt kunde understödja studiearbete, som ej kunde inordnas under de angivna rubrikerna. — Kommittéledningen hade i förväg med distriktstudieledarna framdiskuterat linjerna, som också accepterades av kommittén utan att hesitera inför det betydligt ökade arbete som därigenom pålades den verkställande ledamoten.

De nya bidragsgrunderna framlades för landstinget följande år. Det påpekades, att *kringliggande län* med stort intresse tagit del av dem med avsikt till efterföljd. I motion påyrkades, att anslaget till kommittén skulle höjas till 8.000 kr.

Förvaltningsutskottet var tveksamt men nådigt: Utskottet hade icke kunnat undgå att taga intryck av den redogörelse för folkbildningsarbetet inom länet som lämnats i verksamhetsberättelsen och i motionen och som tydde på ett stegrat intresse för kunskapsökandet. Utskottet fann det också förklarligt, att ökat tillgodo-seende av detta och därav föranlett vidgande av verksamheten till att omfatta flera kunskapsgränar, exempelvis studiecirkelverksamheten, korrespondenskurser m. m., föranleder ökade kostnader eftersom verksamheten genom kontanta bidrag och utgifter på annat sätt vill intressera för bildningsarbetet samt ordna och vägleda det samma. Det vore därför endast hänsynen till de ekonomiska förhållandena som varit orsaken till att utskottet i viss mån ställt sig betänksamt inför frågan om den begärda förhöjningen av anslaget ifråga. Som utskottet emellertid tror, att de bildningssträvanden, som landstingets folkbildningskommitté har till uppgift att befordra, komma det stora flertalet länsinbyggare och inte minst de breda lagren till del, hade utskottet ansett sig böra för sin del förorda det förhöjda anslaget beviljande. Det blev också landstingets beslut.

Kommittén hade i berättelsen kunnat meddela, att understöd beviljats till *korrespondenskurser* i modersmålet i 8 cirklar, räkning 7, bokföring 1, nationalekonomi 3, kommunalkunskap 2, talarekurs 2,

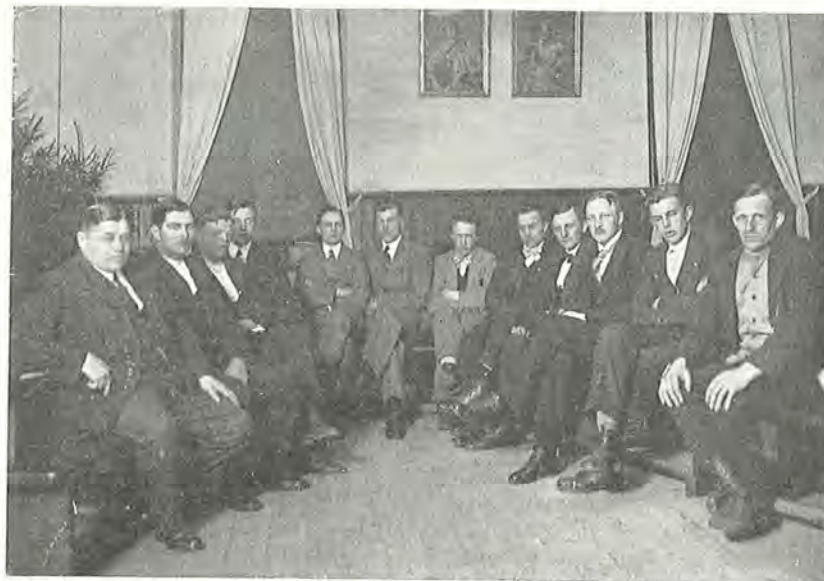
alkoholfrågan 1 och till *lärararvode* i svenska 6, matematik 2, bokföreläsning 3, tyska 5, engelska 4 och ryska 1 cirkel.

Med bidrag från kommittén på kr 1.000 och från Uppsala universitets förläsningsbyrå på 500 hade bildningsförbundet i januari-februari samma år kunnat ordna *veckoslutskurser* i Ängelsberg, Fjärdhundra, Köping och Västerås för att nå olika länsdelar med *upplysning om de nya möjligheterna*. Bibliotekarien, föreläsaren, organisatören och sångaren *Harald Nordström* i Borlänge jämte ackompanjerande fru ej bara sjöng och talade om *Musiken i folkbildningen* utan intresserade också för *Föreläsningen och boken i samverkan*. Jag talade om *De nya linjerna* och *Ljungberg* om *Cirkelarnas nya möjligheter* samt *folkskollärare Per Johannes* om *Cirkelarnas arbetsmetoder* och om *Ibsens "En folkefiende"*. Carli klarlade möjligheten till *korta eller långa folkhögskolkurser*. Lördagskvällarna hölls samkväm. Det blev överallt stor tillslutning.

Vår och distriktstудиеledarnas propaganda för cirkelstudier medförde, att ansökningar om bidrag inströmmade i mängd. Jag fann dock snart, att det var lätt att samla deltagare och börja en *korrespondenskurs* men *svårare att fullfölja den* genom alla breven. Jag tog förbindelse med Brevskolan och fick årliga uppgifter om hur långt svar på breven influtit under året. Så var det att dyka på cirkelledaren. Det blev ett mycket drygt arbete genom åren, som väl egentligen skulle påvilat distriktstудиеledarna.

På förslag av 1944 års Folkbildningssakkunniga beslutade äntligen 1947 års riksdag, att *staten skulle övertaga ansvaret för stödet till studiecirkelarna*. Landstingen lämnade sedan allmänt i stället *anslag till studiedistriktet för avlönande av instruktörer*. Statsstödet medförde ett enormt uppsving för studiecirkelarna.

De nya bestämmelserna för studiecirkelbidraget medförde för kommittén kraftigt stigande kostnader för ändamålet. Första året utbetalades kr 3.640:86 och åtta år senare över 4.000, men under kriget sjönk summan åter ner mot 3.000. Bidragen till studielitteratur och Linguaphonkurser föll snart bort. I stället kom musikcirkelarna. *Bidraget 1938/39* fördelade sig på följande grupper: *korrespondenskurser 1.410:45*, *lärararvode 1.083:05*, *instruktionskurser 182:60* och *musikcirkel 1.568:20*. Cirkelarna var spridda över hela länet men givetvis talrikast i tätorterna. Nu fick ABF allt starkare övertag. *Nykomna organisationer var Jordbrukarungdomens förbund*

IOGT-cirkel i Riddarhyttan. T. v. ledaren G. A. Ljungberg. Nr 7 (red.) Albin Lindh, nr 9 (folkskollärare) Hernfrid Bark.

och *Svenska landsbygdens studieförbund*. De främsta cirkelarna hade hela tiden varit *ABF:s på Arosgården i Västerås med Gunnar Hirdman* som studieledare och *G. A. Ljungbergs godtemplarcirkel i Riddarhyttan*. För *ABF:s utveckling i länet* har Ljungbergseleven folkskollärare *Hernfrid Bark* i Riddarhyttan redogjort i sin bok *"ABF i Västmanland 50 år"*.

Vid alla våra förbindelser med studiecirkelfolket var *G. A. Ljungberg* alltid centralpersonen. Han stod också bakom omläggningen 1929.

Gotlänningen Ljungberg var född 1883. Han tog folkskolläraryxamen i Linköping 1905 och fick plats i Riddarhyttan följande år. Här blev han den centrala kulturpersonen. Han blev godtemplare när logen Nytt Hopp stiftades där 1908. Tidigt började han cirkelverksamhet och verkade som distriktstудиеledare 1909—26, då han blev ordensstudieledare till 1948. Han tillhörde styrelsen för IOGT:s studieförbund från 1918 till sin död. Han var också styrelsemedlem i Sveriges allmänna biblioteksörening från dess början och i Samverkande bildningsförbunden. Landstingsman 1927—34 var

Folkskollärare G. A. Ljungberg, Riddarhyttan.

han ordförande i undervisningsutskottet 1930—34. Ljungberg var ledamot av landstingets folkbildningskommitté 1931—44. Han arbetade 1923—27 som föreståndare för länets föreläsningsförbund. I Folkhögskolkursföreningen 1919—29 var han sekreterare och vikarierade som kursledare 1921/22 och 25/26. Bildningsförbundets styrelse tillhörde han 1929 till 1944, då han flyttade till Filipstad, där han dog 1951.

Folkbildningskommittén lät utföra en *kartläggning och försök till analys av studiecirkelarbetet i länet åren 1909—1943*. Det gjordes 1954—58 av fil. kand. Kjerstin Andrén (f. Genell) under ledning av professor Torgny Segerstedt, Uppsala, och drog en kostnad av 2.534:70 kr. Härtill bidrog Rotehållarnes besparingsfond i länet med 1.600 kr. Från Skolöverstyrelsen erhöles anslag på 2.000 kr. Med överskottet härav 1.065:30 kr har gäldats omkostnaderna för materialsamlade till föreliggande historieförarbete.

Ur forskarens slutrapport meddelas:

Grundmaterialet består dels av de *årsrapporter från de drygt 1.000 cirkelarna* som de olika studieledarna skickat in till landstingets folkbildningskommitté som underlag för bedömning av bidragens storlek, dels av *den samlade korrespondens* som fördes mellan studieledarna och folkbildningskommitténs sekreterare under åren.

På grundval härav uppgjordes diagram, som visade

1. medeltalet studiecirkeldeltagare i varje kommun per 1.000 invånare,

Studiecirkel i svenska på sanatoriet i Västerås, ledd av folkskollärare Lennart Sundman.

2. den inbördes rangordningen för de olika kommunerna med avseende på studiecirkeldeltagarantalet,
3. skillnaden i studiecirkeldeltagarantalet mellan olika typer av kommuner.

Hypotes: En ren jordbruksbygd bör vara mer lättarbetad ur folkbildningssynpunkt då befolkningen där är mera permanent bosatt, genom sin livsstil är mindre utsatt för påverkan från nöjesetablissemang etc. och möjligen mer auktoritetsberoende än en industribefolkning. Mått på denna hypotes tog vi i intresset mätt i deltagande i t. ex. studiecirkel.

Analysen påvisade *ingen skillnad i studiecirkeldeltagande mellan olika typer av kommuner*. Inte ens om utpräglade industrikommuner ställdes mot utpräglade jordbrukskommuner fanns där någon statistiskt säkerställd skillnad i cirkeldeltagandet.

Vi antar därför, att *bildningsverksamhetens omfattning och framgång* bör vara *mer beroende av de enskilda bildningsledarnas personliga intresse och insats* än av befolkningens sammansättning, livsvillkor och allmänna inställning.

H. *Kommittén ger hjälp till musikundervisning.*

Även ifråga om musikcirkel var godtemplarna föregångare. Med hjälp från Folkliga musikskolan i Arvika började *värmlandsgodtemplarna 1928 ordna musikcirkel*. Året efter följde kamraterna i *Uppland med folkskollärare Hugo Fredriksson i Alunda* i spetsen. Från denna krets flyttade godtemplaren *A. L. Tenggren* samma år till Västerås, och han tog här upp saken tillsammans med *läroverksadjunkt Ture Jonsson* (senare *Helmius*). När en musikcirkel begärde bidrag av kommittén rådde tveksamhet. Det var ju inte fråga om bokstudier. Ärendet remitterades till bildningsförbundet, som tog upp saken vid årsmötet 1933 med *Fredriksson och Helmius* som inledare. Man enades om att *musikcirkel borde få hjälp som andra cirkel*. Gemensamt med bildningsförbundets styrelse och distriktstudieledarna tog *kommittén* åter upp frågan och *beslutade likställhet* under betoning av att det gällde *cirkel* och *ej* enskild undervisning och med garanti för att det blev *musikstudier*. Ämnets art krävde *samarbete mellan organisationerna på orten*, vilket kommittén ville verka för att få till stånd. *Bildningsförbundet organiserade 1935* i samråd med intresserade en *musiksektion* inom förbundet med mig som ordförande t. o. m. 1949. Som organisationsrepresentanter valdes *G. Sund* för ABF, *Gunnar Eriksson* (senare *Agrell*) för IOGT och *M. Pers* för Västerås musiksällskap.

Till kommitténs januarisammanträde 1937 rapporterades, att musiksektionen haft sammanträden med ledningarna för folkbildningsorganisationerna och andra intresserade. Inför svårigheten att få kompetenta musiklektorer hade man enats om nödvändigheten av att för musikfrämjandet vinna en lämplig personlig kraft. *Musikdirektör Bertil Blomberg* i Arvika, rikssekreterare i ABF:s musikkommitté, hade på kallelse deltagit i sammanträdena och där funnit så starkt intresse för saken, att han var villig flytta till Västerås och åta sig viss undervisning och ledning. I *samförstånd med kommittén antog bildningsförbundet också honom som musikkonsulent för länet* från 1 oktober 1936.

Intervju med musikdirektör Bertil Blomberg för V. L. T. den 16 dec. 1936.

— Låt oss först tala om fiolmusiken, den har vi i alla fall kommit längst med, säger hr Blomberg. I Västerås ha vi 37 elever, vilka undervisas av

Musikdirektör Bertil Blomberg,
Västerås.

fröken Ann Kajsa Östensson från Stockholm. D. v. s. hon har de mest försigkomna på sin lott, under det att nybörjarna måst överlämnas åt lokala förmågor. Det är tre mera försigkomna västeråsare, som erhållit pedagogiskt-metodiska instruktioner av fröken Östensson, och nu i sin tur undervisa andra. På grund av att verksamheten tagit så stor omfattning icke blott i Västerås utan även på landsbygden, ha vi måst ordna med ett dylikt "biträdande lärarsystem" för nybörjarnas undervisning. Men vi komma givetvis i alla fall att se till, att undervisningen hålles på ett högt plan och att sålunda även nybörjarna skola få kvalificerade lärare.

Förutom i Västerås ha vi redan fått igång musikcirkel för fiolspelning i Kärrbo, Tillberga, Skultuna och Surahammar. Fröken Östensson undervisar i Västerås på måndagarna och i Surahammar på tisdagarna. Här i staden har f. d. seminariet välvilligt ställts till vårt förfogande, och i Surahammar samlas cirkeln i Folkets hus. Surahammars-cirkeln har 19 elever, vilka alla undervisas av fröken Östensson; tack vare skiftarbetet vid bruket kan undervisningen pågå praktiskt taget hela dagen. För undervisningen i Kärrbo, Tillberga och Skultuna måste vi lita till lokala lärare. Vidare har en cirkel i fiolspelning nyligen bildats i Hallstahammar med 10 deltagare, och i Ramnäs är en cirkel under bildande; c:a 12 elever äro redan anmälda. På båda dessa platser kommer undervisningen att handhavas av lokala lärare, vilka f. n. erhålla undervisning av fröken Östensson.

I Arboga ha vi arrangerat en fiolcirkel med 9 deltagare, och i Kungsör startar efter nyåret en liknande cirkel med likaledes 9 elever. På båda platserna tjänstgöra lokala ledare.

Vidare har jag varit i Fagersta, Västanfors och Norberg och förberett

bildandet av fiolcirklar, och i dessa trakter torde man kunna vänta ett mycket stort deltagande. Meningen är att fröken Östensson skall undervisa i Fagersta en dag i veckan, och vidare ämna vi även här söka utbilda lokala lärare. För närvarande ha vi i Fagersta 24 anmälningar om deltagande och i Norberg 6. Det ser alltså mycket lovande ut där uppe.

Slutligen kan ifråga om fiolspelningen nämnas, att cirklar äro i arbete i Sala, Heby och Tärnsjö med lärarkrafter dels från Sala och dels från Uppsala musikskola, samt att cirklar planeras i Öster Våla, Sättra brunn, Simtuna m. fl. platser.

— Och pianospelningen?

— Den har kommit i andra hand, men vi ha försökt att ordna undervisning även på detta område så långt det varit möjligt. I Västerås undervisas f. n. 19 elever av fröken Vera Möllander. I Surahammar och Hallstahammar är sammanlagt ett 10-tal elever anmälda, och vi ska försöka ordna undervisningen med lokala lärarkrafter. I Fagersta finns stort intresse för pianospelning, och här ha vi även tillgång till god lärarkraft. I Sala, Heby och Tärnsjö är pianoundervisningen redan så smått igång, och i Ramnäs äro 6 elever anmälda, men här är lärarfrågan ännu inte ordnad.

— Och så ha vi till slut gitarrspelningen, fortsätter hr Blomberg. För den ämnar jag söka slå ett stort slag, ty gitarren är ett utmärkt instrument inte blott för ackompanjemang till sång utan även som soloinstrument och för samspel med stråkinstrument. Jag har lyckats få medverkan för denna undervisning av fröken Svea Hammarberg från Stockholm, som är utbildad hos professor J. Ortner i Wien-konservatoriet, och som för övrigt är den enda fullt utbildade gitarrspelare vi f. n. ha i Sverige. Hon var i Hallstahammar i måndags kväll och bildade vår första gitarrcirkel, som fick 13 deltagare. Det är nu meningen att söka få till stånd cirklar i gitarrspelning även i Västerås, Fagersta m. fl. platser. Intresse saknas inte, det har jag redan gjort mig förvissad om.

— Direktör Blomberg är alltså nöjd med starten för musikcirkelverksamheten i länet?

— Mycket nöjd. Intresset har visat sig vara så stort, att det haft sina svårigheter att överallt kunna tillfredsställa detsamma. En annan sak är hur denna verksamhet skall kunna ekonomiseras. Men det är väl att hoppas att man på olika håll så småningom skall bli medveten om musikens stora betydelse i bildningsarbetet. Och då komma väl också de behövliga anslagen . . .

Begäran om organiseringshjälp kom från ett stort antal platser. Vid sammanträden i orterna fann Blomberg och jag snart, att det blev lämpligt att *lära upp lokala lärare för nybörjarstadierna* men att man till ett fåtal platser måste anskaffa *resande kvalificerade fiollärare*. Träget resande jämte expeditionsarbete och fortsatt instruktion av de lokala lärarna hindrade Blomberg att själv åta sig undervisningsarbete i orterna.

Vi överenskom med de lokala anordnarna, att de skulle söka ordna ekonomien med lokala anslag och elevavgifter på minst 1 kr pr timme för nybörjare *utan att anlita bidrag av folkbildningskommittén*. Denna lämnade i stället *till bildningsförbundet anslag på 1.000 kr till konsulentens arvode och därtill bidrag till nödiga expenser*. Blomberg stannade till 1940, varefter kommittésekreteraren-bildningskonsulenten *Andrén fick inbegripa denna verksamhet i sin uppgift, och cirklarna återfingo då rätten till bidrag*. Det upphörde dock 1947, då *studiecirklar fick statsbidrag*. Visst bidrag till resande musiklärare utgick dock till 1959.

Från första *arbetsåret 1936/37* kunde konsulenten rapportera, att *musikcirkelverksamhet bedrevs på 15 platser i länet med 326 deltagare. De betalade 6.100 kr i deltagaravgifter och bidrag erhöles från olika håll med 1.300 kr. De följande åren höll sig deltagarsiffran omkring 400 men med kriget följde så hindrande inkallelser.*

Men kriget hade också andra följder. Många musiker blev arbetslösa. Flyktingar i mängd inströmmade från Balticum och Danmark och bland dem många erfarna och skickliga musiker. *Statens arbetsmarknadskommission (SAK)* erbjöd intresserade orter att *gratis få deras hjälp* och betalade dem arvode. Bildningskonsulenten fick här en krävande uppgift att med sin Orts- och personkännedom placera rätt man på rätt plats. Jag kunde *1945 rapportera, att musikundervisning i cirklar och musikskolor under året bedrivits på över 20 platser med över 800 deltagare och en omslutning på 32.000 kr. Därav hade SAK bidragit med hälften i arvode till 7 heltidsanställda musiker*, varav fyra danska flyktingar. Sedan de flesta danskarna vid fredsslutet återvänt hem, hade för den nya säsongen från SAK erhållits 9 arbetslösa musiker, varav fem balter och en dansk.

I bildningskonsulentens uppgift ingick att hjälpa de danska flyktingarna i läget vid Sättra brunn. Där fann jag *musikektorn Sven Kock* vara en sprudlande musikpedagog. Jag kom överens med överlärare Bror Gustafsson i Arboga att släppa Kock lös på musiken i Arboga. I Stockholms Tidningen berättade Kurt Atterberg:

Det är en dansk, Sven Kock, som fått uppdraget att stimulera den landsändans musikhungrande skaror av skiftande åldrar. Han har fått ihop folkskolorkestrar på c:a 100 "man" — i både byxor och kjolar — i såväl Arboga som Köping och c:a 75 "man" i vardera av samhällena Kolsva och Kungsör, och detta är ju ganska förbluffande. Men så är denne Sven Kock en musikalisk eldsjäl av bestickande intensitet. Bara att beskåda hans

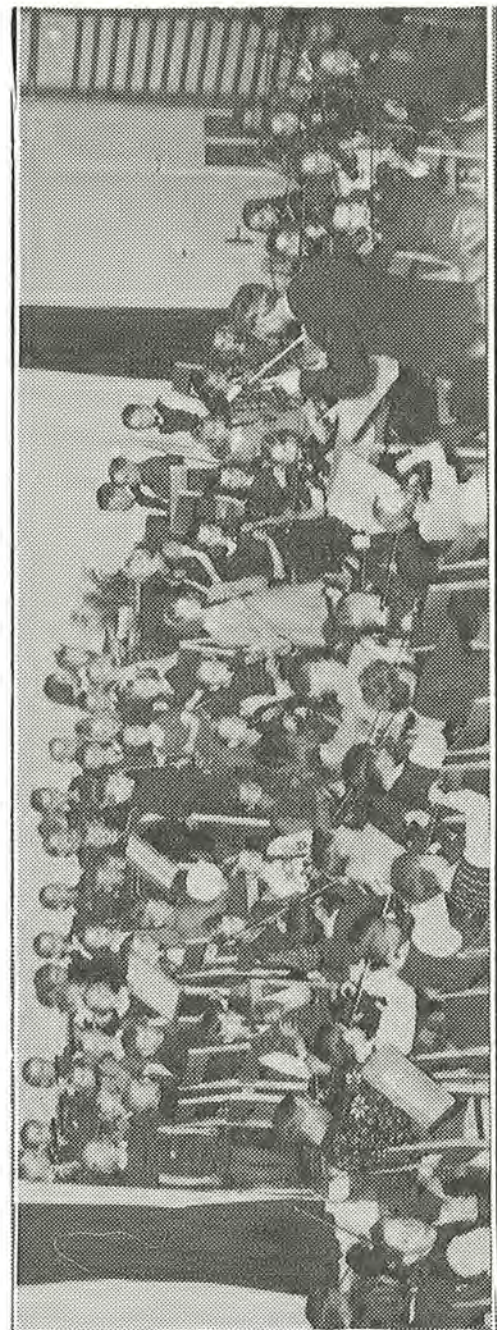
sätt att umgås med skolbarnen gör en varm i själen. Han verkar helt som en äldre skojfrisk kamrat eller bror i sitt sätt att behandla ungarna — ungefär som de behandlar varandra. Detta hans högst effektiva handlag att ta sina elever kompletteras med en sällspord musikpedagogisk förmåga att göra undervisningen i musik till ett glädjämne för dem. Hans primära pedagogiska trick är, att all musikundervisning från första stunden skall börja som ensemblespel. När t. ex. violineleven tar sina första darrande stråk på de lösa strängarna, skall där genast läraren eller en mera försigkommen fiolkamrat spela någon enkel melodi därtill, så att nybörjaren med detsamma har glädje och tjusning av den samklang, till vilken han bidrar.

Vid krigsslutet återvände Kock hem. *Arboga* hade dock fått blodad tand och *inrättade den andra kommunala musikledartjänsten i landet*. Katrineholm var först.

Vid nyår 1944 frågade SAK om arbete kunde beredas åt *Werner Wolf Glaser*, en tysk flykting, som efter 10 år i Danmark nu tvingats ta sin tillflykt till Sverige. Han fick ge pianoundervisning åt barn i Västerås folkskolor samt ordna notmaterialet i Stiftsbiblioteket. Även han visade sig vara en förnämlig musikpedagog för olika stadier. Han blev därjämte dirigent för Södra Västmanlands orkesterförening med central i Surahammar. Våren 1945 bekostade Radiotjänst hans resor och arvode för repetitioner hos orkestrar ute i länet. Resultatet blev en *stor konsert i Västerås stora idrotts-hall* i maj med en *symfoniorkester på 120 musiker*, varav också en blåsorkester på 66 man, alla *sammansdragna från 27 ensembler i länet*. Ett avsnitt av konserten gick i radio.

I Västerås hade bildningsorganisationerna tillsammans med musiksällskapet sedan 1934 en *gemensam musikkommitté*, med mig som ordförande. Den av kommittén ordnade musikundervisningen ställdes 1945 under namn av *Västerås musikskola* under *musiksällskapet* som huvudman och med mig som ledare. Glaser blev ena musiköverläraren, medan stråk-strängavdelningen ställdes under musiköverläraren Gunnar Axén. Även två högkvalificerade estniska musiker, Louise och Robert Heinmets, fick anställning. Elevantalet var raskt uppe i över 1.000. För skolans lärare har *Glaser under årens lopp hållit en mängd fortbildningskurser i olika ämnen*. På uppdrag av bildningsförbundets musikkommitté *höll Glaser 1945 en fyradagarskurs för 15 musiklärare och cirkelledare från länet*.

Fiollärarna hade stort *behov av fortbildning*. Vi fick förbindelse med Samverkande bildningsförbundets musikkommitté och kunde på

Musiklektor Sven Kocks barnorkester i Arboga.

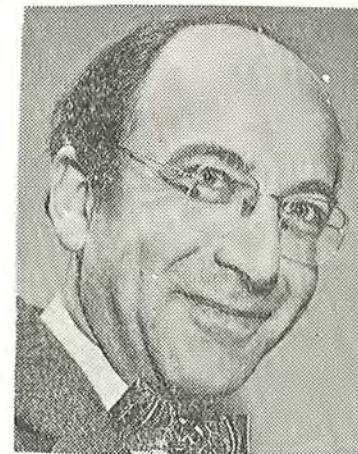
Musiköverlärare Gunnar Axén leder Västerås musikskolas elevorkester.

turistorten *Ängelsberg* 1946 under industrins semestertid ordna en *veckokurs*. 16 *fiollärare* kunde göra sig lösa. Huvudlärare var Arvikaskolans *fiollärare Erling Carlsson*. Ny kurs följande år *samlade 13 deltagare*.

Skolmusiken tog snabb fart i länet. Vi sökte förbindelse med *Federationen Sveriges allmänna folkskolläraryörening* och fick dess stöd till *skolmusikkurser på 6—10 dagar somrarna 1948—50*. De hölls på *KFUM-hemmet Lövudden vid Mälarstranden intill Västerås* under ledning av *Västerås musikskolas båda överlärare*. Deltagare kom från hela landet.

Musikkonsulentverksamheten återupptogs med att *ABF-musikern Uno Eriksson i Surahammar* deltidanställdes under 1947—50. På halvtid tjänstgjorde 1951—58 *musikläraren* vid Västerås musikskola *Eric E. Andersson*. I samarbete med folkskolinspektören höll han kortare skolmusikkurser med folkskolans lärare i vissa delar av distriktet. Han efterföljdes ett år av *körledaren Fridolf Johansson* i Västerås som *sångkonsulent* och därmed upphörde denna verksamhetsform.

Vid andra *fiollärarkursen* 1947 kom deltagarna överens om att fortsätta fortbildningen och samspelet och organiserade med musikkommitténs bifall *Västmanlands kammarorkester*. *Violinisten Sven Karpe* från Stockholm blev instruktör och dirigent. Man samlades

Musiköverlärare Werner Wolf Glaser,
Västerås.

i Västerås varannan eller var tredje vecka. Efter ett år övergick ledningen till *musikdirektör Axel Melander* vid läroverket i Västerås. Så blev *professor Arvids Noritis* 1950 dirigent för *Västerås musiksällskaps orkester* och då anförtröddes ledningen åt honom. Skaran hade nu vuxit till 20. Hela tiden gav kammarorkestern *då och då konserter här och var i orterna*, visserligen ej med större publikanslutning, men den bidrog ändå i sin mån till musikkulturen i bygderna. Någon gång fick den framträda i radio och i Västerås musiksällskaps abonnemangsserie. Efter tre år tröttnade musikerna. Under *Eric E. Anderssons* konsulenttid återuppstod den under namn av *Västerås kammarorkester* och under hans ledning, tills den ånyo förstummades år 1959, då Andersson blev kommunal musikledare i Fagersta.

Höstterminen 1962 fick *Västerås musikskola* eget *musikskolhus* vid *Kristiansborgs högstadieskola* och samtidigt kunde *Västerås musiksällskap* flytta sina konserter till dess *akustiskt utomordentliga samlingsal* med närmare 1.000 platser, vilken byggts med särskild hänsyn till sällskapetets behov och kallas *Västerås konsertsal*. Med ökade anslag har antalet yrkesmusiker (*fiollärare*) i symfoniorkestern kunnat utökas och kammarorkestern återupplivas med fortsatt konsertverksamhet ute i länet. Enligt utredning genom ecklesiastikdepartementet skulle ytterligare betydande utvidgning ske genom kraftigt ökade anslag av lotterimedel och av staden. Musikerna anställas som ordinarie lärare i musikskolan med halvtidsledighet för tjänst-

göring i orkestrarna, varvid Musiksällskapet betalar halva lönen till musikskolan, vilken ju ej är kommunal utan drives av sällskapet med anslag från staden.

Möjlighet till *musikundervisning på fritid gavs 1951/52 i 23 av länets 28 skoldistrikt, 1955/56 i alla.*

I ABF-distriktet fanns 1954/55 2.419 deltagare i 219 musikcirk- lar, därav 55 körer, 16 orkestrar, 11 blåsorkestrar och 20 dragspels- cirklar. De arbetade summa 10.624 timmar.

I. Bildningsförbundet får konsulent. Många folkhögskolkurser ordnas.

När skolöverstyrelsen 1931 samlade ombud för riksorganisationer till en tredagarskonferens om *samarbete i folkbildningsarbetet* var vår folkbildningskommitté den enda länsinstitution som inbjöds sända representant. Därtill utsågs sekreteraren, som också höll be- gårt föredrag om *samarbetet i länet.*

Tidskrift för föreläsningsverksamheten 1936:1 hade följande ledare:

Om i ett län ledningen av föreläsningsförbundet och folkhögskolkurs- föreningen komma i samma händer, och dessa tillhörde en person med er- farenhet och auktoritet i folkbildningsfrågor, och så alla föreningar och enskilda i länet kunde få anlita hans sakkunskap, ja, då hade vi just en *länskonsulent för folkbildning.* Den tanken är *förverkligad i Västman- lands län.* Där har samarbetet mellan folkbildningsorganisationerna sedan länge varit bättre utvecklat och organiserat än på andra håll. Förtjänsten därav tillkommer i främsta rummet *landstingets folkbildningskommitté* samt initiativtagaren till denna kommitté och länge den verksamma kraf- ten i densamma, *redaktör Anders Pers.* Denna kommitté har utgjort en central för folkbildningsarbetet i länet. Den har haft ett icke alltför snävt tilltaget anslag att disponera. Därigenom har den haft möjlighet att stödja olika folkbildningsföretag och även kunnat befrämja samarbetet dem emellan.

Den har nu verkat i 25 år. Ett fruktbringande samarbete har hela tiden ägt rum, men på senare tid har detta kunnat utvidgas ytterligare, därige- nom att *rektor Ivar Andrén,* sedan hans seminarium 1932 nedlades, haft möjlighet att så gott som helt ägna sig åt detta arbete. Han är sålunda den verksamma och verkställande ledamoten i såväl landstingskommittén som bildningsförbundet och föreläsningsförbundet. I den förstnämnda kommittén är han sekreterare och kassör. I bildningsförbundets verkstäl- lande utskott är han ordförande och så är han föreståndare för föreläs-

Musikcirklar i Västmanlands län 1945/46.

	Piano	Stråk	Gitarr	Mando- lin	Block- flöjt	Flöjt	Klari- nett	Bleck	Drag- spel	Sång	Teori	Samspel	Folk- skola	Läro- verk	Andra	S:a	Kvar- t. slutet
Arboga stad	49	46			7	4	7	7					99	18	3	120	120
Dingtuna	9				12								16		5	21	21
Enåker	6												6			6	6
ABF Fagersta	9	8	19										5	2	29	36	27
IOGT Fagersta	8													2	6	8	8
Hallstahammar ABF	23	13	8		27							16	60	27	27	87	87
ABF Kolbäck				14									12		2	14	14
Kila		5		7	2								14			14	14
Kolsva folkskola	11	24		10	4	4	2	1					52			52	52
Kolsva ABF		6											4		2	6	6
Kungsörs folkskola		16					2	1					18	1		19	19
Kungsörs ABF		5													5	5	5
Köpings stad	71	48			28	4	8						152	7		159	159
Lyran, Köping						2	7	18									
Medåker	1	6		4	2		1						14			14	14
ABF, Morgongåva									6				3		3	6	6
Möklinta		12											4		8	12	12
Norberg+ABF mell.skola		19												12	7	19	19
Riddarhyttan ABF	12	8	1										13		8	21	21
Sala folkskola		11		30									41			41	41
Sala blåsorkester		1					4	12					6	3	14	17	17
Skultuna		8	1	1	1		2	4					5		11	17	15
Strömsholm		3	3	12									5		13	18	18
Surahammar ABF	6	11	10									27	9	45	54	54	54
Säby manskör										10			2		10	10	10
Tärnsjö	8	5							4						15	17	16
V. Färnebo	48	23						1					35	4	33	72	72
ABF, V. Lövrsta	20	8	5		7			4					28	2	14	44	29
Västerås Musikskola	264	129	56	63	37	11	9		28	50			377	91	179	647	562
Ö. Väla	52	23					3		13	2			20	2	58	80	63
Ö. Väla IOGT				7								19	7		19	26	26
S:a	597	438	103	138	133	14	44	56	10	45	52	72	996	144	543	1741	1530

ningsförbundet. I hans hand sammanlöpa sålunda många trådar. Då han kan ägna all sin tid åt folkbildningsarbetet, är han i tillfälle besöka olika platser, att organisera kurser, längre eller kortare, att placera ut föreläsningar, att ge råd och upplysningar etc.

Han har också möjlighet att från landstingets folkbildningskommitté lämna ekonomisk hjälp där sådan erfordras. Han har vid sina sammanträden med föreläsningsföreningarnas styrelser och representanter för andra bildningsorganisationer kunnat få till stånd folkhögskolkurser i samarbetets tecken. Där kunna således icke, som på andra håll är möjligt, kurser och föreläsningar komma i vägen för varandra.

Rektor Andrén håller sig också à jour med den kursverksamhet, som inom länet bedrivs av ABF. Senaste året har han också biträtt Centralförbundet för nykterhetsundervisning vid anordnandet av föreläsningar i länet. Han har i sommar till samtliga föreläsningsföreningar och andra intresserade utsänt cirkulär med de nya bestämmelserna för dessa föreläsningars anordnande jämte uppgift på nya föreläsare, som ej finnas intagna i CFN:s senaste katalog. CFN har nu träffat överenskommelse med honom om att alla rekvisitioner av dess föreläsningar skola för detta län gå genom föreläsningsförbundets föreståndare, dvs genom hans förmedling.

Till detta kan fogas, att landstingets folkbildningskommitté som styrelse för landstingets skolor för yrkesundervisning tillika anordnar yrkeskolkurser, vilka även organiseras och ledas av Andrén som rektor för yrkesskolorna.

Fördelarna med den anordning, som praktiseras i Västmanland, äro påtagliga. En del dubbelarbete, som måste förekomma, när arbetet är uppdelat på flera händer, undviks. Samarbetet mellan de olika folkbildningsföretagen blir självfallet och enkelt, och utbytet av kurser och föreläsningar måste bli bättre. Kommer därtill den stora förmånen, att i länet inom räckhåll alltså, finnes en erfaren, i folkbildningsarbetet väl orienterad person, dit föreningar och enskilda kunna vända sig för att få hjälp och vägledning.

Nu hade Carli inför andra uppgifter överlämnat kursledningen till mig, och jag måste skaffa mig bil för att hinna med allt. Vid seminariets nedläggande hade jag friställt med bibehållande av ordinarie seminarielärlön. Det var därigenom jag mot mycket måttligt arvode som ersättning för mina förlorade rektorsförmåner kunde ägna all tid åt de angivna uppgifterna, nämligen hälften åt konsulenttjänsten och hälften åt uppgiften som rektor för landstingets yrkesskolor.

Statsbidrag till konsulenttjänsten *tillkom först 1947*. Då fanns i landet endast en heltidsanställd konsulent, nämligen i Norrbottens län, och två på halvtid: i Västmanlands och Uppsala län.

Det torde fordras att jag här ger några berörande data om mig.

Jag är född bondson 1879 i Säby socken i länet. Folkskollärarexamen i Uppsala 1901. Efter tjänst ett år i Örebro folkskollärare i Västerås. Rektor vid småskolseminariet där 1920—32. Sekr., kassör och verkst. led. i Småskolseminariernas lärarförening 1920—37. Ledamot av styrelsen för Sveriges lärars nykterhetsförbund 1906—38, dess sek. och kassör 1910—18. Ordf., kassör och verkst. led. i Folkhögskolkursföreningarnas samarbetskommitté 1933—, d:o i dess fortsättning Bildningsförbundets riksorganisation tills den 1946 uppgick i Folkbildningsförbundet, i vars styrelse jag var medlem 1939—49. Styrelsemedlem i Föreläsningsförbundets riksorganisation 1934—45. Ledamot i landstingets folkbildningskommitté 1911—49, dess sek., kassör och verkställande ledamot 1911—44. Led. i landstingets folkundervisningskommitté 1913—19. Sekr. i landstingets undervisningsutskott 1919, 1921—49. Rektor för landstingets yrkesskolor 1934—44. I styrelsen för länets föreläsningsförbund 1916—44, d:o för länets folkhögskolkursförening 1919—29 och i bildningsförbundet 1929—46. Avgick som dess konsulent och kassör med år 1944 och samma dag som föreläsningsförbundets föreståndare och kassör. Ordf. i Västerås bildningsorganisationers samarbetskomm. för musikundervisning 1934—45. Led. i styr. för Västerås musiksällskap 1939—60. Sekr., kassör och verkställande led. i styrelsen för Västerås musikskola 1945—62. Ordf. i Folkbildningsförbundets musiknämnd 1946—1963.

Enligt de nya bestämmelserna för statsbidrag skulle alltså från 1929 *långkurserna falla på bildningsförbundets lott* medan *de kortare tillhörde föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundets uppgift*. Först efter tre år försvann dock de kortare ur bildningsförbundets räkenskap. För alla kurser måste dock folkbildningskommittén träda till, när ortsbidragen var otillräckliga eller eljes särskilt behov av stöd förelåg. I ett kommittéprotokoll 1935 står:

Sekreteraren hade vid resor under året haft rikliga tillfällen att vid yrkesskolornas utställningar, vid skolköksavslutningarna och andra sammankomster lämna upplysningar om bl. a. folkhögskolkurser. Sådnen hade burit frukt på så många orter att *tio kurser förarbetats för bösten, men statsbidrag kunde fås endast till sex. De övriga klarades av föreläsningsföreningar* med kommitténs garanti. Det skulle varit till stor skada om dessa hade måst inställas. Vid kursplaneringen hade sekreteraren strävat efter sådan uppläggning som kunde *leda till fortsatta studier i cirklar eller enskild bokläsning. Böcker till försäljning* hade anskaffats i kommission och *bokutlåning* hade ordnats. På flera platser *inlades i kursen cirksammanträde* för öppen ridå med åhörande och delvis deltagande publik.

Då folkbildningskommittén följande år fyllde 25 år hade landstinget bifallit dess förslag om anslaget höjning med 1.000 kr för

bl. a. tryckning av historik över verksamheten. Denna växte dock så snabbt med ytterligare arbete och nya bidragsbehov att kommittén måste meddela tinget, att den funnit det nödvändigare att göra historia än att skriva historia. Verksamheten tjänade på ett mycket mångsidigt sätt hela länets befolkning och siktade framförallt till att hjälpa de avsidade boende med små möjligheter att på egen hand skaffa sig del av de kulturgåvor, som är lättare tillgängliga för dem som bo i större eller mindre samhällen. För att ej blott kunna ge behövliga stödbidrag utan även genom konsulenten de personliga råd och instruktioner som krävdes för ett fruktbringande bildningsarbete begärde kommittén ytterligare höjning av anslaget, vilket tinget också biföll.

Bildningsförbundets första kurs var en ren föreläsningkurs i Surahammar hösten 1929. Många klagade över den slitande längden, och den fick ej önskvärd anslutning. Denna typ blev också i fortsättningen sällsynt, medan kurser med även praktisk del voro mycket uppskattade. Den praktiska kursen måste ofta uppdelas i parallellgrupper ute i byarna. Svenska var det ojämförligt vanligaste ämnet. Om dess behandling berättar Margit Björkquist — folkskollärarex. och fil. mag. — i en intervju:¹

Den korta tid — 18 timmar — som stått mig till buds har jag sökt använda, inte till att meddela ett visst mått av kunskaper i skrivning — på det sättet hade vi inte hunnit mycket — utan till att väcka intresse för språket, om det inte funnits förut, och ge deltagarna det rätta greppet om språket, så att de ha något att utgå ifrån, om de vilja fortsätta studierna. Detta syfte har gjort, att vi fått gå in på en hel del olika områden och ta det viktigaste på varje. Ett litet men dock perspektiv på vårt moderna språk har givits genom en föreläsning om svenska språkets historia och släktskapsförhållanden och om främmande ord i svenska språket. Men sedan har det varit övningar och diskussioner. Rättskrivningens svåra konst ha vi lärt oss på lindrigast möjliga sätt — genom att varje deltagare skaffat sig en ordlista och lärt att slå upp i den. Kunskapen har sedan befästs genom ett par rättskrivningar, som rättats med hjälp av ordlistan. De främmande orden ha vi ägnat en stor del av tiden, lärt oss uttal, betydelse och härledning. Och så har ju varje deltagare skrivit en uppsats, som lagts till grund för givande diskussioner om disposition, satsbyggnad och stilens nyanser. Dessa uppsatser äro ofta mycket intressanta opus, och det händer, att man får tag på riktiga små konstverk bland

¹ I Västmanlands läns tidning 8 nov. 1932.

Bildningskonsulentexpedition i hans bostad: fr. v. Ivar Andrén, medhjälparna Arthur Lingnäs och Lennart Rask.

dem, t. o. m. en och annan skald kan uppenbara sig. Det märks nog, att man hunnit glömma en hel del, sedan man satt på skolbänken. De allra yngsta — ibland har de varit 14, t. o. m. 13 år — skriver i regel klanderfria uppsatser om en utflykt eller dylikt. Men nog är det roligare med uppsatser av dem, som hunnit litet längre i livet.

Vid en svenskurs i den gamla bruksorten Karmansbo hade hon närmare 80 deltagare i en grupp i en stor skolsal, men en del gamla satt runt väggarna för den härliga sången som alltemellan avbröt arbetet. Det var en levande folkhögskolestämning. Både Carli och Andrén drev denna sida hårt, Tärnasångböckerna fanns alltid med och Samfundet för unison sång bidrog med sångboken *Sjung svenska folk och anslag*. Från Lachmanska fonden erhöles för övrigt anslag till delkurser i danska vid några kurser i anslutning till svenskan men också på orter i övrigt av Nordensentusiasten bibliotekarien Jörgen Banke från Lyngby invid Köpenhamn. Ett par kurser upp- tog på samma sätt norska.

Ledare för svenskkurserna erhöles från *Studenternas studieledarförening i Uppsala* och från *Kursverksamheten vid Stockholms högskola*. Men *Röda korset* blev vid denna tid mycket aktivt. Deras *samaritkurser* började tävla med svenskan i popularitet. Ledare var *sjukvårdare P. O. Wass* i Västerås och *sjuksköterskan Gertrud Eriksson* i Norberg, sedermera Västerås. Hushållningssällskapet har 1935—41 i anslutning till kurserna hållit med statsmedel bekostade *jordbrukskurser*, som dock ej officiellt inräknats i dessa.

Överallt i landet har *folkhögskolornas lärare* i första hand stått för föreläsningarna vid kurserna, så också här. Men när långkurserna från 1934 ökade starkt i antal och ofta upprepades på samma plats kunde de ej räcka till. Även då kom hjälpen med *unga vetenskapare från Stockholm och Uppsala*, framförallt när det gällde aktuella ämnen. Från samma år började radion med föreläsningsserier i *folkbildningssyfte*. Tärnakonferensen 1936 visade radions intresse för försöken i länet. Jag pressade hos den fram tidigast möjliga uppgifter om kommande serier för att kunna *inlägga inledande föreläsningar i kurser och föreläsningssprogram*. Jag förestaltade också om *studiebrev*, som radion var villig att trycka. Början skedde med *Sveriges moderna litteratur*, till vilken Bonniers passade på att utge verk av de upptagna författarna i vackra band till utomordentligt låga priser. Dessa försålles vid kurserna. *Docent Gunnar Axberger* föreläste och lade upp *trevliga samtalsprogram* som duplicerades. Det blev intressanta cirkelaftnar. Nästa år kom *befolkningsfrågan* och båda ämnena fortsatte flera år vid kurserna. Sen följde *Våra barn i lekåldern*, som gick vid *sju kurser och i 20 föreläsningssföreningar*. Som inledning till serien *Skolbarnsvård* fick vi *provinsiälläkarna* som inledare vid *föräldraaftnar*. De ordnades *gemensamt av skolråden och ortens bildningsfolk* men inlades i kurser och föreläsningssprogram. Till *Lantbostaden* lyckades vi få *arkitekt Ingeborg Wærn-Bugge* som inledningsföreläsare på ett flertal ställen. Bland mest attraktiva ämnen vid sidan om de nämnda var *utrikespolitik*, där Utrikespolitiska institutet hjälpte oss med föreläsare, anslag och litteratur. Toppen nåddes av *sekreterare Paul Mohn*, som på några år höll *100 föreläsningar på 50 platser*. *Kommunalkunskap* med övningar var också ett uppskattat ämne. Till dem fick vi framförallt omfattande och god hjälp av *riksdagsmannen och kommunalborgmästaren G. W. Källman i Sundbyberg*.

En *jättekurs* hölls i *V. Färnebo storsocken 1935*. Till de 18 tim-

Diskussionscirkel vid folkhögskolkursen i Salbohed. Till h. vid fyrkantiga cirkelbordet föreläsarinnan fru Alice Jeansson.

marna föreläsningsserier anknöts en trädgårdskurs och en hushållningssällskapets jordbrukskurs samt två samaritkurser med vardera 94 deltagare. Landshövding Murray föreläste om Jordbrukskrisen. Föreläsningsserierna voro uppdelade på socknens tre huvuddelar, men socknens bussförening hade flera bussar som för en kostnad av 733 kr kom till hjälp fast chaufförerna höll på att bli tröttkörda av extraarbetet. Carli skriver: *Intresset och uthålligheten vid denna mäktiga kurs voro oerhörda.* Den vidsträckta socknens folk kom genom utnyttjande av bussmöjligheterna i en för gemensamhetskänslans stärkande nyttig omfattande samling under en och en halv månad. De hundratals deltagarna hälsade troget ömsevis på hos varandra i de tre sockendelarna och deltog i alla serierna. *Kurskommittén fortsatte efteråt som centralorgan för bildningsarbetet. Livaktig Rödakorsförening bildades.*

Enligt kung. nr 508 den 30 juni 1947 om statsbidrag till föreläsningar, folkbildningskurser och studiecirklar kunde Bildningsförbundet åter få statsbidrag till ordnandet av även kortare kurser.

J. Av Bildningsförbundet ordnade folkehögskolekurser på minst 30 timmar.

Arbetsår	S:a	med	Antal kurser	ordnade	Staten	Anslag	Lokala	Deltagar-
		praktisk del	utan	direkt	ordnade	Folkbild-		avgifter
				genom före-	genom före-	ningskom-		
				läsnings-	läsnings-	mittén		
				förening	förening			
1929/30	1		1	1	482	136	230	666
/31	2		2	2	950	308	400	533
/32	3	2	1	3	900	301	477	496
/33	3	3		2	1.110	607	1.536	1.263
/34	9	9		3	3.100	621	1.370	1.102
/35	7	7		2	2.500	2.000	3.084	3.124
/36	11	11		9	2.500	2.892	5.114	5.326
/37	14	12	2	7	2.500	1.014	2.141	3.372
/38	6	5	1	?	2.400	652	3.628	4.004
/39	9	8	1	3	3.600	—	2.833	3.197
/40	8	8		4	3.200	37	2.431	2.031
/41	7	6	1	4	2.800	470	3.604	3.172
/42	9	8	1	3	2.800	1.559	2.717	2.122
/43	8	8		7	3.200	664	2.792	1.649
/44	6	6		2	2.400			

K. VISA

vid

Folkhögskolkursens avslutning

i

Tortuna-gården den 9 febr. 1936.

Folkbildningsförbundet i Västmanlands län,
hip, hip, hurra, hurra,
vars nitiske Rektor är Ivar Andréén,
hip, hip, hurra, hurra,
har anordnat kurser av olika slag.
En sådan sin avslutning har här i dag.
Hip, hip, hurra! Hip, hip, hurra!
Hip, hip, hurra, hurra!

Den nyssnämnde Rektorn har ringt till oss ut,
och menat: "På sömnen det bör bli ett slut!"
Han frågat i tio års tid eller mer:
"När få vi väl komma och upplysa er?"

Men nu bör väl Rektor Andréén vara nöjd.
Om andra av kurser haft en på sin höjd,
ha vi haft ett halvdussin minst på ett år.
Intresset för folkbildning högt hos oss står.

Vi upplysning fått, hur man styckar en gris,
hur hönan kan nackas på konstnärligt vis,
hur kött konserveras, hur man lagar mat,
och hur denna lägges upp prydligt på fat.

För barnavårdskursen var intresset stort.
Vi hittills ej skött våra barn som vi bort,
men nu blir det bättre, ja, lita därpå,
om nativiteten här upp tänker gå!

Te. A. Kå.— — — J. U. F.— — — och I. O. Ge. Te.
en tid idkat studier här ska ni se.
I världsläget orientering vi fått
av Mohn, som kan framställa den saken flott.

Folkhögskolelärare Carli med svung
fick sången att ljuda från gammal och ung.
Ja, alla ibland oss är ense om de',
att ingen som han sångarglädje kan ge'.

Fru Engberg och "Olga" i svenska oss gett
en inblick. Att svenskan är krånglig vi sett.
Förtjänstfullt har "Harring" för vävkursen stått.
Av henne vi kunskap i konstvävning fått.

Så tacka vi alla och hylla i ton
Fru Engberg och Källman och Kandidat Mohn
och Kandidat Carli och Rektor Andréén
och "Olga" och "Harring" och Kurskommittén.

Hugo Wablquist.

L. Förbundet inväntar arbetssektioner.

Genom Bildningsförbundet hade folkbildningskommittén fått med allt länets folkbildningsfolk i samarbete med kommitténs stöd. Arbetet växte ut till allt större mångsidighet, och från 1935 blev det nödvändigt att börja *dela upp verksamheten i sektioner* med anlåtande av *specialintresserade krafter* för olika uppgifter. *Kursanordnandet* tillhörde alltfört *arbetsutskottet*, där bildningskonsulenten var ordförande. Av de två sektioner som började arbeta 1935 finns redogörelse för *musiksektionen* i kapitlet om musikundervisning. Den andra var *sektionen för Landsbygdens praktiska bildningsarbete*.

Det 1918 stiftade opolitiska *Jordbrukarungdomens förbund (JUF)* vann tidigt insteg i länet. Det hade nära förbindelser med Tärna folkhögskola, vars lärare ofta ledde eller medverkade i dess praktiska undervisningsverksamhet. Detta gjorde i största utsträckning också den från 1932 i länet verkande *vandringsrättaren Erik Bergvall*. Han anställdes för åren 1935—41 som *JUF:s ungdomskonsulent* här och ledde deras mångtaliga *ungdomsklubbar*. Vid sidan om de teoretiska studierna drev klubbarna även *försöksodling* och lärde sig praktiskt jordbruk.

Svenska landsbygdens studieförbund (SLS) stiftades 1930 och hörde under bondeförbundets ungdomsorganisation = *Svenska*

landsbygdens ungdomsförbund (SLU) — numera Centerns ungdomsförbund (CUF). En av dess verksamma krafter i länet var *journalisten Lennart Rask*. Han drev där till en början den teoretiska linjen. Jag var givetvis i livlig förbindelse med både honom och Bergvall. Vid en SLS-konferens 1935 berättade Bergvall om bl. a. JUF-arbetets uppläggning. Vid diskussionen framkom önskemål om samarbete med JUF, och man hemställde om bildningsförbundets medverkan härtill. Jag sammankallade representanter för JUF, SLS, SLU samt länsavdelningen av Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF) och därtill Hushållningssällskapet till konferens samma höst. Då bildades ovannämnda samarbetskommitté, som upptogs som *sektion i Bildningsförbundet*. Den bestod av en representant från varje förbund liksom också från ABF-distriktet, som också ville vara med. Jag blev ordförande även i denna sektion. Den arbetade särskilt på en sammanställning av *studieplaner i praktiska ämnen* med anvisningar om litteratur samt *föreläsningkurser och praktisk försöksverksamhet* i samverkan med hushållningssällskapet och JUF-konsulenterna. Den ordnade också omedelbart på Tärna en *tvådagars utbildningskurs för studieledare i landsbygdsföreningarna* med instruktion för studier i jordbruks ekonomi och hemvård. Den följdes 1938 av en tredagarskurs på hushållningssällskapet i Västerås och följande år en tvådagarskurs efterföljd av en tävlingsledardag för JUF:s tävlingsledare. Klubbledardagen *krigsåret 1940 tog upp klubbverksamheten som en för alla ungdomsorganisationer lämplig arbetsform i landets beredskap för livsmedelsförsörjningen*, Köksväxtodling i kristid, Beredskapskurser för kvinnlig ungdom, Klubb flickorna och hemarbetet samt

Konstruktör Valentin Åhlén, Västerås.

Sparverksamhet. Den hade samlat 75 deltagare. Ledardagarna blev årliga och rörelsen vann stor tillslutning.

Sektionen utgav t. o. m. 1939 ett vår- och ett höstnummer av en vacker tidskrift "*Det västmanländska landsbygdsfolkets gemensamma studieblad*". Den bekostades helt av annonsörerna och redigerades av den uppslagsrike Lennart Rask. Det rådde ett mycket gott samarbete med *hushållningssällskapet*, som också 1941 självt stiftade en *ungdomsnämnd*. På sektionens hemställan anställde denna en ledare för uppgifterna, som Bergvall vid avflyttning måst lämna.

Livsmedelskommissionen stiftade emellertid *Sveriges ungdomsberedskap* med *länskommitté* här t. o. m. 1949, i vilken *landshövding Conrad Jonsson* var ordförande. Den övertog uppgifterna och tillsatte länsledare. Vid beredskapens upphörande fann vi dock fortsättning nödvändig och organiserade *Västmanlandsungdomens arbetstävling* och lyckades få landshövdingen att kvarstå som ordförande. Konstruktören *Vallic Åhlén* var en nitisk *arbetsledare*, och jag stod kvar som ordförande i arbetsutskottet. *Åhlén* stod också för hoptiggandet av medel till verksamheten och han lyckades utmärkt med båda uppgifterna. När Conrad Jonsson avgick och flyttade upplöstes kommittén. Åhlén övergick till att fortfarande som fritidshobby bli JUF:s länsombud för främjande av tävlingen "Min socken".

Ett annat landsbygdsproblem framfördes 1939 i sektionen av JUF. Det gällde *lanthusmödrarnas semesterfråga*, och en *semesterkommitté* tillsattes. Den insamlade medel och kunde hjälpa sju husmödrar till någon veckas semester på Husmödrarnas semesterhem på Almö-Lindö utanför Västerås. Landstinget ställde till förvaltningsutskottets förfogande årliga anslag på 4.000 kr för dessa än-

JUF-konsulent Erik Bergvall, Västerås.

damål och kommittén erbjöd sig medverka vid sakens ordnande. Men utskottet var ovisst om anslaget borde användas under rådande förhållanden och bordlade frågan. Fotogenbrist orsakade tidigt säsongslut på semesterhemmet, men 14 husmödrar hunno dock utnyttja tillfället, och av dem fick antligen tre bidrag av landstingsmedlen till hemvikarier. Statens fritidsnämnd ordnade semestervistelse på Gripsholms folkhögskola. Kommittén blev ombud men ingen husmor ville fara utom länet. Följande år ordnades semester för 26 lanthusmödrar och fyra fick tillsammans 125 kr av landstingsmedlen. Därtill fick kommittén 270 kr från *Statens fritidsnämnd*, som utdelades till 10 husmödrar som ej fått annat stipendium.

Våren 1942 kallade hushållningssällskapets ordförande *landshövding A. B. Gärde* representanter från olika organisationer och även vår semesterkommitté till överläggning om husmoderssemester. En *husmoderssemester-nämnd* valdes med ombud från landsting, hushållningssällskap och kvinnoorganisationer. Kommittén hade tillstyrkt detta förslag och beslutade nu sin upplösning.

Representanter för ungdomsföreningar av skilda slag samlades 1938 på initiativ av den outtröttlige *JUF-konsulenten Erik Bergvall* och så bildades *ungdomssektionen*. Man hade nämligen funnit *svårigheter med ungdomsledarfrågan*. En mängd junioravdelningar låg

K F U M-sekreterare Erik Tunås,
Västerås.

ner eller arbetade dåligt av brist på goda ledare. Sektionen siktade på åldrarna 12—17 år. Vi stod inför två uppgifter. Genom *koortare ambulerande kurser* på centrala platser i länet borde man samla ungdomsledare från alla läger till föredrag och diskussioner om ungdomsproblemen och ge impulser för eventuellt nya arbetsuppgifter. Men det gällde också att *fästa myndigheters och föräldrars uppmärksamhet* på nyttan av de olika organisationernas fostrande inflytande på övergångsålderns ungdom och få dem att stödja ungdomsarbetet. *ABF:aren Åke Sundstedt, Surahammar*, var ordförande till 1941 och *Erik Bergvall sekreterare*. De efterträddes av *KFUM-sekreteraren i Västerås Erik Tunås* som ordförande och *Lennart Rask* som sekreterare. Jag var kassör.

Samma år hölls *ungdomsledardagar* i Västanfors, Sala och Köping, följande år en tvådagarskurs på Tärna, så två år i Västerås, sen åter på Tärna. Men vi samlade också till *Sång- och lekledarkurser i två dagar* i Västerås 1941 och 1943 och i Tärna följande år parallellt med allmänna ledarträffen. Andra år hölls liknande kurser på skilda håll i länet.

Hushållningssällskapets ungdomsnämnd vände sig 1944 till folkbildningskommittén med förslag om *samarbete för årsanställning av ungdomskonsulent*. Förslaget var, att kommittén skulle avlöna honom vintermånaderna för användning i folkbildningsarbetet och nämnden för sommaren. Kommittén var villig, förutsatt att man

återanställde Bergvall, som visat en utomordentlig organisationsförmåga och uppslagsrikedom på folkbildningsområdet. Då nämnden ej ansåg sig kunna gå förbi sin deltidstjänsteman förföll saken. Nämnden återkom och begärde 2.000 kr till dennes avlöning, men kommittén ansåg sig *ej ha rätt att använda sina anslagsmedel till detta ändamål.*

Samverkande bildningsförbunden anordnade 1937 i Västerås en *amatörteaterkursdag*, som fick 200 deltagare. Det blev två dagars fortsättning följande år. Distriktsstudieledarna, som stodo för kurserna, vände sig till folkbildningskommittén om stöd för verksamheten, då den under god ledning och tillsyn vore en form av bildningsarbete och ett värdefullt hjälpmedel vid motarbetandet av det osunda nöjeslivet bland ungdomen. Bidrag borde utgå till I. *En konsulent*, varvid denne skulle öva tillsyn över befintliga grupper ifråga om pjäsval, repetitioner m. m. samt ge råd och anvisningar; II. Arvode åt av konsulenten godkänd *lärare eller till korrespondenskurs*; III. Bidrag till *länsomfattande kurser*. Kommittén överlämnade skrivelsen till *bildningsförbundet*, som beslutade bilda en *amatörteatersektion* och utsåg till *instruktör skådespelaren Sigurd Karlsson i Västerås*, som kunde resa ut till varje liten amatörgrupp, vilket ansågs vara av större värde än att ordna stora kurser. Upplysningsmöten skulle hållas ute i distrikten. Ej mindre än *44 grupper voro kända*. Verksamheten började vackert, men krigsinkallelserna drabbade grupperna hårt. Redan 1944 yrkade godtemplarungdomen på instruktionsarbetets aktivisering. Ett krafttag gjordes 1950/51, då det närgränsande *Södermanlands bildningsförbunds konsulent Carl Cramér* gjorde en utmärkt insats även här. Härom berättar Cramér i *Folklig Kultur* 1952:9:

Arbetet skedde i fem omgångar, varje med två avsnitt: 1) instruktören besöker varje grupp enskilt och 2) varje grupp sänder representanter till en ämneskurs på 10 timmar. Vid gruppbesöket hölls föreläsning med orientering i kurshandböckerna av det aktuella avsnittet. Tre cirklar var tidigare i gång men tio nya, därav tre med mest tonåringar. Kursböcker var *Brevskolans kurs i Amatörteater, Studiehandledning för amatörteatercirklar av Cramér-Roland* samt *en pjäs* efter fritt val. Ämneskurserna presenterade handböckernas metod utförligt med föreläsningar och övningar. Varje grupp betalade 150 kr. För ämneskurserna stod Bildningsförbundet. Landstingets folkbildningskommitté beviljade ett experimentbidrag. Grunden lades för en uppodling av amatörteatern i bildningsarbetets ram. Ama-

Wallman, Sivert, född 1907, affärsbiträde från 1922. Studentexamen 1926, akademiska studier 1928—30. Folkhögskollärare Arvika och Vindeln 1932—34. Lärare-ledare SAK:s arbetsläger 1934—36. Assistent, föreståndare för yrkesvägledningsbyrån och länsungdomsformidlingen i Gävleborgs län 1937—43. Arbetsförmedlingsinspektör vid länsarbetsnämnden i Västerbotten 1943—47. Godtemplare sedan 1924, studieledare inom IOGT-avdelningar/krets- och distrikt-, ordf. för Västerbottensdistriktet. Föreläsare hos Folkbildningsförbundet, Samverkande bildningsförbunden, CFN m. fl. Styrelseledamot i Folkbildningsförbundet och FRO. I Västmanland från 1947 bildningsförbundets konsulent och rektor för landstingets yrkesskolor, från 1950 även assistent på landstingets kansli. Ledamot av Länskolnämnden och av Fritidsnämnden vid Västmanlands flygflottilj. Ordf. i samsarbetskommittén för industriens och landstingets yrkesutbildning, sakkunnig för dessa frågor i länsarbetsnämnden och sekreterare i berörande länsutredningar. Då den särskilda bildningskonsulent-yrkesskolrektorstjänsten 1963 upphörde, blev W. direktörsassistent hos landstinget med liknande uppgifter.

törerna lärde känna grunderna så väl, att de borde kunna *lära upp nybörjare*. Som bildningsarbete är amatörarbetet svårt, därför att teaterkonsten är så litet lämpad för självstudier.

Anders Pers initiativ till inrättande av landsbibliotek i Västerås som länscentral för biblioteken syntes komma att *dröja länge*. Vi diskuterade då mot krigsslutet behovet av att inrätta en *bibliotekssektion*. Folkberedskapen hade under kriget aktualiserat behovet av *samlingslokaler* för den andliga beredskapen och jag hade insamlat

uppgifter om var sådana fanns. Detta behov vore ju lika stort i fredstid och även en sektion för detta ärende dryftades.

De skilda organisationernas särintressen gjorde sig dock alltmera gällande. Så blev det också allt svårare att ordna de allsamlade långkurserna. Vid den nya bildningskonsulenten Dahls nyorganisation av förbundet 1947 *försvann snart sektionerna* med undantag för *musikkommittén*, som levde till 1960, samt det som sektion anslutna *Föreläsningsförbundet*. Även detta dog dock 1963, då det helt uppgick i Bildningsförbundet.

Samma dag — 23/10 1963 — upplöstes bildningsförbundet och återuppstod med nya stadgar.

De från den 1 juli 1963 gällande nya statsbidragsbestämmelserna för folkbildningsarbetet verkade i riktning emot vår strävan till praktiskt gynnsam centralisering. I stället gynnades de skilda studieförbunden med betydligt ökade bidrag. Villkoren för landstingsbidrag hade också efterhand minskat bildningsförbundets arbetsmöjligheter men ökat studiedistriktens. I enlighet härmed har från den 1 januari 1963 tjänsten som bildningskonsulent-yrkesskolrektor ändrats till direktörsassistent hos landstinget med i huvudsak yrkeskoladministrativa uppgifter. De kvarvarande folkbildningsuppgifterna behåller han dock t. v. Yrkesutbildningens starka utveckling har emellertid lagt på honom så många nya arbetsuppgifter, att bildningsförbundet år 1964 ansåg sig nödgat anhålla om ökat landstingsbidrag för att självt kunna lösa sin personhjälpfråga.

IV

VÄSTMANLANDS LÄNS LANDSTINGS
SKOLOR FÖR YRKESUNDERVISNING

1. Stiftande och verksamhet.

Landstingets yrkesskolor hade det intimaste samarbete med Landstingets folkbildningskommitté, *vars ledamöter år för år valdes till ledamöter i skolornas styrelse*, med bildningskonsulenten som rektor för skolorna samt med gemensam expedition. De avsåg att i första hand tillgodose *landsbygdsfolkets behov av praktisk utbildning i handafärdighet för hem- och lantmannayrkena*. Härutinnan fortsatte de en verksamhet som tidigt upptagits av landsting, hushållningssällskap och hemslöjdsföreningar.

Sedan riksdagen 1874 anslagit medel till husslöjdens befordrande sökte Hushållningssällskapet¹ hjälpa fram saken i länet. Det blev mest hjälp till slöjdundervisning i skolorna. Östervålastolarna var eljest den mest framträdande hemslöjdsprodukten jämte Fläckebo hårgarnsmattor. Några spridda slöjdkurser hölls för allmänheten av statens slöjdinstruktörer. Så tillkom 1882 *Centralslöjdskolan i Västerås*, där även landsbygdsungdomar fick tillfälle lära sig sköta hyvel och polersudd. Den grundades i samarbete mellan stad, landsting och hushållningssällskap. Den startade också *Hemslöjdsmagasinet i Västerås* för försäljning av hemslöjdsprodukterna.

En ny kraftig giv i arbetet kom till stånd genom slöjdlärarinnan *Olga Anderzon* vid Västerås flickläroverk. I samråd med hemslöjdsmagasinet for hon runt länet och fick ihop ett rikt material till en hemslöjdsutställning i Västerås 1916. Den väckte stor entusiasm, som tog sig uttryck i bildandet samma år av *Västmanlands läns hemslöjdsförening*. Då hushållningssällskapet ej kunde hjälpa med anslag, vände föreningen sig till landstinget och fick 1.000 kr

¹ Västmanlands läns kungl. Hushållningssällskap 1815—1915 av August Hahr.

Slöjdlärlarinna och hemslöjdskonsulent Olga Anderzon, Västerås.

till *hemslöjdskurser*. De började 1918 och fick livlig tillslutning. Högre anslag var i fortsättningen behövt, men tinget måste neka höjningen på grund av de ekonomiska svårigheterna.

Östgötskan Olga Anderzon blev genuin västmanländska. Hon blev allas vår "Olga", den för glatt humör och osläckligt intresse överallt kända, erkända och uppskattade. Från linslöjdens Hälsingland kom hon 1914 till Västerås som slöjdlärlarinna vid flickläroverket, där hon tjänstgjorde till pensioneringen 1945. Hon skapade och blev allt i allo för hemslöjdsföreningen. Som slöjdlärlarinna hade hon ju en heltidstjänst, men vid sidan därav skötte hon med utomordentlig energi också den ytterst krävande uppgiften som föreningens hemslöjdskonsulent från 1918. Hon byggde från början upp den växande undervisningsverksamheten i länet med kurser och föreläsningar. Hon följde med över till yrkesskolans vidgade verksamhet med större resurser. Självuppopprande fanns hon alltid med i yrkesskolrektorns bil till de mångtaliga kursavslutningarna, höll föredrag och rådslag med lärarinnorna. I sena timmar gick bilen till nästa kursplats för att avlämna garnsäcker och vävskedlådor och sen äntligen hem.

Hennes hemslöjdsforskning bedrevs i samarbete med fornminnesföreningen, där hon blev styrelseledamot 1946 och sist hedersledamot. Hon avled 1961.

Väv- och snickarkurserna i Arboga 1935, gemensam utställning.

Så tillkom *Västmanlands läns landstings skolor för yrkesundervisning*. Planerna härför utarbetades i nära kontakter med undervisningsrådet Vilhelm Berglund i skolöverstyrelsens yrkesskolavdelning, en i hög grad mänskligt intresserad tjänsteman. Om framväxten berättar skolornas styrelse i framställning till landstinget 1934:

Sedan år 1918 har Västmanlands läns hemslöjdsförening med årligt understöd av landstinget och hushållningssällskapet anordnat praktiska kurser i vävnad, sömnad och växtfärgning, huvudsakligen på länets landsbygd. De senare åren ha även enstaka kurser i manlig slöjd ordnats för arbetslös ungdom.

Från hösten 1932 har *Jordbrukarnes Ungdomsförbund inom länet anordnat kurser i snickeri* i Österunda, Björksta, Väster Färnebo och Simtuna, och har förbundet härvid av länets hemslöjdsförening erhållit anslag till lärararvodet.

Till denna kursverksamhet har anslutningen varit mycket god, och intresset för arbetet har varit starkt hos deltagarna, som också haft rikt utbyte av kurserna.

Hemslöjdsföreningens för ändamålet tillgängliga anslag voro emellertid ej tillräckliga för att kunna tillgodose det stora behovet av kurser av olika

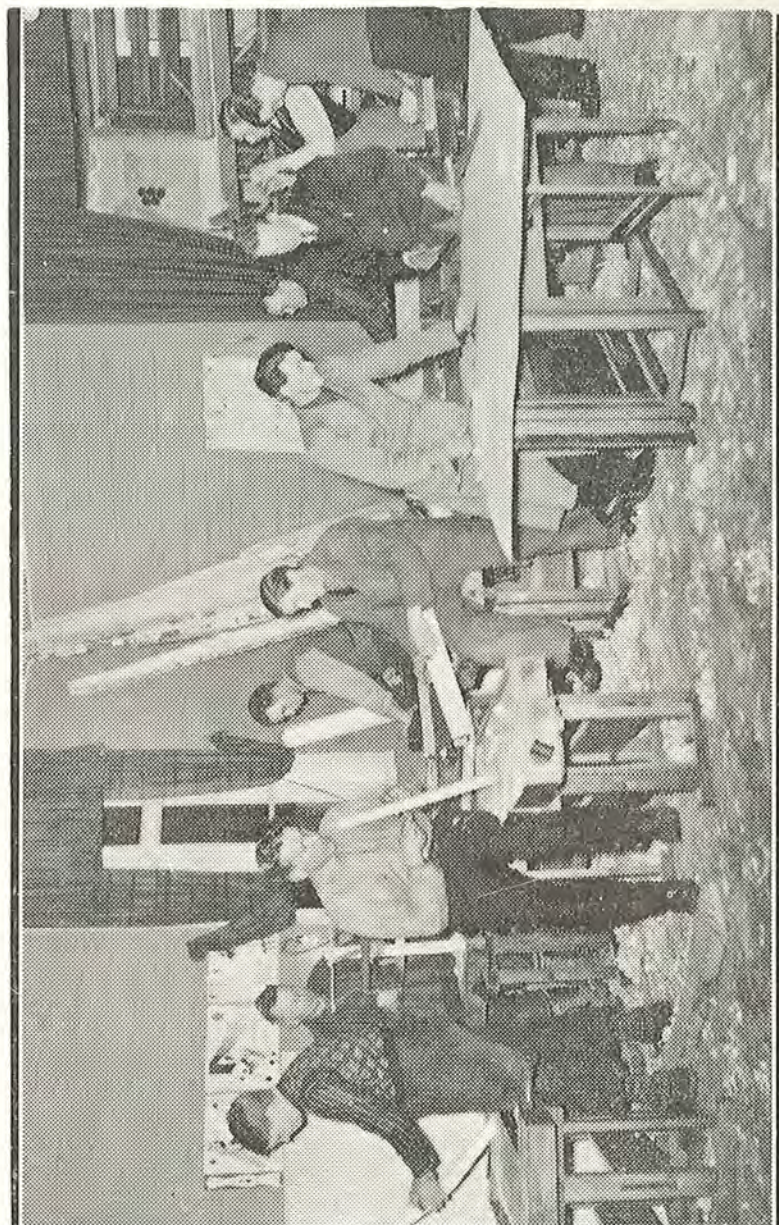

Sömnadskurs i Äsby, Malma, 1937.

slag, och JUF hade ej möjlighet att ekonomiskt upprätthålla kursverksamheten för manlig ungdom. Man vände sig därför till *landstingets folkbildningskommitté* med framställning om anslag. Kommittén ansåg denna kursverksamhet vara av så stor betydelse, att den ej kunde utan stor skada åter inskränkas till den mindre omfattning, som landstingsanslaget på 1.000 kr till hemslöjdsföreningen kunde medgiva. Då kommitténs tillgängliga medel dock helt toges i anspråk för folkbildningsarbetet, kunde den ej lämna anslag till dessa kurser, men *den utarbetade en plan för verksamheten, som kunde bereda den statsunderstöd.*

För kursverksamheten behövdes ej blott medel för allmänna driftskostnader utan även för anskaffande av nödvändiga inventarier. Till bådadera kunde *statsbidrag* erhållas, om kursverksamheten bedrevs under formen av *landstingets skolor för yrkesundervisning*, nämligen för *läroarvoden med 2/3* och för *undervisningsmateriel med 1/3 av kostnaden.*

Ett villkor för statsbidrag är emellertid ett tillräckligt grundbidrag, efter vars storlek statsbidraget utmättes. Efter kommitténs hänvändelse beslutade länets hemslöjdsförening att ställa sitt landstingsanslag för senare halvåret på 500 kr till förfogande, och *styrelsen för Rotebällarnes besparingsfond* beslutade för ändamålet bevilja ett belopp av 2.000 kr. Kommittén uppgjorde på denna grundval ett statförslag för arbetsåret 1934—35 och ingick till landstingets förvaltningsutskott med framställ-

Träslöjdcurs i Borgby, Säby, 1939.

Yrkesskolrektorn-
bildningskonsulenten
besöker nattetid trä-
slöjdkurs i Borgby.

ning om att utskottet ville besluta upprätta "Landstingets skolor för yrkesundervisning" med användning av de härför beviljade medlen samt för dessa utse en interimsstyrelse för arbetsåret. Kommittén påvisade, att ett sådant beslut ej medförde någon utgift för landstinget för nämnda arbetsår liksom det ej heller innebure något tvång för landstinget att därefter fortsätta verksamheten.

Landstingets förvaltningsutskott beslutade i enlighet med förslaget och valde folkbildningskommitténs ledamöter till interimsstyrelse. Denna ingick till skolöverstyrelsen med framställning om statsbidrag jämte förslag till reglemente och undervisningsplan. De senare äro godkända av överstyrelsen, som också till rektor för skolorna utsett folkbildningskommitténs och interimsstyrelsens gemensamma sekreterare och kassör Ivar André.

Interimsstyrelsen har för avsikt att bedriva denna verksamhet i närmaste samverkan med dem som hittills uppburit densamma, nämligen länets hemslöjdsförening och JUF-distriktet. Enligt styrelsens arbetsplan skola nio kvinnliga hemslöjdskurser — vävnad eller sömnad — hållas under året, men 15 äro redan påtingade. Planen upptar också sex kurser i snickerislöjd men dubbla antalet anmälningar ha inkommit.

Det är tydligt, att slöjdkursverksamheten fyller ett starkt känt behov hos ungdomen i bygderna. Den känner sig behöva utbildning för arbetslivet, och detta gäller ej minst den bättre delen av den arbetslösa ungdomen. Fördelen med denna utbildningsform är, att den ger eleverna en färdig arbetsprodukt i händerna, som eggas till ansträngning, vilket tar sig uttryck i svårigheten att få arbetet begränsat till de bestämda läro-timmarna. Lärarna ha ock med glädje stått till tjänst långt därutöver.

Lärjungeavgifterna, som äro beräknade till 10 kr per deltagare, torde ej kunna ökas, då eleverna själva dessutom få betala de råvaror, som åtgå till de av dem tillverkade föremålen, vilket blir ej så liten summa.

Arbetslösheten torde till vintern åter komma att tilltaga, och särskilt ungdomen kan ej tänkas så snart bli säkerställd ifråga om arbete året runt.

Vävkurs i Norberg.

Styrelsen begärde landstingets bekräftelse på stiftandet av skolorna samt förhöjning av anslaget till 2.000 kr. Bekräftelsen beslutades, men årsanslaget stannade vid det gamla, 1.000 kr. När den ekonomiska krisen lättade ökades anslaget efter behovet.

Medan hemslöjdsföreningens verksamhet hindrades av brist på medel blev krigets följdverkningar krusket för yrkesskolan. Krigsinkallelserna orsakade brist på manlig arbetskraft med åtföljande tunga för landsbygdens kvinnor, som i stor utsträckning hindrades delta i de vanliga kurserna. Därtill kom materialbrist. Då trädde skolorna hjälpande till med kriskurser av olika slag. Det blev åter rusning. För de många omsyningskurserna måste anlitas sömmer-skor ute i bygderna. Men det befanns nödvändigt ge dem en duvning vid särskilda utbildningskurser, som de villigt kom till.

Som beredskapsombud hade jag fått hjälpa de flyktade danskarna i lägret vid Sätra brunn med bl. a. föreläsningar. Som rektor för yrkesskolan kunde jag nu bereda dem sysselsättning i praktiskt arbete i snickeri och vävning, som glädde dem i hög grad. Vid

flyttningen till Loka fick de låna med sig både redskap och lärare. Kostnaden gäldades av danska legationen.

På initiativ av Informationsstyrelsens avdelning Aktiv hushållning konstituerade länets kristidsstyrelse Västmanlands läns klädvårdskommitté med representanter för olika kvinno föreningar och med yrkesskolrektorn som ordförande och hushållningssällskapets hemkonsulent Ester Jonzon(-Eliasson) som verkställande. Vi fick röra oss med ett statsbidrag på 2.000 kr och vi hade snart i gång 11 systugor med 721 besökare, som fick hjälp med 1.099 plagg, samt 12 klädvårdskurser à 18 timmar med 197 deltagare. Vi samarbetade givetvis med yrkesskolan.

Den i bygderna flyttande yrkesskolan behövde aldrig anskaffa mera omfattande undervisningsmateriel och inventarier, då vi i allmänhet höll till i inredda slöjdsalar och eleverna eljes medförde materiel för eget behov t. ex. vävstolar och symaskiner, hyvelbänkar och verktyg.

Från starten t. o. m. arbetsåret 1944/45 erhöll skolan av staten kr 129.579:44, av landstinget 65.234:62 och i elevavgifter 55.112:25 kr.

Kursavslutningarna voro folkfester med utställningar och vid sömnadskurserna mannekänguppvisning, alltid med allsång och kaffe. VLT:s Redaktionsreflex 1952:

Men kan det inte få hållas en enda vävkurs i länet utan att det skall stå i tidningen om den? Med bild och allt! En vävkurs är ingen stor nyhet, det är sant, men den är ändock en händelse i bygdens liv, där det dagliga livet går sin sakta lunk och där t. o. m. sockenstämmor och fullmäktigesammanträden hör till det förgångna, sedan storkommunfullmäktige ersatt fyra, fem, sex.

2. Antal kurser och deltagare — 1945.

	Västmanlands läns hemslöjdsförening		Landstingets yrkesskolor
	1918—24	1925—34	1934/35—1944/45
Sömnad	22	5	122
Omsyning			314
Sömmerskor			3
Vävning	24	50	129
Växtfärgning	13	1	1
Hålsöm	1		
Spetsflätning	1		
Fransflätning	1		
Hushållning			5
Billig mat			5
Träslöjd		5	51
Järnindustri			3
Yrkesritning			1
Yrkesräkning			1
Summa	62	61	635
Medeltal per år	9	5 ^{1/2}	58
Antal deltagare:			
„ summa	1.384	953	8.194
„ pr år	198	87	745

Till kriget var det även klart för byggnadskurser men ingen hann igångsättas.

3. Yrkesskolorna — 1964.

Landstingets folkbildningskommitté och bildningsförbundet strävade att föra ut folkhögskolan i bygderna. Landstingets yrkesskolor syftade likaledes till att ge bygdernas folk efter deras förhållanden lämpad praktisk utbildning, som eljes var förbehållen dem, som kunde lösgöra sig för bevistande av i samhällen belägna yrkes- och lanthushållsskolor.

Yrkesskolornas utveckling efter 1945 styrdes emellertid av bidragsreglernas utformning. När Statskontoret-Yrkesskolöverstyrelsen beslöt att stoppa statsbidrag till kortare kurser i sömnad, vävning,

snickeri, hushållsarbete m. m. och riksdagen i stället ökade bidraget till studiecirkel i dessa ämnen, har yrkesskolans ambulerande kursverksamhet med sina erfarna specialfacklärare tvingats att helt upphöra. Framväxandet av nioårig grundskola, tvååriga fackskolor på fem orter i länet samt fackgymnasier liksom landstingets kraftiga stöd till primärkommunala yrkes- och företagsskolor har åstadkommit, att landstingets olika yrkesskolor numera i egen regi driver endast två centrala verkstadsskolor, två jordbruksyrkesskolor, tre vårdyrkesskolor och intern fortbildning av egna befattningshavare samt vissa lokala längre yrkeskurser i samarbete med den allomfattande lokala skolstyrelsen. På 20 år har alltså landstingets yrkesskolverksamhet helt förändrats.

Såsom i kap. III:4:1 berättats, är bildningskonsulenten-yrkesskolrektorn nu benämnd direktörsassistent hos landstinget med uppgift att inom landstingets kansli handlägga administrativa ärenden angående landstingets undervisnings- och folkbildningsverksamhet. Han skall vidare fungera som rektor för landstingets yrkesskolor, barnsköterskeskolan och sjukvårdsbiträdes- samt undersköterskeskolan, t. v. vara föreståndare för länets bildningsförbund samt därtill vara sekreterare i landstingsutskott och i relevanta utredningar och kommittéer.

TILLÄGG

År 1953 omdanades landstingets folkbildningskommitté till Kultur- och undervisningsnämnden (KUN), vilken fick om hand ej blott kommitténs utan även yrkesskolstyrelsens uppgifter.

REALREGISTER

	Sidan
Amatörteatersektion av bildningsförbundet	158
Arbetsförening, Västerås	83, 90
Arbetarnes bildningsförbund (ABF)	116, 128, 130, 142, 144, 154
„ i Västmanland 50 år av Hernfrid Bark	131
Arosgården i Västerås	131
Barnvårdskurs i Österunda	110 bild
Bibliotek	
socken- enligt folkskolstadgan 1842	78
först i Värmland	78
i Västmanland	78, 101—
fråga om statsbidrag	81
skolbibliotek	82
få statsbidrag	100
vandringsbibliotek	83
Arbetsföreningens i Västerås bibliotek	91
folkbildningskommittén hjälper biblioteken	100
sekreteraren fungerar som ”bibliotekskonsulent”	101
bibliotekskurser och -möten	101
biblioteksforening för länet	102—
statsstött bibliotek saknas blott i 3 länskommuner	103
landsbibliotek, Stifts- och, i Västerås	47, 101, 104, 105 bild
ABF-bibliotek i länet	103
IOGT-bibliotek i länet	103
sjukhusbibliotek	103
Västmanlands läns pedagogiska bibliotek	104
bibliotekssektion i bildningsförbundet	159
Bildningscirkel	83, 90—
„ och arbetsföreningar i Sverige, av Carl Landelius	83
Bildningsförbund, Västmanlands läns	126, 145
arbetsutskott kursanordnare	145, 153
antal folkhögskolkurser, anslag	151
bildningskonsulent	142—, 147 bild, 160
statsbidrag	144
tillika rektor för landstingets yrkesskolor	161
sektioner:	
Västmanlands läns föreläsningsförbund	107—, 117—, 145, 160
uppgår i bildningsförbundet	117

föreläsningförmedling och anslag, tabell	117
landsbygdens praktiska bildningsarbete	114, 153, 160
tidskrift	154 bild, 155
samarbete med:	
ungdomskonsulent JUF:s	153
ungdomskonsulent, hushållningssällskapets	155
Sveriges ungdomsberedskap	155
klubbverksamhet	154
husmorssemesterkommitté	155
husmorssemesternämnd, allmän	156
musikkommitté, sektion	134, 160
musik konsulent	134—, 140
kammarorkester	140
ungdomssektion	156—, 160
samarbete om ungdomskonsulent med hushållningssällskapets	
ungdomsnämnd	157
amatörteatersektion	158, 160
amatörteaterinstruktör	158
sektionerna upphöra	160
förnyas, nya stadgar	160
Bildningskonsulent	142, 144, 147 bild, 160—
Bildningsråd, kommunala	115, 124
Bildningstillfällen för ungdom och äldre, skrift	106
Bygdekurser	119
Centralförbundet för nykterhetsundervisning	11, 111, 144
Centralslöjdskolan och tekniska skolan i Västerås	20, 161
Folkbildningsförbundet, säte Stockholm	83, 88, 90, 115—, 145
Folkbildningskommitté, landstingets	11, 83, 97—114, 120, 126, 128—, 137, 142—153, 169—
landstingsanslag till allmän verksamhet, tabell	100
hjälp biblioteken	100
stödjer föreläsningar, kurser och studiecirklar	105—
anslagstabla	151
historik över verksamheten	145
tar initiativ till landstingets yrkesskolor och utgör dess styrelse..	161, 164, 166, 170
omdanas till Kultur och undervisningsnämnd med även yrkesskol-	
styrelsens dittillsvarande uppgifter	170
Folkhögskola, Tärna	125 bild, 126, 153
Folkhögskolkurser	
i Dalarne, Sollerön 1905, Avesta 1908	120
i Västerås 1909	93, 120
i Kärrgruvan 1908	120
i länet	122, 123 bild —, 149 bild —

i föreläsningföreningar	114, 122, 145—
praktiska kurser ingå	146—
föreläsningssämen	148
antal kurser, anslag, tabla	122—, 151
visa vid kursavslutning	152
Folkhögskolkursförening, Västmanlands län	120—, 145
antal kurser, tabell	122
anslag	123
samarbetsfråga med Dalarne, Värmland, Örebro län	124
omorganiseras till bildningsförbund	126
Folkskolinspektör med landstingsanslag, fråga om	7
Folkskolseminarium i Västerås	14, 24
Folkundervisningskommitté, landstingets	7, 28, 30, 38, 85
Fortbildning för folkskolans lärare	8—
Fortsättningsskolans lärare, utbildningskurser	13
i sömnad för lärarinnor	22
Föreläsningar	83
föreläsningkommitté, landstingets	85, tabla 95
föreläsningföreningar	89, 151
Västerås arbetarinstitut, bild	93
Munktorps, intervju	117
får statsbidrag	94
får statsbidrag till reskostnader	106
nykterhets-	94
föreläsningförbund, länets	107, 145
får statsbidrag	108
även föreläsninganstalt med statsbidrag	111
ortsföreläsare	108
skaffar biografapparat	110
radiokonferens på Tärna folkhögskola, bild	111
radioföreläsningar	112, 148
krisföreläsningar med statsbidrag	116
blir sektion i bildningsförbundet	117
uppgår i d:o	117
förmedling och anslag, tabell	117
Föreläsningförbundets riksorganisation (FRO) ..	107, 115—, 124, 145
Förskolseminarium i Västerås	52
Gymnastikkurser för lärare	8
Heimdal, studentförening, Uppsala	81, 83, 87
Hembygdskurser för lärare	12
Hemslöjdsförening, Västmanlands län	161—
Hemslöjdskurser	163—
Hushållningssällskap, Västmanlands län..	14—, 18—, 22—, 81, 110, 114, 148—, 154—, 161, 168

Husmoderssemesterkommitté i bildningsförbundet	155
Husmoderssemesternämnd i hushållningssällskapet	156
Informationsstyrelse, statens	115, 168
länsombud, upplysningsnämnder	115
avd. Aktiv hushållning: Västmanlands läns klädvårdskommitté..	168
IOGT folkbildning	83, 92—, 98, 103, 120, 127—, 131 bild, 134
Jordbrukarungdomens förbund (JUF)	103, 130, 153—, 163
Kammarorkester, Västmanlands (Västerås)	140—
Klädvårdskommitté, Västmanlands läns, klädvårdskurser	168
systugor	168
Kultur- och undervisningsnämnd, landstingets (KUN)	170
Kursverksamheten vid Stockholms högskola	148
Lankasterskolor	24
Landsbygdens praktiska bildningsarbete, sektion i bildningsför-	
bundet	153, 160
Landstinget	7—, 17—, 20—, 26—, 30—, 42—, 52, 82—, 94, 97, 100—, 117, 156, 161, 164—
Landstingsförbundet, Svenska, om småskolseminarier	66—
Längmanska fonden, anslag länskonferenser	115
Läramöten i länet	11
Läsning för folket, skriftserie	81
Musikundervisning, musikcirklar får hjälp..	130, 134, bilder: 139, 140
musikkommitté, sektion i bildningsförbundet	134, 160
musikkonsulent: Bertil Blomberg	134, 127
bildningskonsulent I. Andrén övertar uppgiften	137
musiklärare på Statens arbetsmarknadskommissions bekostnad	
med bild	137—
bidrag från Radiotjänst	138
fortbildningskurser för musicklärare	138
verksamhetens omfattning med tabell	137—, 143
skolmusik	140
Västerås musikskola	138—, 145
Norbergstrejken i "Norberg genom 800 år"	84
Radiokonferens på Tärna med bild	111—, 148
Rotehallarnes besparingsfond ger anslag	99, 111, 164
Ränte- och kapitalförsäkringsanstalten får hjälp	28
Röda korset hjälper med föreläsningar	110, 148—
" " " samaritkurser	148
Samverkande bildningsförbunden, verkar i länet	111, 158

Seminarie lärarföreningen, Svenska (1960-talet Lärarhögskolornas och	
seminariernas lärarförening)	41, 53, 57, 66, 72, 76
Skolköksundervisning främjas av hushållningssällskapet	22
" " " landstinget, bilder	23, 25
Skolträdgårdskonsulent, folkbildningskommitténs	18
-undervisning i folkskolstadgan 1842	14
införes i länets skolor	14
införes i Västerås folkskolseminarium	14
främjas av hushållningssällskapet och landstinget	14—
kurser för folkskollärare	17
skolorna upphör därmed	19
Slöjdundervisning i skolan	19
hushållningssällskapet och landstinget ger bidrag	19
sällskapet ordnar lärarkurser	20
Centralslöjdskolan i Västerås d:o	20
landsting och stat d:o i sömnad för lärarinnor i fortsättnings-	
skolan med bild	21—
införes på Västerås småskolseminarium	22
Småskolan	26
Småskolläraryr utbildning	53, 57, 59, 62
landstinget ordnar	8
staten ordnar	28
överproduktion	60
Småskolseminariernas lärarförening	40, 53
föreningsmöten med bild	54, 56—
lärarlöner-kompetens	41, 54, 67—
undervisningsplan	56
ämnesundervisning	59—, 62
övningsämnen	56, 59
övningsskolan	56, 58, 62
kurslängd	58—, 64, 67
lokaler	58—, 66, 73
förstatligande	76
överproduktion	60—, 64—
efterprovning	61—
småskolläraryr utbildning för studenter	62
fortbildning, seminarielärares	63
småskollärares vid seminarier	61, 63—
till folkskolläraryr	63
hjälp till genom förstatligandet friställda	73
rådfrågningsbyrå	76
Kvartalsblad	76
föreningen upplöses	77
Småskolseminariet i Västerås börjar med sommarkurser	26
egentliga börjar	29
inför slöjdundervisning	22

kurstiden utsträcker	35
dubbelseminarium	36
ny stadga och ledning, kollegiebild	39, 43
förberedande kurser	51
elevlivet med bilder	35, 38, 39, 51—
övningsskolan med bild	47
lokaler med bilder	31, 33, 42, 46, 48
landstingsanslag med tabell	47—
statsbidrag med tabell	48
50-årsjubileum med bild	49
samarbetsfråga Uppsala, Örebro, Kristinehamns seminarier	42
förstatligandeproblem	42—
sista klassen hågkomst med bild	45, 54
Stipendier:	
hospitation vid seminarier	9
universitetens sommarkurser	11
nykterhetskurser	11
hembygdskurser, fysisk fostran, Folkuniversitetets	11
fortsättningsskolläraryrkesutbildning	13
slöjdkurser för lärarinnor	22
kurser för skolkökslärarinnor	24
Studenternas studieleddarförening i Uppsala	148
Studieblad, Det västmanländska landsbygdsfolkets gemensamma, bild	154—
Studiecirklar med bild	97, 100, 121, 126—, 133, 145, 149
får böcker	100
bidrag till korrespondenskurser och lärare	128—
statsbidrag	130
musikcirklar får hjälp	130, 137
kartläggning och analys av Kjerstin Andrén	132
Svampkurs för lärare	11
Svenska landsbygds (Centerns) ungdomsförbund	131
” ” ” studieförbund	131, 153—
Sveriges allmänna folkskolläraryrkesförening	39, 41, 57, 64, 66, 70—
bidrag till musikkurser för skollärare	140
Sveriges småskolläraryrkesförening	64, 66
Teckning, lärarkurs	10
Ungdomssektioner i bildningsförbundet:	160
landsbygds praktiska bildningsarbete	114, 153
musikkommitté	134
ungdomssektion	156
-konsulent, JUF:s	153
hushållningssällskapets	155, 157
-klubbar	154—
-beredskap, Sveriges, under Livsmedelskommissionen, länskommitté	155

Vapenövning för skolbarn	8
-kurser för lärare	8
Verdandi, studentförening i Uppsala	83

Yrkesundervisning, Västmanlands läns landstings skolor för	23, 144—, 169—
grundande	161
folkbildningskommitténs ledamöter utgör styrelsen	161
statsbidrag	164
bildningskonsulenten blir rektor	161, 170
undervisningsmateriel och lokaler	168
anslag	168
antal kurser, deltagare med bilder	163—, 167, 169
styrelsen ersättes av Kultur- och upplysningsnämnden	170

Årsböcker i svensk undervisningshistoria 47—48:

Seminarieämbeten	31, 36
------------------	--------

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

PERSONREGISTER

	Sidan
Abrahamsson, Anna, sem:lärarinna, Härnösand	56
Agrell (Ericsson), Gunnar, kamrer, V:ås	134
Almkvist, N. J. F., ecklesiastikminister	69
Almstedt, Gunnar, krigskorrespondent	113
Andersson, Eric E., musiklärare, V:ås	141
Andersson, Natalia, skolföreståndarinna, V:ås	32
Anderzon, Olga, slöjd lärarinna o. -konsulent, V:ås..	161, 162 data, bild
Andrén, Ivar, bildningskonsulent, seminarie- och yrkesskolrektor	17, 40—, 54—, 68—, 75, 97, 101—, 137—, 142, 145 data, 147 bild, 148—, 161—
Arvin, G. J., chef för Danmarks lärarhögskola	12
Axberger, Gunnar, docent, Stockholm	148
Axén, Gunnar, musiköverlärare, V:ås	138
Bagge, Peter, rektor, V:ås	38
Barkén, M., rektor, Köping	8
Berg, Fridtjuv, ecklesiastikminister	100
Berg, Hjalmar, undervisningsråd	72
Berglund, Mina, sem:elev, V:ås	32
Berglund, Vilhelm, undervisningsråd	163
Bergman-Andersson, Charlotte, sem:föreståndare, V:ås	30
Bergvall, Erik, ungdomskonsulent, V:ås	153, 156 bild
Billing, Einar, biskop, V:ås	88
Billing, Gottfrid, biskop, V:ås	46, 85
Björkquist, Margit Andrén-, rektor, Stockholm	146
Blomberg, Bertil, musikkonsulent, V:ås	134, 135 bild
Boëthius, Gerda, professor, Mora	120
Bolling, Rud., gymnastiklärare, V:ås	32
Borgström, L., brukspatron, Värmland	78
Bosæus, Rudolf, borgmästare, Arboga	84, 85 bild
Bosson, Hjalmar, folkhögskolrektor, Tärna	119
Brander, O., teckningslärare, V:ås	10
Brouneus, O., v. pastor, Tillberga	107
Bruce, N. O., undervisningsråd	67
Bäckström, A. G., folkskollärare, Strömsholm	107 data, bild
Carli, Nils, folkhögskollärare, Tärna	121—, 126 data, 127 bild
Carlsson, Erling, fiollärare, Ingesund	140

Cederblad, Carl, läroverksadjunkt, Uppsala	115
Cramér, Carl, bildningskonsulent i Södermanland	158
Crona, Hugo, sem:adjunkt, Umeå	10
Dahl, Sven, bildningskonsulent, V:ås	160
Danielsson, Aron, plåtslagare, V:ås	92
Eklund, C. A., kyrkoherde, Gunnilbo	85, 89
Ekström, F. A., folkskollärare, Gunnilbo	14, 26, 81
Ekström, L. J., lantbrukare, Svedvi	98
Eliasson, Axel, trädgårdskonsulent, V:ås	18
Eneroth, Olof, pedagogisk författare	7
Ericson, Adolf, folkskollärare, godsägare, Ransta	82
Ericson, J. H., bokhandlare, Sala	97
Eriksson, Georg, folkskollärare, V:ås	24
Eriksson, Gertrud, sjuksyster, Norberg	148
Eriksson, Hilda, sem:föreståndare, V:ås	32, 34, 36 bild, 37 karaktäristik, 39
Eriksson, Uno, ABF-musiker, Surahammar	140
Fredriksson, Hugo, folkskollärare, Alunda	134
Friberg, A., folkskollärare, Norberg	102
Fröström, Alice, sem:lärare, V:ås....	34, 37 bild, karaktäristik, 43, 54
Fähræus, Fredrik, domprost, V:ås	38, 40, 97
Garpe, J. O., folkskolinspektör, V:ås	40, 41 bild, 88
Gezelius, E. B., sem:rektor Hagaström	56, 59
Glaser, W. W., musiköverlärare, V:ås	138, 141 bild
Goodwin, Henry B., trädgårdsförf.	18
Grönberg, Ida Johansson-, sem:elev, V:ås	33
Gustafsson, Axel, komminister, Köping	86
Gustafsson, Sven, sem:rektor, Linköping	56, 62, 76
Gärde, A. B., landshövding, V:ås	156
Göransson, Victor, folkskollärare, Sala	29
Hammarlund, Emil, folkskollärare, Stockholm	100
Hansson, Maj, sem:lärare, Stockholm	44
Hellmér, S. O., bibliotekarie, Umeå	103
Hellqvist, Lars, folkskollärare, Björskog	11
Helmius (Jonsson), Ture, läroverksadjunkt, V:ås	134
Hildinger, Alf, sem:lektor, Falun	59
Hirdman, Gunnar, studieledare, V:ås	44, 126
Hjelmkvist, Bengt, bibliotekskonsulent	103
Hjelmkvist, F., d:o	102
Hjelmström, Olga, sem:föreståndare, Malmköping	56
Holmberg, Cecilia Båth-, rektorsfru, Tärna	83
Hugo, Yngve, folkhögskollärare, Brunnsvik	111—, 121

Ingeberg, Erik, länsträdgårdsmästare, V:ås	15—
Jacobsson, N. Otto, sem:rektor, Växjö	54, 56
Janzon, Gustaf, d:o Linköping	56
Johansson, Frans, trädgårdsdirektör, V:ås	17—, 19 bild
Johansson, Jenny, sem:lärare, Skara	56
Jonsson, Conrad, landshövding, V:ås	126, 155
Jonsson, K. G., fil. dr, sem:rektor, Kristinehamn	54, 56, 60 bild, 61—, 68
Jonsson, Saga Wallgren-, sem:lärare, Kristinehamn	54
Jonzon (-Eliasson), Ester, hemkonsulent, V:ås	113, 168
Kalén, läkare, Sala	8
Karlinder, C. G., folkskollärare, Simtuna	28
Karlsson, Seth, skolpräst, folkskolinspektör, Munktorp	14, 16
Karlsson, Sigurd, teaterinstruktör, V:ås	158
Karpe, Sven, fiollärare, Musikhögskolan	140
Kempe, Arvid, lektor, V:ås	85, 86 data, 87 bild, 89, 92
Kjellberg, Knut, professor, Stockholm	107
Kjellström, Joh., förest. Gästrik-Hälsinge förel.förb.	119
Kjersén, Sven, folkhögskollärare, Tärna	12, 122
Kock, Sven, musiklektor, Solleröd, Danmark	137
Küntzel, H., bibliotekskonsulent	102
Källman, G. W., kommunalborgmästare, Sundbyberg	148
Landelius, Carl, ABF:s riksexpedition	83
Landtmansson, S., rektor, V:ås	102
Larsson, Viktor, riksdagsman, V:ås	69
Leontein, Georg, folkskollärare, V:ås	93
Lindberg, L., kyrkoherde, Sala	35, 46
Linders, F., domkyrkokomminister, V:ås	35, 38
Ljungberg, G. A., folkskollärare, Riddarhyttan	102, 108, 122, 126—, 131 data, 132 bild
Ljungdahl, A., chef F 1, V:ås	113
Lundahl, Nils, föreläsningskonsulent, Lund	109
Lundell, Hildur, sem:rektor, Uddevalla	62
Lundevall, Elin, folkskollärare, Falun	57—
Malmberg, J. P. folkskollärare, V:ås	93
Martinell, J. P., d:o, Harbo	28
Meijerberg, C. J., folkskolinspektör, Stockholm	28, 66
Mohn, Paul, sekreterare, Stockholm	148
Mossberg, rektor, V:ås	8, 9 bild, 10, 30, 34, 38, 85
Murray, W., landshövding, V:ås	121 bild, 126, 150
Nelson, Helge, professor, Lund	12
Nord, Emil, folkskollärare, Åshammar	103

Nordh, W., målare, V:ås	90—
Nordström, Harald, bibliotekarie, Borlänge	103, 130
Norinder, Harald, professor, Uppsala	120
Noritis, Arvids, orkesterdirigent, V:ås	141
Nyblom, E., länsjägmästare, V:ås	98
Nylund, Sven, undervisningsråd	40, 59—, 61 bild, 67, 72, 77
Nyquist (-Wijkman), Selma, sem:föreståndare, V:ås	31, 32 karaktäristik
Näf (-Nordström), Emma, sem:föreståndare, V:ås	31
Olausson, Daniel, konrektor, redaktör, V:ås	7, 90
Olovsson, Emil, redaktör, V:ås	78
Olofsson, Selma, sem:lärare, Linköping	59
Olsson, G. A., sem:rektor, Örebro	56, 59, 77
Olsson, Oscar, sem:lektor, Linköping	63, 127
Pers, Anders, redaktör, V:ås	13, 17—, 22, 63, 83, 97, 98 data, 99 bild, 101, 104—, 126—, 130, 142
Pers, Mattias, direktör, V:ås	134
Peterson (Segelberg), Axel, fil. dr, läroverksadjunkt, V:ås	7, 26
Petersson, Gust., lantbrukare, Björskog	84, 95, 97
Pettersson, Per, sem:prefekt, V:ås	26
Pihlgren, Fredrika, sem:föreståndare, V:ås	33
Pålsson, småskollärarynna, Malmö	57, 64
Ramsjö, Olof, sem:rektor, Hagaström	59
Rask, Lennart, redaktör, V:ås	154—
Regnér, P. B., sem:adjunkt, Umeå	10
Reuter Dahl, H., ärkebiskop	24
Reuterskiöld, C. A., docent	87—, 92
Robson, H. J., kyrkoherde, Arboga	27
Rosenius, Maria Spångberg-, sem:elev	31
Rosenius (-Högman), Rut, d:o	36
Rosenquist, kapten, V:ås	113
Rudvall, Carl, sem:föreståndare, Eksjö	56
Rundbäck, Abraham, lektor, Växjö	27
Rune, Axel, borgmästare, Västervik	66
Runngren, Augusta, sem:lärarinna, Västerås	30
Rydell, Elisabet, sem:föreståndare, Skara	54
Rörvallius, Edla, sem:lärarinna, V:ås	31
Sandberg, K. E., undervisningsråd	70
Sefvelin, J. E., folkskollärare, Strömsholm	27
Sehlin, Carl, folkskolinspektör, Östersund	69
Sidvall, Elna, sem:lärarinna, Hagaström	59
Silfverstolpe, F. O., landshövding, V:ås	80
Sjöholm, L. Gottfrid, fil. dr, sem:lärare, Göteborg	12, 13 bild, 17

Sjöstrand, Albert, läroverksadjunkt, Eksjö	124
Sjöström, Joh. Alfr., folkskollärare, klockare, V:ås	26
Skog, Margarets, sem:lärarinna, V:ås	36, 44, 54, 77
Stadius, Uno, folkhögskolkursföreståndare	120
Sund, G., studieledare, V:ås	134
Sundén, D. A., lektor, V:ås	29, 81
Sundin, A. T., tobaksfabrikör, V:ås	19
Sundler, Olivia, sem:adjunkt, Skara	10, 28, 29 bild
Sundstedt, Åke, folkskollärare, Surahammar	157
Svensson, Lina, folkskollärarinna, V:ås	28
Söderberg, Verner, skriftställare, Uppsala	81
Tenggren, A. L., försäkringsinspektör, V:ås	134
Thomson, Artur, undervisningsråd	126
Thorbjörnsson, A., kyrkoherde, Sala	85, 97
Thyresson, Hj., läroverksadjunkt, V:ås	98
Tomson, Minnie, sem:lärare, V:ås	34
Tunås, Erik, KFUM-sekreterare, V:ås	157
Tynell, Knut, bibliotekskonsulent	83
Wahlbäck, Emma, tillsynslärare i slöjd, V:ås	20 bild, 22
Wahlin, O. F., sem:föreståndare, V:ås	24
Wahlquist, Hugo, folkskollärare, Tortuna	152
Wahlqvist, Josef, sem:föreståndare, Linköping	66
Wahlström, Lydia, professor, Stockholm	88
Wallin, C., folkskollärare, Sala	28
Wass, J. O., sjukvårdare, V:ås	148
Wiberg, Albert, fil. dr, rektor, Stockholm	78
Winblad, Frideborg, sem:rektor, Härnösand	54, 56
Wockatz, J., sem:rektor, Hagaström	63
Wählström, Vendela Wester, sem:rektor, Falun 56, 59—, 62, 66, 76, 77	bild
Åhlén, Valentin (Vallic), konstruktör, V:ås	155 bild
Åkerblom, Joh. Fr., kyrkoherde, folkskolinspektör, Folkärna	28
Åström, C. G., d:o, d:o, Odensvi	76, 85
Österberg, K. J., folkskollärare, Köping	102
Östlund, Karl, tryckerifaktor, Köping	97
Östman, J. E., folkskollärare, Köping	27 bild

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
FÖRORD	5
I. LANDSTINGET STÖDJER FOLKUNDERVISNINGEN ..	7
1. Folkskolstadiet får hjälp till lärares fortbildning	7
2. Landstinget och Hushållningssällskapet samverka för främjande av praktiska ämnen	14
A. Undervisning i trädgårdsskötsel	14
B. Slöjdundervisning	19
C. Skolköksundervisning	22
3. Landstinget påtar sig uppgiften att utbilda småskollärarinnor ..	24
A. Början göres med kortare kurser	24
B. Småskolseminariet börjar	39
C. Seminariet under ny stadga och ledning	46
D. Seminariets lokaler, ekonomi, elever	46
Bilaga: Småskolseminariernas lärarförening	53
A. Föreningen stiftas	53
B. Föreningsmöten	56
C. Fortbildning för seminarielärare. d:o för småskollärarinnor. Överproduktion kräver seminariernas omorganisation och förstatligande	63
D. Löne- och kompetensfrågor	67
E. Vid seminariernas förstatligande söker föreningen hjälpa friställd rektor och lärare till bibehållna förmåner	73
II. FOLKBILDNINGSVERKSAMHETEN I VÄSTMANLANDS LÄN TILL 1910	78
1. Folkbiblioteken till 1910	78
2. Föreläsningarna till 1910	83
A. Landstinget tillsätter föreläsningskommitté	83
B. Studentförbundet Heimdal kommer kommittén till hjälp ..	87
C. Hur föreläsningsverksamheten växte fram i Västerås ..	90
D. Föreläsningsföreningar får statsbidrag	94

E. Kommitténs föreläsningar 1893—1910 fördelade sockenvis	95
III. LANDSTINGET STÖDJER ALLMÄN FOLKBILDNINGSVERSAMHET EFTER 1910	97
1. Landstinget tillsätter folkbildningskommitté	97
2. Landstingets anslag till kommitténs allmänna verksamhet ..	100
3. Kommittén hjälper biblioteken	100
4. Kommittén stödjer föreläsningar, kurser och studiecirklar ..	105
A. Samverkan med Västmanlands läns föreläsningförbund	106
B. Statens informationsstyrelse får hjälp av våra folkbildningsorgan	115
C. Föreläsningförbundets förmedling och anslag	117
D. Kommittén går in för kurser	118
E. Samverkan med Västmanlands läns folkhögskolkursförening	120
F. Samverkan med Västmanlands läns bildningsförbund ..	125
G. Kommittén hjälper studiecirklar	127
H. Kommittén ger hjälp till musikundervisning	134
I. Bildningsförbundet får konsulent. Många folkhögskolkurser ordnas	142
J. Av Bildningsförbundet ordnade folkhögskolkurser på minst 30 timmar	151
K. Visa vid kursavslutning	152
L. Förbundet inrättar arbetssektioner	153
IV. VÄSTMANLANDS LÄNS LANDSTINGS SKOLOR FÖR YRKESUNDERVISNING	161
1. Stiftande och verksamhet	161
2. Antal kurser och deltagare — 1945	169
3. Yrkesskolorna — 1964	169
TILLÄGG	170
REALREGISTER	171
PERSONREGISTER	178
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	183

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

De som ingått som medlemmar i *Föreningen för svensk undervisningshistoria* (adress: Drottninggatan 108, Stockholm; postgiro 58001) med en årsavgift av 10:— kr erhåller utan kostnad Föreningens årsböcker — bokhandelspris per år uppgår ofta till mångdubbelt detta belopp.

Här lämnas en förteckning på de senaste årgångarna:

Årg. XXXIII vol. (1953)	87	<i>Severin Solders</i> och <i>J. Romson</i> , Folkundervisning i Älvdalen och Mora	Kr 10:—
"	88	<i>Albert Wiberg</i> och <i>Gustaf Kaleen</i> , Allmän bildning och yrkesskolning. Två reformförslag ..	Kr 10:—
Årg. XXXIV (1954)	89—90	<i>Erik Nordberg</i> , Arjeplogs lappscola. Anteckningar	Kr 20:—
Årg. XXXV (1955)	91	<i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län II: Åren 1877—1914. Ett bidrag till folkundervisningens historia	Kr 10:—
"	92	<i>Isidor Johansson</i> , Själevads skolväsen. Från mitten av 1800-talet och dess första folkskollärare	Kr 8:—
Årg. XXXVI (1956)	93	<i>Albin Warne</i> , Agardh och läroverksfrågan ..	Kr 8:—
"	94	<i>Albert Wiberg</i> , Akademiska läsesällskapet i Lund 1812—1830 och dess föregångare	Kr 10:—
Årg. XXXVII (1957)	95—96	<i>Albert Wiberg</i> , Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824	Kr 20:—
Årg. XXXVIII (1958)	97—98	<i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Örebro län åren 1861—1914 jämte kortfattad översikt av folkundervisningen i länet före 1861	Kr 20:—
Årg. XXXIX (1959)	99—100	<i>Albin Warne</i> , Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet	Kr 25:—
Årg. XL (1960)	101	<i>Einar Ekman</i> , Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området	Kr 20:—
"	102	<i>Hugo Tenerz</i> , Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900	Kr 20:—
Årg. XLI (1961)	103	<i>Albin Warne</i> , Om tillkomsten av vår första folkskolestadga	Kr 10:—
"	104	<i>Sven Grauers</i> , Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog	Kr 25:—
"	105	<i>S. A. Kinbergs</i> Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av <i>Olof Em. Olsson</i>	Kr 20:—
Årg. XLII (1962)	106	<i>Gösta Cavonius</i> och <i>Albert Wiberg</i> , Esaias Tegnér's och <i>Erik Gustaf Geijers</i> inställning till folkskola och folkupplysning (ännu ej utkommen)	
"	107	<i>Hjalmar Torell</i> och <i>Johan Arvid Arnberg</i> . Hägkomster från skola och undervisning XI	Kr 15:—
"	108	<i>Eric Jonas Almquist</i> och <i>Carl Gustaf Nordin</i> . Ur deras pedagogiska tankevärld	Kr 15:—
Årg. XLIII (1963)	109	<i>Erik Melander</i> , Etisk fostran i svensk obligatorisk skola från 1842	Kr 28:—
"	110	<i>Axel Bromander</i> , En skolman berättar	Kr 25:—